

ANUL XIII. 2007

altera 32

RELIGIA ÎN SFERA PUBLICĂ

José Manuel Durão Barroso
• DIVERSITATEA RECONCILIATĂ ÎNTR-O
EUROPA UNIFICATĂ

John M. Hull
• TEOLOGIE PRACTICĂ ȘI EDUCAȚIE
RELIGIOASĂ ÎNTR-O EUROPA
PLURALISTĂ

Blandine Chélin-Pont
• RELIGIA ÎN SFERA PUBLICĂ
PROVOCĂRI ȘI OPORTUNITĂȚI

Lavinia Stan, Lucian Turcescu
• EDUCAȚIA RELIGIOASĂ
ÎN ROMANIA

Liviu Andreescu
• CITEVA MODELE DE EDUCAȚIE
RELIGIOASĂ ÎN LUME

Paul Philippi
• ISTORIA TRANSILVÂNIEI
UN EXPERIMENT EUROPEAN?

Editori:

Smaranda Enache • Elek Szokoly

Colegiul editorial:

Gabriel Andreescu

Nicolae Harsanyi

Jakub Karpinski

Pierre Kende

Adrian Marino

Christoph Pan

Alan Phillips

Paul Philippi

William Totok

Dorin Tudoran

Secretar de redacție: Judit-Andrea Kacsó

Redacția: Laura Ardelean, Marius Cosmeanu, István Haller,
Lucian Nastasă, Victor Neumann, Ovidiu Pecican

altera este o publicație periodică editată de Liga PRO EUROPA, asociație neguvernamentală non-profit care își propune să stimuleze dialogul social, promovînd valorile pluralismului, respectul pentru diversitate și integrarea europeană.

Abonamente

în România: 440.000 lei/4 numere; în străinătate: 40 Euro/4 numere
(cheltuieli poștale incluse)

Cont Banca Raiffeisen S.A. Sucursala Mureș
RO83 RZBR 0000 0600 00158270 (Lei);
RO51 RZBR 0000 0600 01913576 (Euro)

Adresa redacției:

Liga PRO EUROPA

540049 Târgu-Mureș, ROMÂNIA, Piața Trandafirilor nr. 5, C.P. 1-154

Tel: +40-(0)265-250182, Fax: +40-(0)265-250183

E-mail: office@proeuropa.ro

www.proeuropa.ro

altera 32

Cuprins

Editorial	3
<i>José Manuel Durão Barroso</i>	
Diversitatea reconciliată într-o Europă unificată	5

RELIGIA ÎN SFERA PUBLICĂ

<i>John M. Hull</i>	
Teologie practică și educație religioasă într-o Europă pluralistă	11
<i>Blandine Chélini-Pont</i>	
Religia în sfera publică: provocări și oportunități	25
<i>Lavinia Stan, Lucian Turcescu</i>	
Educația religioasă în România	39

ANALIZĂ

<i>Liviu Andreescu</i>	
Cîteva modele de educație religioasă în lume	63

STUDIU DE CAZ

<i>Laura Ardelean</i>	
Educația religioasă în școlile publice din România	77

CONVERGENȚE TRANSILVANE

<i>Paul Philippi</i>	
Istoria Transilvaniei – un experiment european?	91

DOCUMENT

Legea nr. 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor	110
<i>Comisia de la Veneția</i> Opinie cu privire la Proiectul de lege privind libertatea religioasă și statutul general al religiilor din România	111
<i>OSCE</i> Teme de îngrijorare cu privire la proiectul de lege despre libertatea religioasă și regimul general al cultelor din România	120
<i>Centrul de Resurse Juridice</i> Memoriu cu privire la Proiectul de lege privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor	124
<i>Departamentul de Stat al Statelor Unite</i> <i>Biroul pentru Democrație, Drepturile Omului și Muncă</i> Raportul pe 2007 privind libertatea religioasă: România	130
<i>Consiliul European</i> Rezoluția 1580 (2007) Pericolul creaționismului în educație	154
English Summary	157

Editorial

Prezent la ceremonia de deschidere a celei de-a treia Adunări Ecumenice Europene de la Sibiu (4-9 septembrie 2007), prima găzduită de un stat majoritar ortodox, *José Manuel Durão Barroso*, președintele Comisiei Europene, a transmis un mesaj important, relevant pentru dezbaterea publică din România privind separația dintre stat și biserică, religia în spațiul public, rolul religiei în arhitectura construcției europene: „Toate formele de exprimare a dimensiunii culturale și spirituale a omului trebuie să poată să coexiste în Europa. Toate imnurile de bucurie, fie ele sacre sau profane, trebuie să poată să răsunе. (...) Religia este o dimensiune din ce în ce mai importantă a multor societăți și o sursă importantă de valori pentru indivizi. Ea poate juca un rol capital promovind aprecierea altor culturi, religii și moduri de viață pentru a contribui la stabilirea armoniei dintre ele. (...) Dialogul cu diferitele Biserici, comunități confesionale și de convingeri, precum și apărarea intransigentă a libertății de religie (ca și a libertății de a nu avea o religie) înseamnă recunoașterea acestei diversități și a acestui pluralism care constituie sufletul ideii noastre de Europa. (...) Europa este profund atașată umanismului și democrației pe care le-a „inventat”. Respectul diversității, deschiderea către celălalt și toleranța sînt la fel de adînc ancorate în cultura europeană.”

Nu este pentru nimeni un secret că, după căderea comunismului, în România, ca de altfel în toate statele post-totalitare a avut loc revirimentul spectaculos al influenței bisericii în viața publică. Căderea comunismului a semnat un moment de justiție pentru bisericile din Europa Centrală și de Est, inclusiv pentru cultele religioase din România, hărțuite, depozitate și umilite, unele interzise de regimul comunist. În România, comunismul a însemnat în mare parte și un ateism militant de stat, ale cărui consecințe sînt cunoscute: scoaterea în afara legii a Bisericii Greco-Catolice, confiscarea bunurilor sale, întemnițarea a numeroși ierarhi greco-catolici, catolici și de alte confesiuni, infiltrarea cultelor religioase de către Securitate. Demolarea bisericilor, trădarea înaltului cler, emigrarea preoțimii sau retragerea în mănăstiri a oponenților colaboraționismului cu regimul totalitar au însoțit și istoria ultimilor cincizeci de ani ai Bisericii Ortodoxe Române. Totuși, noile elite post-comuniste, cel mai adesea în criză de legitimitate, nu au ratat nici o ocazie pentru a-și alia sau chiar subordona bisericile, între care, îndeosebi cele majoritare, au recidivat adesea în servirea intereselor politice, în schimbul unor poziții de forță, exclusivități și privilegii, de natură inclusiv materială. Așa se face că, în mod paradoxal, în unele din statele post-comuniste, între care și România, deși căderea totalitarismului a fost un moment astral, cînd cultele ar fi putut să se emancipeze de sub tutela statului, unele au preferat să

continue colaborarea cu statul pe care, pe măsură ce-și redobândeau credibilitatea publică, l-au servit, pentru a-l folosi apoi în interes propriu.

altera propune cititorilor săi o incursiune în varietatea de răspunsuri posibile privind relația dintre stat și biserică în mai multe state ale lumii, cu accent pe domeniul educației religioase. *John M. Hull* discută relația dintre teologia practică creștină și educația religioasă dintr-o perspectivă contextuală, enumerând distincțiile dintre posibilele modele de predare a religiei într-o Europă pluralistă. *Blandine Chélini-Pont* analizează procesul paradoxal al separării dintre stat și biserică în contextul istoric al unei relații strânse dintre cele două entități. Separarea dintre stat și biserică s-a stabilit în Europa spre beneficiul neutralității confesionale a statului față de religie, neutralitate care, cel puțin teoretic, devine și garanția libertății religioase a cetățenilor. *Lavinia Stan și Lucian Turcescu* oferă o vedere de ansamblu asupra legislației României post-comuniste privind educația religioasă în școlile publice, relevând o serie de aspecte critice ale manualelor și tendința de a elimina teoria evoluționistă din învățământ, ca și eforturile bisericii ortodoxe de a introduce simbolurile sale religioase în școli și universități deopotrivă. *Liviu Andreescu*, trecând în revistă câteva modele relevante, arată că opțiunea în favoarea unui sistem non-denominațional de educație religioasă are la bază o filozofie fundamental diferită de cea a educației confesionale. Rolul orelor de religie devine acela de a prezenta elevilor diferite sisteme religioase într-un mod care să nu afecteze reprezentările și înțelegerea de sine a comunităților religioase respective. Se pune accentul mai puțin pe evaluarea sistemelor religioase și mai mult pe înțelegerea lor sau a întrebărilor care se află în spatele acestora (inclusiv a întrebărilor comune), uneori acordându-se spațiu paradigmatelor non-teiste sau ateiste. Într-un studiu de caz bazat pe evaluarea a peste 3000 chestionare privind religia în școli, aplicate de Liga Pro Europa în cadrul proiectului „Monitorizarea educației religioase în școlile publice”, *Laura Ardelean* analizează răspunsurile elevilor și profesorilor, relevând diferențele dintre regiunile istorice, dar îndeosebi răspunsurile critice și uneori intolerante ale celor chestionați, materie de reflecție pentru o viitoare reformă a predării religiei în școli.

Într-o pledoarie pentru cunoașterea rădăcinilor europene ale istoriei Transilvaniei, inclusiv a celei confesionale, *Paul Philippi* reiterează o temă predilectă a cercetărilor sale, subliniind că Transilvania este o precursoră a construcției europene, unele din dimensiunile sale de autonomie și federalism regăsindu-se în arhitectura de azi a Europei.

altera recomandă atenției celor interesați și un corpus de documente, de la legea cultelor și opiniile critice care au însoțit adoptarea sa – ignorate aproape în totalitate de legiutor cu ocazia adoptării versiunii finale -, la o recentă Rezoluție a Consiliului Europei privind pericolul favorizării teoriei creaționismului în detrimentul evoluționismului în sistemul de învățământ actual. **altera** redă integral Raportul Departamentului de Stat al SUA privind limitarea libertății religioase în România.

Prin acest număr **altera** dorește să contribuie la tematizarea nuanțată și corectă a prezenței religiei în spațiul public românesc și scoaterea dezbaterii de sub imperiul emoțiilor, iraționalității și a confrontaționismului steril.

Diversitatea reconciliată într-o Europă unificată*

JOSÉ MANUEL DURÃO BARROSO

Domnule Prim-ministru,
Domnilor Președinți al Conferinței Bisericilor Europene
și al Consiliului Conferinței Episcopale din Europa,
Eminențele Voastre,
Sfințiile Voastre,
Doamnelor și Domnilor,

Este o plăcere să particip la acest eveniment important și le mulțumesc organizatorilor pentru invitație.

Mă bucur că această întâlnire are loc într-un stat membru, și mulțumesc guvernului român pentru călduroasa primire.

Doresc de asemenea să exprim poporului român, și în particular demnitarilor și enoriașilor Bisericii Ortodoxe Române sincerele mele condoleanțe datorită recentului deces a Sfinției Sale Patriarhul Teoctist. Aș dori să aduc un omagiu acțiunilor sale în favoarea dialogului ecumenic și moștenirii spirituale care îl leagă de lumea creștină.

Pentru mine este în același timp o onoare și o plăcere să iau cuvântul în fața acestei ilustre adunări. Invitația pe care mi-ați adresat-o să fiu alături de Dumneavoastră, în calitate de președinte al Comisiei Europene, și a participa la această a treia Adunare Ecumenică Europeană consacrată Europei, religiilor și migrației, exprimă angajamentul mării comunități creștine la procesul integrării europene.

Cred că nu este nevoie să demonstrăm importanța inițiativei lansate în anii optzeci de către Conferința Bisericilor Europene care a condus la organizarea

*Discursul Domnului José Manuel Durão Barroso, președintele Comisiei Europene, la cea de-a treia Adunare ecumenică europeană de la Sibiu

Adunării Ecumenice împreună cu Conferința Episcopală din Europa. Ajunge să reamintim că prima adunare a permis prima întâlnire între creștinii din întreaga Europă după schisma orietală din 1054. Ajunge de asemenea să spunem că *Carta ecumenică*, semnată la Strasbourg în 2001 în prelungirea Adunării din 1997, este documentul ecumenic cel mai răspândit și mai dezbătut în Europa.

Comisia Europeană a fost întotdeauna atentă la angajamentul Bisericii creștine, îndeosebi a Conferinței Bisericilor Europene, care, de la început au însoțit și încurajat marea aventură a construcției europene. Comisia Europeană a întreținut mereu un dialog fructuos cu toate aceste Biserici.

Participarea mea la această întâlnire, ca răspuns la invitația Conferinței Bisericilor Europene și a Consilului Conferinței Episcopale din Europa, se înscrie deci într-un îndelungat schimb de opinii și de respect reciproc între Comisie și principalele religii prezente în Europa.

Tema unificării europene aleasă de această a treia Adunare Ecumenică poartă o puternică încărcătură simbolică.

De altfel, cortul imens sub care ne-am reunit astăzi simbolizează perfect spiritul care domină în această Adunare.

De la începuturile monoteismului, cortul este simbolul ospitalității proverbiale pe care Abraham a oferit-o celor trei călători descriși în Geneză.

Prezența mea aici pentru a vă vorbi de Uniunea Europeană este de asemenea legată de contribuția specifică a Bisericilor și a comunităților religioase pe care tratatul de reformă le recunoaște în mod expres. Asupra acestui aspect voi reveni.

Rolul religiei în viața publică constituie actualmente subiectul unei largi dezbateri. Dacă se consideră că politica este indisociabilă de etică, trebuie să ascultăm cu interes mesajul religiilor, într-un cadru instituțional atent la toate componentele societății.

Contribuția Bisericilor la procesul unificării europene este încă și mai potrivită dacă se înscrie într-un spirit ecumenic.

Ecumenismul este el însuși o mișcare de unificare și de înmănunchiere a sensibilităților, a tradițiilor și persoanelor de credințe diferite, deschis către lumea întreagă. Dar este în același timp o stare de spirit care exprimă chemarea la unitate a popoarelor. Ecumenismul poate deci contribui la consolidarea valorilor cu care o mare parte a cetățenilor Europei se identifică.

Papa Ioan-Paul al II-lea, al cărui grijă pentru reunificarea continentului european a fost amplu recunoscut, era perfect conștient de necesitatea reapropierii marilor comunități și tradiții creștine ale Europei și de extinderea spiritului ecumenic.

În 1980 el a declarat: „Nu poți respira în calitate de creștin, mai mult aș zice, în calitate de catolic, cu un singur plămîn; ai nevoie de doi plămîni, oriental și occidental.” Acești doi plămîni ai aceluiași organism sînt tradiția bizantină ortodoxă și tradiția latină occidentală, două forme culturale indisociabile.

În contextul actual al reunificării europene, alegerea Sibiului pentru a ține această a treia Adunare Ecumenică, după Basel și Graz, este judicioasă. Sibiul este un caz exemplar de integrare, prin diversitatea grupurilor etnice, a culturilor și a confesiunilor care coexistă în actuala capitală culturală europeană.

România, prin poziția sa geografică și prin îndelungata sa istorie de întâlnire între diferite popoare și diferite culturi, va putea contribui în mod util la calmarea conflictelor de tristă amintire care au sfîșiat Balcanii de mai multe ori.

Această regiune, atît de europeană prin diversitatea sa culturală, etnică, lingvistică și religioasă, trebuie să devină un canal de irigație între cei doi plămîni care să dea suflu viitorului nostru comun și să cicatrizeze vechile răni cauzate de cortina de fier vizibilă și invizibilă.

Regiunea Transilvaniei unde ne aflăm se asociază pentru mine cu numele și opera laureatului premiului Nobel pentru pace, Elie Wiesel, născut la Sighet într-o familie de evrei care îi dăduseră o educație simultan religioasă și laică. În motoul lucrării sale intitulată „Sărbători hasidice” putem citi următoarea frază: „Tatăl meu, un spirit luminat, credea în om. Bunicul meu, hassid fervent credea în Dumnezeu. Unul m-a învățat să vorbesc, celălalt să cînt.”

Toate formele de exprimare a dimensiunii culturale și spirituale ale omului trebuie să poată să coexiste în Europa. Toate imnurile de bucurie, fie ele sacre sau profane, trebuie să poată să răsune. Trebuie să poată să coabiteze aici cîntecul profan și cel sacru care se înalță în biserici, în sinagogi, în moscheie și în alte temple religioase, fără a uita de grandioasele biserici fortificate din Transilvania.

Bisericile și comunitățile confesionale pot contribui la o mai bună înțelegere între oameni prin promovarea respectului reciproc într-un cadru al valorilor fundamentale împărtășite. După cum reiese din raportul Grupului de nivel înalt al Alianței civilizațiilor, „religia este o dimensiune din ce în ce mai importantă a multor societăți și o sursă importantă de valori pentru indivizi. Ea poate juca un rol capital promovînd aprecierea altor culturi, religii și moduri de viață pentru a contribui la stabilirea armoniei dintre ele.”

Europa este, și va fi din ce în ce mai mult, un continent multiethnic, multicultural și multireligios. Europa unită și lărgită este făcută de noile realități, de exemplu de un număr din ce în ce mai important de comunități de musulmani, hinduși, budhiști și sikhi, care îi dau o fizionomie nouă.

În loc de două blocuri separate, Europa reunită formează un singur și același organism care respiră iarăși „din întregul plămîn”.

Compatibilitatea intrinsecă între diversele elemente care permit înfățișarea continentului european ca un tot rezultat dintr-o identitate culturală comună, clădită pe un ansamblu de valori împărtășite și însăși pe ideea diversității și respectului pentru această diversitate. Dialogul cu diferitele Biserici, comunități confesionale și de convingeri și apărarea intransigentă a libertății de religie (ca și a libertății de

a nu avea o religie) înseamnă recunoașterea acestei diversități și a acestui pluralism care constituie sufletul ideii noastre de Europa.

Am spus adesea că, europenii au rădăcini adânci, moștenite de la popoarele și culturile care le-au precedat. Aceste rădăcini sînt însăși valorile europene. Această identitate europeană comună a fost rezumat în mod admirabil de Paul Valery, care a definit spiritul european ca rezultat al unei triple moșteniri, exprimate în triada „Atena, Roma și Ierusalim”, altfel spus, filozofia, dreptul și religia; triada rațiunii, a legii și a moralei, care a fost la originea a ceea ce numim astăzi civilizație europeană.

În istoria acestei civilizații, creștinismul și diferitele sale confesiuni a fost o forță care a permis integrarea numeroaselor aporturi ale diferitelor popoare.

Europa este profund atașată umanismului și democrației pe care le-a „inventat”. Respectul diversității, deschiderea către celălalt și toleranța sînt la fel de adînc ancorați în cultura europeană. Aceasta este marca noastră. Dar respectul diversității se odihnește pe respectul mai profund al principiilor de la care Uniunea Europeană nu se abate: libertatea de expresie, libertatea religioasă și libertatea creației. În același mod în care noi nu putem să ne abatem de la opoziția fundamentală față de pedeapsa cu moartea, care este totalmente contrară corpusului nostru de valori.

Părinții fondatori ai Comunității Europene (Schuman, Adenauer, de Gasperi și alții) erau ei înșiși apărători înfocați ai acestei culturi umaniste. Europa este, înainte de toate, o construcție de drept „la înălțimea omului”, după formula unui mare european, Denis de Rougemont.

O Uniune redusă numai la dimensiunile sale geografice și economice va rămîne fără unitate. Numai împărtășirea valorilor poate să dea substanță unei entități politice ca Uniunea Europeană, concepută ca și comunitate de valori și nu ca o simplă grupare de interese. O comunitate de valori care se întrupează într-o multiplicitate de culturi și de tradiții care ne îmbogățesc reciproc, în cadrul unei Europe largite și deschise, capabile să arunce punți către alte regiuni ale lumii și de a dialoga cu alte culturi și religii. În fine, o comunitate de valori care se întrupează într-o comunitate de persoane, de familii și de popoare, dar și de instituții și de politici concrete.

Uniunea Europeană, instituțiile sale și politicile sale comune sînt cele mai bune atuuri de care dispune fiecare stat membru pentru a-și face auzită vocea și pentru a-și afirma valorile sale în lume.

Care este misiunea Europei în secolul al 21-lea?

Europa trebuie să favorizeze dezvoltarea economică și socială și să răspundă provocărilor mondializării.

Ea trebuie să asigure siguranța și securitatea cetățenilor săi.

Dar Europa are de asemenea un sens. Ea trebuie totodată să ocrotească și să facă să iradieze valorile de care europenii sînt legați, cum ar fi demnitatea umană, libertatea, solidaritatea, toleranța, dreptatea socială și statul de drept. Aceste valori

constituie cimentul unității europene. Ele formează totodată un pilon de nezdruccinat al construcției europene.

Lumea se schimbă foarte rapid iar Europa trebuie să evolueze în armonie cu ea. Și secolul 21 va avea porția sa de provocări. Mă gândesc în mod special la schimbările climatice și demografice sau la securitatea aprovizionării cu energie.

Pentru a răspunde tuturor acestor provocări, Uniunea Europeană trebuie să-și amelioreze funcționarea instituțiilor sale și a metodelor sale de lucru. Ea trebuie să se modernizeze.

Cu noul tratat reformat, Uniunea va putea ocroti și promova valorile sale comune și interesele sale vitale la scară mondială.

Cum ar putea fi sărbătorită mai bine cea de a 50-a aniversare a tratatului „fondator” decât dându-i un urmaș la înălțimea provocărilor unui nou secol, rămânând pe deplin fideli principiilor și valorilor părinților fondatori?

Printre inițiativele cele mai semnificative aduse de viitorul tratat, aș dori să subliniez o mai bună funcționare a instituțiilor care ne va duce la o Europă mai democratică, mai transparentă și mai eficace. Va crește în mod special puterea de codecizie a Parlamentului european, dreptul de inițiativă acordată cetățenilor, extinderea votului la majoritatea calificată, noi posibilități pentru creșterea securității cetățenilor, ca și noi domenii de competențe, cum ar fi energia, mediul, sănătatea, siguranța și justiția.

Parlamentul european și parlamentele naționale își vor vedea rolurile întărite, deciziile vor putea fi luate cu majoritate calificată în peste 40 de noi domenii. Grație inițiativei cetățenești, un milion de cetățeni vor putea invita Comisia să prezinte o inițiativă care să îmbrace pentru ei un interes și, în cele din urmă, va fi mai ușor să se știe cine ce face la nivel european și național.

Pe de altă parte, Carta drepturilor fundamentale va avea o valoare coercitivă. Uniunea va putea răspunde mai bine la un număr de probleme care îi preocupă pe cetățeni. Mă gândesc în mod special la problemele legate de schimbarea climatică și la securitatea energetică care vor deveni priorități fundamentale pentru Uniune. Sau mai ales la „clauza de solidaritate” între Uniune și statele membre în caz de catastrofe naturale, de exemplu.

Dimensiunea religioasă este de asemenea prezentă în tratat și dialogul pe care Uniunea Europeană l-a întreținut, mai ales prin intermediul Comisiei, cu Bisericele și organizațiile neconfesionale a dobândit în mod expres astăzi, un caracter „deschis, transparent și regulat”.

În fine, în materie de coeziune externă, Uniunea Europeană va vorbi din ce în ce mai mult pe o singură voce, în special prin intermediul noului Înalt Reprezentant al Uniunii pentru afaceri externe și politica de securitate. Europa va fi astfel mai capabilă să modeleze mondializarea și să-i dea o față mai europeană.

Toate aceste inovații vor permite punerea în operă a politicilor care răspund mai mult așteptărilor și aspirațiilor cetățenilor europeni.

Va fi, într-un cuvânt, un tratat care reprezintă un bun echilibru între ambiții și realism politic.

Sînt sigur că Europa va putea conta pe contribuția dumneavoastră pentru a depăși divizările și a atinge unitatea dorită în diversitate sau, pentru a relua o expresie folosită frecvent în context ecumenic, „diversitatea reconciliată”.

Vă mulțumesc mult pentru atenție.

Teologie practică și educație religioasă într-o Europă pluralistă*

JOHN M. HULL

Introducere: chestiunea metodei

Asemenea altor chestiuni din teologia practică creștină, chestiunea educației religioase într-o Europă tot mai pluralistă nu ar trebui să fie abordată în primul rând printr-o expunere a principiilor creștine sau biblice, ci prin studiul contextului real în care are loc educația. Dacă încercăm să aplicăm conceptele teologice înainte de a fi analizat și înțeles temeinic situația, se poate să descoperim că teologizarea noastră este prematură. În loc să luminăm practica educațională, ne putem arăta insensibili față de caracteristicile sale detaliate și se poate chiar să descoperim că teologia face, poate, o încercare zadarnică de a domina și chiar oprima practica educațională în loc să devină ceea ce ar trebui să fie – interpretul prietenos și critic al educației. De aceea, trebuie să începem cercetarea cu o examinare a proceselor de predare propriu-zisă, cu toate că facem acest lucru înțelegând deplin că se prea poate ca devotamentul nostru religios și convingerile noastre religioase să ne influențeze alegerea punctelor semnificative de pornire.

Care este sensul general al educației?

Să facem distincția între un sens general al educației care cuprinde toate diversele procese de predare și o noțiune mai specifică a educației, în care educația se referă la un proces de predare printre multe altele.

În sensul general, educația oferită de o societate constă în tot ce ea predă în mod deliberat. Învățarea este o categorie mai cuprinzătoare decât educația generală. Învățăm multe lucruri din experiența noastră de viață, însă educația generală este o

*Am dezbătut pentru prima dată această abordare în Hull (1975, 43-52) și am reformulat principalele distincții într-o versiune revizuită în limba germană (Hull 2000a, 4-12). Articolul de față reprezintă o ultimă versiune revizuită

activitate intenționată. Pot să învăț foarte multe cît timp mă aflu în spital, însă scopul spitalului este mai degrabă să mă vindece decît să mă învețe. Recunoașterea acestui caracter intenționat al educației în general este ceea ce ne face, prin comparație, să vorbim de o „programă ascunsă”: adică rezultatele învățate neintenționat ale vieții școlare care reprezintă suma influențelor neobservate pe care școala le are asupra elevului.

Predarea este activitatea prin care este transmisă educația generală, și trebuie să facem aici iarăși distincția dintre predarea intenționată (al cărei rezultat este educația generală) și predarea neintenționată (descrișă cel mai bine ca influență sau exemplu).

Procesele specifice predării

Dacă examinăm predarea mai îndeaproape, vom distinge mai multe procese, precum deprinderea, instruirea, îndoctrinarea, socializarea și școlarizarea. Deoarece suntem interesați aici de natura educației religioase, ar trebui să mai distingem procese de predare precum evanghelizarea, catehizarea și cultivarea. Pe măsură ce analizăm aceste procese, implicațiile educației specifice, care este unul din procesele de predare, se vor contura în ce privește convingerile despre Dumnezeu, ființa umană și natura timpului. Desigur, ne aflăm deja într-un cerc hermeneutic deoarece distincțiile dintre diversele tipuri de predare sugerează deja o anumită concepție asupra ființei umane. Felul în care aranjăm aceste procese de predare ne pregătește să comparăm cultivarea cu evanghelizarea și instrucția cu îndoctrinarea precum și să lăsăm loc pentru procesul educației înțeles mai restrîns. În aceste distincții, natura proceselor derulate de la persoană la persoană implicate în predare și învățare dezvăluie deja influența anumitor atitudini cu privire la relațiile umane și la dezvoltarea umană. Se întîmplă la fel în toate chestiunile care privesc relația dintre teologie și practică. Teologia influențează alegerea termenilor prin care analizăm practica noastră; din analiza practicii desprindem, la rîndu-le, intuiții teologice. Ne ocupăm astfel de religie ca și critică și, totodată, de o critică a religiei. În acest cerc al interpretării ne pregătim pentru o întîlnire dintre teologie și practica educațională, atît în sensul general cît și în cel specific, în care fiecare din parteneri poate suferi schimbări.

În ciuda influenței reciproce ale celor două părți ale situației, punctul de pornire rămîne semnificativ. El decide unde anume ne facem intrarea în cerc și vom încerca acest lucru prin intermediul unei serii de definiții stipulative sau distincții conceptuale care apar din diferențele existente în practică și care pot fi la rîndu-le generate inductiv din diverse contexte de predare. Să vedem unde ne va duce această metodă.

Deprindere, instruire și înțelesul specific al educației

Deprinderea implică un proces de repetiție, adesea bazat pe imitație, prin care se însușește o abilitate. Prin deprindere, se cîștigă o tehnică specifică, o abilitate

specifică unei sarcini date și implicarea unei secvențe invariabile de operațiuni sau manipulări. Caracterul deprinderii devine clar dacă ne amintim că vorbim de deprinderea/dresajul animalelor, dar nu de educarea lor specifică. Ființele omenești pot fi atât deprinse cât și educate, însă animalele pot fi doar deprinse. Diferența dintre deprindere și educația specifică este aceea că o persoană educată înțelege principiile pe care se bazează abilitățile respective. Persoana educată specific are o perspectivă cognitivă care o eliberează de respectarea mecanică a unei secvențe de manipulări.

Un copil poate fi deprins să respecte ortografia, însă numai o persoană educată înțelege principiile ortografiei, foneticii sau filologiei. Poate că o persoană ar putea fi deprinsă cu privire la principiile ortografiei ori foneticii, însă asta ar însemna că principiile au fost însușite într-un mod mai degrabă mecanic, fără sentimentul libertății, evaluării, perspectivei și criticii care sunt atribuite unei persoane educate specific în orice domeniu de acțiune sau cercetare.

Instruirea este ceea ce le spui oamenilor atunci când le formezi deprinderi. Instruirea este omologul verbal al deprinderii. Ca și deprinderea pe care o încurajează, instruirea avansează pas cu pas, într-o secvență ordonată, astfel încît o programă de instruire are un început, un mijloc și un sfîrșit. Deprinderea este completă atunci cînd abilitatea poate fi folosită. Instruirea este completă atunci cînd cursul este încheiat. Dacă deprinderea are ca centru de greutate abilitatea, iar instruirea conținutul, atunci educația (în sensul restrîns, specific) are ca centru de greutate persoana.

Aceasta ne ajută să înțelegem de ce deprinderea și instruirea, avînd un început, un mijloc și un sfîrșit, sunt limitate de timp, în vreme ce educația specifică nu cunoaște limite. Sarcina educației specifice o reprezintă formarea personalității, iar această sarcină nu ia sfîrșit niciodată. A trăi înseamnă a învăța și, în măsura în care suntem profesori și educatori, putem spune că procesul educației specifice constituie o contribuție importantă la învățarea a cum să fii o persoană.

Aceasta nu înseamnă că procesele deprinderii, instruirii și educării sunt incompatibile sau că ele se exclud în mod necesar. Într-adevăr, putem spune că ele se reclamă și se presupun reciproc. S-a spus că în castelul învățării se intră pe ușa deprinderii și este adevărat că sunt multe situații în care fără abilități fundamentale, este dificilă, dacă nu chiar imposibilă, dezvoltarea în continuare prin intermediul educației specifice. Fără abilitatea dobîndită a vorbirii, mi-ar fi mult mai greu să învăț, iar fără abilitatea de a folosi tastatura, întreaga lume de învățare disponibilă pe Internet ar fi mai puțin accesibilă. Ne dezvoltăm continuu noi deprinderi, pentru care am fost instruiți, iar pe aceste cadre mereu crescătoare ne dezvoltăm și mai mult personalitatea, crescînd astfel prin educația specifică. Desigur, aceste procese de predare și învățare nu constituie singurele mijloace de dezvoltare umană. Persoanele se formează în libertate și dragoste, nu doar prin deprinderi, instruire și educație.

Îndoctrinarea și educația specifică: opuse

Sper că am clarificat până aici că ori de câte ori mă refer la educație în contextul unor procese distincte de predare, la educație ca un proces între mai multe asemenea procese, referirea pe care o fac este la educația specifică. Nu voi mai vorbi de aceea de educație specifică, ci voi socoti de la sine înțeles că acest sens reiese clar din context.

Noțiunea de îndoctrinare cuprinde conținut, intenție și rezultat. Conținutul îndoctrinării îl reprezintă doctrinele. Putem învăța o persoană care sunt manierele elegante la masă, însă nu o putem îndoctrina în această privință. Manierele elegante la masă sunt obiceiuri, nu doctrine. O doctrină este o propunere, o expresie a valorilor și convingerilor, legată de obicei de un sistem ideologic care este controversat în societatea înconjurătoare. Intenția îndoctrinătorului este de a deghiza statutul controversat al doctrinei față de cel care învață, prezentându-i doctrina ca și cum ar fi o realitate. Acest lucru se face cu intenția de a asigura din partea celui care învață un devotament irațional față de adevărul doctrinei controversate. Aceasta nu înseamnă neapărat că doctrina în sine sau ideologia din care face parte este irațională; aceasta înseamnă că argumentele pe baza cărora persoana îndoctrinită crede în doctrină sunt iraționale. Omul poate fi educat cu privire la o ideologie, instruit în ea, sau îndoctrinat în ea.

Este posibil ca o încercare de îndoctrinare să eșueze. Pentru ca un act de îndoctrinare să reușească trebuie nu doar să fie corespunzător conținutul și să existe intenția formării unui devotament irațional, ci și ca intenția să reușească. Îndoctrinătorul respinge libertatea persoanei; educatorul sporește libertatea critică a celui care învață.

Procesele de învățare și timpul

Putem să ne formăm o idee mai clară asupra diferențelor dintre procesele pe care le avem aici în vedere dacă le punem în relație cu timpul. Îndoctrinătorul intenționează să asigure transmiterea doctrinelor sub o formă care nu tolerează nici o schimbare sau dezvoltare. Îndoctrinătorul se străduiește pentru ca convingerile celui care învață să fie o reproducere fidelă a convingerilor sale. Cel care învață nu este încurajat să devină el însuși/ea însăși, ci să devină încarnarea îndoctrinătorului. De aceea, îndoctrinătorul frustrează nu doar dezvoltarea persoanei, ci și dezvoltarea viitorului.

Dacă acceptăm caracterul modal al timpului (Hartshorne 1964, 271), atunci există o diferență calitativă între trecut și viitor. Trecutul nu poate fi schimbat, iar viitorul nu există încă. Trecutul este real; viitorul este posibil. Atunci când îndoctrinătorul încearcă să prelungească trecutul într-un viitor complet previzibil, se încearcă modelarea viitorului exact după chipul trecutului. Îndoctrinătorul poate fi considerat astfel drept cineva care încearcă să abolească viitorul.

Vedem așadar că în vreme ce instructorul măsoară timpul (începutul, mijlocul și sfârșitul), iar îndoctrinatorul abolește timpul (viitorul trebuie să fie exact ca trecutul), educatorul în schimb ajută elevul să se împlinească sau să se dezvolte în timp. Educatorul este conștient de natura temporală a dezvoltării umane. El este de aceea interesat de *Kairos*; instructorul este interesat de *Chronos*, iar îndoctrinatorul de *Chaos*: haosul, stagnarea, deformarea rezultată din rigiditate completă.

Socializare și școlarizare

Socializarea este procesul prin care o persoană își însușește obiceiurile și moravurile societății, procesul fiind încheiat atunci când comportamentul persoanei socializate devine de nedistins de cel al majorității membrilor societății înconjurătoare. Punctul de încheiere, punctul din timp, pentru încheierea socializării este determinat astfel de societate. Socializarea are ca obiect obiceiurile și manierele care sunt proprietatea comună a societății, în vreme ce îndoctrinatorul se ocupă cu conținutul ideologic controversat. Persoana socializată este sădită în societate, iar persoana îndoctrinată este sădită în doctrine. Procesul instituțional pentru asigurarea socializării este școlarizarea.

Evanghelizare, catehizare, cultivare

Procesele de predare și învățare pe care le-am discutat pînă aici sunt pline de implicații pentru natura persoanei, libertății și timpului. Totuși, ele nu sunt procese specific religioase. Pe măsură ce ne apropiem în discuția noastră de motivele teologice explicite, se impune să includem cîteva considerații pe marginea unor procese de predare și învățare explicit religioase.

Evanghelizarea este prezentarea credinței religioase astfel încît să convingă sau să convertească, în vreme ce catehizarea și cultivarea sunt procese concepute pentru a adînci devotamentul religios al credincioșilor. Evanghelizarea este direcționată către cei din afară; catehizarea și cultivarea către cei dinăuntru. Dacă granița dintre cei din afară și cei dinăuntru este neclară sau nesigură, atunci distincția dintre evanghelizare, pe de o parte, și catehizare și cultivare, pe de alta, devine și ea incertă. Evanghelizarea diferă de îndoctrinare prin aceea că nu este concepută prin natura sa să producă un devotament irațional. Dimpotrivă, evanghelizatorul speră să asigure devotamentul liber și voluntar al ascultătorilor. Desigur, evanghelizatorul poate folosi metode de presiune emoțională și repetiție care îi apropie tehnicile de cele ale îndoctrinatorului, însă aceasta nu schimbă faptul că din punct de vedere conceptual procesele se pot distinge. Evanghelizatorul proclamă pentru a convinge; îndoctrinatorul deghizează pentru a submina.

Catehizarea și cultivarea sunt amîndouă procese menite să aprofundeze credința. Dacă evanghelizatorul vorbește dinspre credință înspre necredință, cel care cultivă și catehistul vorbesc dinspre credință spre credință.

Cateheza tinde să fie folosită astăzi în tradiția catolică (Durka 1995), în vreme ce cultivarea este mai caracteristică bisericilor protestante (Bushnell 1975; 1979; Green 1996). Cateheza sugerează un fel de instruire religioasă, în vreme ce cultivarea este o metaforă bazată pe dezvoltare. Trebuie să distingem sensul general în care părinții își cresc/cultivă copiii de sensul mai specific religios pe care îl avem în vedere aici. Se poate cultiva potențialul religios general al unui copil; se poate și cultiva copilul într-o tradiție religioasă anume. Putem vorbi astfel de o cultivare creștină, de o cultivare islamică și așa mai departe, chiar dacă termenul propriu-zis provine din tradiția creștină.

Dacă intenția educației este de a dezvolta personalitatea elevului, de a promova procesul de umanizare, intenția celui care cultivă (sau a catehizatorului) este de a creștina persoana. Există un sens în care credința creștină are ca intenție supremă realizarea umanității adevărate, iar în acest sens se poate să fie puțină diferență între educație și cultivare creștină. Totuși, în realitatea modernității pluraliste, în care creștinismul este conceput ca un sistem de credințe religioase distinct de alte sisteme de credințe asemănătoare sau poate diferite, trebuie făcută o distincție clară între cultivarea creștină și educație, deoarece chiar dacă scopul suprem al credinței creștine este de a umaniza elevul, instrumentul acestei umanizări îl reprezintă credința creștină, în vreme ce într-o societate pluralistă este necesar să se recunoască faptul că pot exista și alte instrumente de umanizare. În plus, modelele umanizării izvorâte din diverse religii pot ele însele varia întrucitva.

Religia în predare și învățare

Am distins acum câteva procese de predare și învățare, toate având implicații pentru natura persoanei și natura timpului. Toate aceste procese sunt implicite religioase prin natură întrucât ele implică valori, angajamente și credințe, iar în unele din ele orientarea religioasă este explicită. De acum ne vom fi dat seama că religia poate fi legată explicit cu oricare din aceste procese astfel încât putem vorbi nu doar de formare de deprinderi, ci și de formare de deprinderi religioase, nu doar de instruire, ci și de instruire religioasă. În același chip, putem vorbi de îndoctrinare religioasă, socializare religioasă, școlarizare religioasă și așa mai departe. Totuși, dacă am vorbi de evanghelizare religioasă și catehizare religioasă aceasta ar constitui un pleonasm deoarece aceste procese sunt deja explicit religioase; însă cu siguranță putem vorbi de cultivare religioasă, întrucât cultivarea poate fi folosită într-un sens religios sau nereligios, după cum am văzut.

Întrucât religia vorbește despre cult și misiune, despre caracterul general al răspunsului omului la cel Suprem și al răspunsului omului la semenii săi, pare să rămână puțin spațiu pentru deprinderea religioasă. Pe de altă parte, am văzut că deprinderea poate fi poarta de intrare către dezvoltarea personală așa că ne putem gândi la deprindere în meditație sau în rugăciune ca un exemplu de rol al deprinderii religioase.

Instruirea religioasă poate sugera un proces autoritar, direcționat de cel care predă, unidirecțional, prin care un corpus de informații sau cunoștințe este transmis de la cineva care îl cunoaște la cel care îl învață și care nu îl cunoaște. Totuși, în principiu, nu este nimic rău în instruire sau în instruirea religioasă. Calitatea morală a deprinderii și a instruirii depinde de conținut. Dacă copiii sunt instruiți într-o formă tribalistă și plină de prejudecăți a credinței religioase, aceasta s-ar constitui într-o folosire greșită a instruirii; însă dacă ei ar fi instruiți în credințele fundamentale ale, să zicem, Bisericii Ortodoxe Răsăritene aceasta ar fi o formă normală și eficientă de predare. După cum am spus mai devreme, nu toată educație centrată pe persoană, sporitoare de libertate trebuie complet separată de alte forme de predare, iar în judecarea adecvării instruirii religioase ar trebui să trecem în revistă întreg repertoriul proceselor de predare folosite. Dacă instruirea religioasă este deschisă contestării, dezbaterii și criticii și dacă instructorul este gata să învețe recunoscând caracterul explorator al instruirii înseși, atunci instruirea ar fi într-adevăr un partener al educației. Pe de altă parte, dacă instruirea este dogmatică, dacă întrebările sunt ȑescurajate, dacă se afirmă autoritatea și competenȑa totală a celui care predă, atunci ne aflăm în faȑa a ceva asemănător noȑiunii de educaȑie „de tip bancar” a lui Paulo Freire, care în condiȑii extreme se poate apropia de ȑndoctrinare (Freire 1972, 57).

Dacă religia este ȑnȑeleasă ca o simplă transmitere, o iniȑiere în conformism și acceptare pasivă, atunci am descrie procesul ca pe un fel de socializare religioasă al cărei agent ar fi școala. Iarȑși, procesul educaȑiei centrate asupra persoanei nu ar trebui contrastat prea dur cu socializarea religioasă. S-a observat adesea că socializarea în conștientizarea și sensibilitatea religioasă constituie o parte importantă a educaȑiei religioase din familie, iar copiii căroră li s-a refuzat această socializare fundamentală și care s-ar putea să fie ȑnconjuraȑi de valorile unei societăȑi ȑnnebunite după bani, pot deveni atȑt de alienaȑi de religie ȑncȑt mai tȑrziu se poate dovedi dificil să ȑi ajutăm să aprecieze valoarea religiei. Pe de altă parte, dacă ȑnvăȑătura religioasă nu ar consta ȑn nimic altceva decȑt ȑn socializare, dacă ea nu s-ar ridica niciodată deasupra simplei transmiteri de practici și credinȑe convenȑionale, dacă ar lipsi cu totul din această ȑnvăȑătură elementul profetic, este greu de văzut cum o persoană tȑnără ar putea vreodată să se identifice cu credinȑa religioasă cu pasiune, integritate sau creativitate.

Natura educaȑiei religioase

Odată ce am parcurs cercul vocabularului nostru referitor la ȑnvăȑare și predare, ne rămȑne caracterul educaȑiei religioase, ȑn sensul său specific, distinct. Ce este *educaȑia* religioasă ȑn comparaȑie cu deprinderea religioasă, instrucȑia religioasă, socializarea religioasă, cultivarea religioasă și așa mai departe?

Procesul educaȑiei religioase este orice am atribuit noȑiunii de educaȑie specifică ȑnseși atunci cȑnd conȑinutul ei este religia. Cu alte cuvinte, ȑn măsura ȑn

care educația este un proces de maturizare a persoanelor într-o deschidere critică, un proces de învățare al cărui scop principal este acela de a face posibilă continuarea învățării, atunci educația religioasă ar fi același proces, al cărui conținut este religia. Până la urmă, educația specifică trebuie întotdeauna să aibă un conținut sau altul. Nu se poate încuraja pur și simplu o conștiință critică a trăirii interdependente, a solidarității spirituale cu alții și un angajament de continuare a învățării într-un vid de conținut. Cu toate că procesul instruirii își subliniază în mod special natura sa centrată pe conținut, fiecare proces de predare are propriul său conținut.

Există, totuși, o diferență între relația etică dintre proces și conținut în cazul instrucției, instruirii, socializării, evanghelizării ș.a.m.d., pe de o parte și îndoctrinare și educație, pe de alta. În cazul primului grup de procese, caracterul etic al procesului depinde de conținut. Este bine ca oamenii să fie evanghelizați cu convingeri și valori ale unei credințe nobile, de viață sporitoare, însă este rău ca oamenii să fie evanghelizați în doctrine și valori ale naționalismului, tribalismului sau habotniciei (Hull 2000b, 75-85). În sine, procesele sunt neutre.

Totuși, în cazul educării și îndoctrinării, care se află la polii opuși ai cercului conceptual, procesele în sine sunt încărcate cu conținut etic. Desigur, dacă trebuie să îndoctrinezi, este mai bine să îndoctrinezi cu doctrina unui Dumnezeu al iubirii decât cu doctrina unui Dumnezeu al răzbnării și urii. Totuși, chiar îndoctrinarea credinței într-un Dumnezeu al iubirii este o contradicție în termeni și este dăunătoare dezvoltării elevului. Dragostea poate exista doar în libertate, iar întreg scopul procesului îndoctrinării este de a priva elevul de libertate printr-un proces de amăgire dogmatică.

Ce fel de religie?

Religii diferite, sau poate am fi mai preciși dacă am spune diferite forme sau tradiții din cadrul fiecărei religii, se vor regăsi confortabil în unul sau altul din aceste procese de predare și învățare. Se poate să fie multe religii cu un devotament semnificativ față de ritual, a cărui predare va implica în mare parte deprinderea. Se poate să fie religii sau tradiții din cadrul unei religii care pun accent pe transmiterea autoritară a învățăturilor lor. Acestea pot tinde să adopte o abordare instrucțională. Se poate chiar să fie unele religii, pe care sociologii le-ar putea socoti reprezentative pentru o varietate de culte sau secte, care preferă să își izoleze membrii de lumea exterioară, să îi supună unei predări neîntrerupte, refuzându-le somnul, cerându-le memorarea și repetiția și apoi schimbând atmosfera într-una de căldură și sprijin și așa mai departe. Mulți oameni ar putea descrie asemenea tehnici ca fiind îndoctrinatoare. Pare probabil și să fie religii sau anumiți oameni din religii care socotesc de responsabilitatea lor dominantă să își convertească elevii la propria lor credință. Aceștia sunt profesorii pe care i-am descris cu altă ocazie ca fiind mai degrabă profesori convergenți decât divergenți (Hull 1986, 175-85). În loc să

privească religia ca pe un instrument în slujba educației, astfel de oameni vor privi educația ca pe un instrument de convertire sau angajament față de religia care reprezintă conținutul predării. Totuși, aceasta nu este cu adevărat educație care este folosită ca un instrument, pentru că în mâinile unor asemenea habotnici educația s-a transformat în evanghelizare, instrucție sau chiar îndoctrinare.

Aceasta ne aduce direct la problema teologică. Există vreo caracteristică în cadrul personalității sau structurii cognitive a profesorului credincios, sau poate vreun element din natura tradiției religioase înseși care poate fi socotită ca generând abordările pe care le-am indicat? Putem răspunde la această întrebare cântărind implicațiile fiecăruia dintre procesele de predare și învățare pentru imaginea și noțiunea de Dumnezeu. Am văzut deja că procesele de predare și învățare presupun anumite credințe despre natura ființei omenești și vederi diferite asupra relației dintre procesele de predare și timp. Acum putem discuta un nivel similar de implicații care au de a face cu Dumnezeu.

Diverse concepții despre Dumnezeu

Dumnezeul, a cărui natură este exprimată în principal prin instrucție, poate fi un Dumnezeu magic, pentru care efectuarea de manipulări repetitive este în sine îndeajuns, iar din punctul de vedere al practicantului obedient, eficace. Dumnezeu a cărui natură este exprimată cel mai bine prin procesul instrucției poate fi un Dumnezeu autoritar care nu are nimic de învățat, ci este profesorul atotputernic și atotștiutor. Dumnezeu din spatele îndoctrinării poate fi și el Dumnezeu autoritar. Atunci când spunem că Dumnezeu este o autoritate sau are autoritate ne gândim la anumite criterii de experiență, cunoaștere, compasiune ș.a.m.d. prin care autoritatea lui Dumnezeu poate fi recunoscută ca legitimă. Personalitatea autoritară nu recunoaște nici un alt criteriu decât cuvântul și voința celui care vorbește. „E așa pentru că așa spun eu”.

Dacă ne întrebăm despre Dumnezeu așa cum este înțeles în religia creștină și cum poate fi el exprimat prin procesele de evanghelizare, instruire, cultivare și cateheză creștină, va trebui să vorbim de multele forme pe care credința creștină le poate lua. Credința creștină este exprimată printr-o familie de religii strâns înrudite.

Dumnezeul evanghelismului creștin, catehezei creștine și cultivării creștine poate fi conceput ca un Dumnezeu exclusiv creștin, un Dumnezeu care este adânc sădit în credința creștină, care nu recunoaște îndeobște nici o autenticitate mintuitoare în nici o altă credință și poate avea de asemenea o viziune convergentă asupra viitorului. Acest Dumnezeu, care este într-adevăr Dumnezeu al instruirii, poate deveni zeitatea tribală a creștinilor.

Credința creștină poate totuși aborda educația în sensul specific, așa cum am descris-o, fără să încerce să transforme educația în evanghelizare, învățătură, instruire etc. Aceasta ar fi o credință creștină pregătită să accepte rolul instrumen-

tal în serviciul persoanei, o credință creștină care susține că a fost făcută pentru ființele omenești, iar nu ființele omenești făcute pentru ea, o credință creștină dispusă să ia ligheanul și ștergarul și să fie o slujitoare.

Dumnezeu care corespunde procesului educație în sensul specific este Cel care continuă să învețe. Acesta este Dumnezeu care se bucură de noutatea mereu crescătoare a lumii, partenerul experienței lumii, participantul la învățarea umană, Cel pe care se întemeiază libertatea, dragostea și cercetarea (Hull 1985, 220-35). Acesta este Dumnezeu principiului protestant, cu toate că aceasta nu sugerează neapărat că credința creștină protestantă este unica deținătoare a unui astfel de Dumnezeu și a unui astfel de proces educațional. Dumnezeu care știe cum să predea deoarece a ști cum să predai este caracteristic protestantismului, însă nu ține exclusiv de credința creștină și cu atât mai puțin de acest fel de credință creștină.

Expresia „educație creștină”

Expresia „educație creștină” pare să însemne cel puțin trei lucruri. În primul rând, educația creștină înseamnă uneori acel proces de predare și învățare al cărui conținut constă în creștinism. El ar fi mai clar dacă acesta ar fi descris ca studii creștine și, în acest sens, studiul creștinismului face parte din fiecare program educațional religios din Marea Britanie și din majoritatea țărilor europene. Ar fi posibil să nu se studieze nimic decât creștinismul, deși o educație religioasă cuprinzătoare ar include în mod normal studiul altor religii pe lângă studiul creștinismului.

În al doilea rând, „educația creștină” se poate referi la acel proces de predare și învățare al cărui conținut îl reprezintă creștinismul și care are ca scop cultivarea sau adâncirea credinței creștine a studenților. Va fi fiind clar din discuția din acest articol că, în general vorbind, aș prefera să descriu aceasta ca și cultivare creștină, cu toate că ar fi pedant din partea mea să insist asupra acestui lucru. Totuși, în sensul acesta este probabil expresia cel mai adesea folosită. Atunci când oamenii din bisericile creștine vorbesc despre departamentele lor de educație creștină, ei se gândesc în mod normal la încercarea, fie prin biserici fie prin școli legate de biserică, de a transmite credința creștină în contextul credinței și al angajamentului. Este un lucru din ce în ce mai comun astăzi să constatăm că diverse denominații creștine asigură și material adecvat includerii în studiile creștine.

Nimic din argumentația acestui articol nu ar trebui să sugereze că cultivarea creștină ar trebui socotită drept o activitate neetică (cu condițiile discutate) sau că ar fi în vreun fel inferioară altor procese. Dimpotrivă, am susținut că procesul de cultivare în sine este neutru din punct de vedere etic și că statutul său depinde de ce anume este ceea ce se cultivă. Departate de a fi neetică, am convingerea că este menirea fiecărei familii creștine și a fiecărei școli și biserici creștine să ofere programe sau influențe care să cultive tinerii de proveniență creștină într-o credință mai profundă

și mai fermă. Același lucru este valabil pentru cultivarea iudaică, pentru cultivarea islamică și așa mai departe, dacă profesorii din aceste tradiții ar alege să folosească cuvântul „cultivare” pentru aceste activități. Totuși, pentru a păstra caracterul etic al acestor procese specific religioase, este necesar ca formele înguste, tribaliste ale religiei să fie înlocuite astfel încât religiile înseși să iasă din relațiile lor de concurență și să intre într-o situație de cultivare reciprocă, devenind parteneri în umanizare.

Cel de-al treilea sens al expresiei „educație creștină” este acela al educației care decurge din sau este compatibilă cu sau este justificată de credința creștină. Acesta este sensul în care am vorbit de un proces educațional specific care poate fi pus în contrast cu alte procese. Sugerez că credința creștină poate nu numai genera și justifica procesele de cultivare, cateheză și evanghelistism creștine – „proclama adevărul a ceea ce este evident” – ci că credința creștină poate genera și justifica o înțelegere a unui proces educațional care *nu* este intenționat să creeze, adâncească sau cultive credința și devotamentul creștin. Este posibil pentru credința creștină să se extindă dincolo de interesul pentru propria sa transmitere și să devină partenerul unei educații interesate de maturizarea persoanelor, indiferent că ele adoptă sau nu credința creștină. Dacă orice altă religie ar putea sau ar dori să facă asemenea distincții rămîne o posibilitate, însă aceasta nu constituie subiectul discuției de față.

Educația creștină în acest ultim sens se referă la o filozofie creștină sau o teologie a educației. Aceasta trebuie distinsă de o teologie a cultivării creștine sau o teologie creștină a instruirii creștine. Toate acestea reprezintă sarcini importante ale teologiei practice, însă ele se pot distinge unele de altele. Această distincție este cea pe care viabilitatea abordării creștine a educației religioase trebuie să se bazeze într-o societate pluralistă.

Este relația dintre credința creștină și teoria educațională și practică necesară sau este ea suficientă?

Această distincție între relații necesare și suficiente între teologie și filozofie educațională rezultă într-o serie de situații posibile.

În primul rînd, credința creștină ar putea fi necesară însă nu suficientă ca bază a educației. Aceasta ar însemna că nici o filozofie a educației nu ar fi completă fără un element asigurat de teologia creștină, însă că acel element teologic nu ar putea fi singurul. El ar trebui completat de contribuții din alte discipline, precum psihologia, teoria curriculară ș.a.m.d. S-ar putea ca islamismul să poată asigura și el o bază a educației și ca această contribuție să fie la fel de necesară într-o Europă cu o pluralitate de credințe ca cea asigurată de teologia creștină. Astfel, atît contribuția islamică cît și cea creștină ar putea fi necesare, însă nici una din ele nu ar fi suficientă.

O a doua poziție posibilă ar fi aceea potrivit căreia teologia creștină ar fi suficientă ca bază pentru o filozofie a educației, însă nu și necesară. Aceasta ar însemna că tot

ce presupune o filozofie completă a educației ar putea fi inspirat din credința creștină, și că acest lucru ar putea fi susținut și despre alte religii și ideologii. În această situație, o filozofie creștină a educației ar constitui o opțiune viabilă și legitimă deopotrivă cu alte filosofii ale educației. Credința creștină ar putea să se descurce de una singură, ca să zicem așa, însă tot așa ar putea probabil și altele.

O a treia poziție ar fi una foarte tranșantă în care relația dintre teologia creștină și teoria educațională ar fi atât necesară cât și suficientă. Aceasta ar fi poziția exclusivistă în care nu ar exista altă bază a educației decât credința creștină și nici un alt rival la credința creștină în asigurarea acestei baze. Aceasta este cea mai puțin plauzibilă dintre cele patru poziții întrucât ea refuză să ia act de pluralitate și ar menține un control absolut asupra educației. Mai mult, poziția necesară și suficientă ne-ar azvîrli înapoi în Europa creștinătății. Ea ar fi de aceea nerealistă în lumina condițiilor din Europa și din lumea de astăzi. În plus, o astfel de poziție nu ar putea recunoaște munca ateilor, umaniștilor și altor oameni nereligioși din educație, și nici nu ar exista nici o posibilitate de parteneriat cu oameni din alte religii.

A patra și ultima posibilitate ar fi aceea în care relația dintre teologia creștină și educație nu ar fi nici suficientă nici necesară, ci parțială și posibilă. Aceasta este poziția care mi se pare cea mai adecvată. Ea înseamnă că credința creștină nu poate pretinde caracterul suficient în încercarea de a asigura o bază pentru educația contemporană din Europa. Teologia creștină poate aduce o contribuție printre alte contribuții. Teologia creștină nu are nevoie doar de sprijinul disciplinelor științelor sociale, ci și sprijinul din înțelegeri și convingeri ale altor religii participante din Europa modernă. Mai mult, chiar și această contribuție împărtășită și parțială rămîne doar o mare posibilitate. Europa a atins vîrsta majoratului. Este posibil să existe o filozofie și practică a educației care nu se inspiră explicit din teologia creștină sau din orice altă abordare religioasă. Dovada în acest sens se poate găsi răsfoind paginile de cuprins ale revistelor de educație actuale sau cercetînd rafturile oricărei biblioteci educaționale bune din Europa. O asemenea filozofie seculară a educației se poate să nu fie cea mai de dorit, însă ea este cel puțin posibilă, plauzibilă și viabilă.

Pe de altă parte, nu trebuie să subestimăm semnificația pretenției că teologia creștină poate aduce o posibilă contribuție legitimă. Dacă există o posibilitate, este o datorie și o chemare creștină ca ea să fie concretizată. Teologia creștină nu este făcută irelevantă și nelegitimă în această discuție. Credința creștină încă se mai află pe tabla de șah europeană. Ea nu controlează jocul, însă ea nu este surghiunită în cutia cu piese capturate. Credința creștină rămîne un jucător.

Poziția „parțială și posibilă” poate părea una modestă și chiar așa și este. Credința creștină, atât teoretic cât și practic, este pe piața ideilor educaționale din Europa modernă. Ea trebuie să speră să cîștige un loc nu pentru un adevăr a priori pe care îl posedă, nu pe baza unei poziții privilegiate în istoria Europei, ci ca urmare a valorii evidente și relevanței contribuției sale. Acestea oferă un beneficiu credinței

creștine prin aceea că dă posibilitatea bisericilor să formuleze o teologie care respectă educația, iar educației îi dă posibilitatea să asigure sprijinul foarte necesar pentru idealurile sale umaniste (Hull 1997). Logica acestui argument se poate aplica islamismului, așa după cum se aplică atât credinței creștine cât și celei iudaice.

Poate părea ciudat ca cineva să deschidă o discuție asupra teologiei creștine și educației religioase într-o Europă pluralistă fără să se refere la Biblie. Unul din motive pentru care există puține legături evidente dintre Noul Testament și educația actuală este centralitatea noțiunii mântuirii din Noul Testament. În măsura în care mântuirea este o realitate metafizică ce privește destinul nostru ultim, înaintea lui Dumnezeu și după moarte, educația din Europa modernă nu este interesată de mântuire. Dacă predăm în lumina veșniciei, aceasta se întâmplă pentru că personalitatea umană nu este completă în cadrul lungimii vieții empirice, și nu pentru că credem că educația poate oferi mântuirea din viața viitoare. O metaforă biblică mai potrivită pentru a descrie rolul educației ar fi aceea a „înfloririi”.

Grace Jantzen (1998, 156-70) remarcă faptul că noțiunea de înflorire apare frecvent în Biblia ebraică (Hos 14:3-7; Prov 14:11; Ps 92:12), însă este mai puțin frecventă în Noul Testament. În plus față de ideile completitudinii și abundenței (Jantzen 1998, 158), ne gândim la *auxano*, a crește. Exemple sunt parabola seminței de muștar: „Cînd crește, ea este cel mai mare tufiș și devine un copac” (Mt 13:32). Cu alte cuvinte, înflorește. Ioan Botezătorul pe cînd era copil „a crescut și s-a întărit în duh” (Luca 1:80). Copilul a înflorit. Alte expresii relevante din Noul Testament apar în Faptele Apostolilor 7:17 și 12:24. Există diverși alți termeni în Noul Testament care sugerează înflorirea, ca acela de a purta rod (Col 1:10).

Unul din scopurile educației este ca indivizii și comunitățile să înflorească, să se întărească și să dea rod, să se simtă acasă, creativi, într-un mediu frumos și restabilit, în care viața umană și natura pot fi reînnoite împreună. Atunci cînd ne interogăm asupra contribuției credinței la educația din Europa modernă, trebuie să întrebăm ce ne oprește copiii și tinerii de la înflorire. Este sărăcia, tensiunea și ostilitatea etnică și rasială, lipsa comunității și, mai presus de toate, ethosul creat de o societate smintită de bani. Cei ce trăiesc pentru bani vor trăi vieți ologite și egoiste, dar cei care trăiesc pentru alții în solidaritate umană vor înflori ca pomul plantat lîngă ape. Rolul bisericilor creștine din Europa nu este să controleze educația, nu să și-o aroge sau să o transforme în ceva ce aceasta nu poate și nu ar trebui să fie, ci să îi dea posibilitatea să înflorească.

Referințe

- Bushnell, Horace (1975) *Views of Christian Nurture* (New York: Delnar).
Bushnell, Horace (1979) *Christian Nurture* (Grand Rapids, MI: Baker Book House).
Durka, G'loria (1995) *The Joy of Being a Catechist: From Watering to Blossoming* (Mineola, NY: Resurrection Press).

- Freire, Paulo (1972) *Pedagogy of the Oppressed* (London: Sheed and Ward).
- Green, I.M. (1996) *The Christian ABC: Catechism and Catechizing in England c. 1530-1740* (Oxford: Clarendon Press).
- Hartshorne, Charles (1964) *Man's Vision of God and the Logic of Theism* (Hamden, CN: Archon Books).
- Hull, John M (1975) *School Worship, an Obituary* (London: SCM Press).
- Hull, John M (1985) *What Prevents Christian Adults from Learning?* (London: SCM Press).
- Hull, John M (1986) 'Open Minds and Empty Hearts? Convergent and Divergent Teaching of Religion' in *Studies in Religion and Education* (London: Falmer Press), 175-85.
- Hull, John M (1997) 'Christian Education: Sufficient or Necessary?' [in two parts] *Epworth Review* 24/1, 40-8 and 24/2, 38-46.
- Hull, John M (2000a) 'Evangelische Religiöse Erziehung und der Pluralismus eines Multireligiösen Europa', *Schönberger Hefte* 1, 4-12.
- Hull, John M (2000b) 'Religionism and Religious Education' in Mal Leicester, Celia Modgil and Sohan Modgil (eds), *Spiritual and Religious Education* (London: Falmer Press), 175-85.
- Jantzen, Grace M (1998) *Becoming Divine: Towards a Feminist Philosophy of Religion* (Manchester: Manchester University Press).

Traducere de Doîna Baci

*

John M. HULL este profesor emeritus de educație religioasă la Universitatea din Birmingham și profesor onorific de teologie practică la Queen's Foundation pentru educație teologică ecumenică.

John M. Hull, *Practical Theology and Religious Education in a Pluralist Europe*, studiu publicat cu permisiunea autorului.

Religia în sfera publică: provocări și oportunități

BLANDINE CHÉLINI-PONT

I. Introducere

Începînd din 1989, elevele musulmane din Franța erau pedepsite la școală pentru că refuzau să-și dea jos hijabul.¹ La cererea Ministerului Francez al Educației, Consiliul de Stat al Franței a susținut dreptul la libertatea religioasă în școlile publice.² Consiliul a dat sentință negativă de 49 de ori (în 49 de cazuri) între 1991 și 1999, împotriva școlilor care pedepseau elevele musulmane pentru că purtau hijab.³ În ciuda acestor reglementări, disputele au continuat și au devenit extrem de aprinse în 2003, cînd această problemă s-a extins la nivel național și a dus la proteste publice, dar și la dezbateri ale executivului și legislativului. În martie 2004, cu o largă susținere publică, dar dublată de proteste ale comunității musulmane și a altor comunități, Assemblée Nationale a dat o lege prin care se interzicea elevilor să poarte îmbrăcăminte religioasă ostentativă în școlile publice.⁴ Deși legea mai interzice și boneta evreiască și crucea creștină, refuzul elevelor musulmane de a purta hijab în școlile publice a fost fără îndoială catalizatorul adoptării acestei legi, iar dezbaterile legislative s-au concentrat în principal asupra cazurilor în care era implicat hijabul.

Disputa a gravitat în jurul unui ideal fundamental al republicii franceze: *laïcité*. Deși conceptul *laïcité* nu are o definiție exactă⁵, el include legea constituțională a neutralității statului⁶. După cum a afirmat președintele Jaques Chirac, *laïcité* „se află în centrul identității naționale a Republicii Franceze”.⁷ *Laïcité* se referă strict la un stat în care nu este o religie unică și oficială; în orice caz, acest fel de libertate este înțeles în Franța prin absența manifestării de natură religioasă în sfera publică. Principiul constituțional referitor la conceptul *laïcité*, care permite neutralitatea statală (echivalent cu ceea ce la americani este separarea dintre stat și biserică), diferă în mare măsură de ceea ce înțeleg cetățenii și oficialii guvernamentali care uzitează ideea ca să se opună instinctiv dreptului de manifestare a convingerilor

religioase în public. Francezii afirmă deseori că *laïcité* permite manifestarea religiei doar în sfera privată. Această analiză a tendinței francezilor de a pune semnul egal între neutralitatea statului și reprimarea manifestării din punct de vedere religios în public, va constitui introducerea în subiectul discursului meu de astăzi. Gradul de toleranță față de manifestarea religioasă în sfera publică ne trimite la percepția asupra a ceea ce înseamnă, din punct de vedere istoric, sfera publică. În cazul Franței, noțiunea de sferă publică explică de ce manifestarea neutralității în public este mai importantă decât manifestarea religioasă, individuală sau colectivă.

II. Fundalul

A. Ce este sfera publică?

Pentru a discuta despre locul religiei în sfera publică, trebuie, mai înainte de toate, să dăm o definiție a noțiunii de „sferă publică”. Din nefericire, nu există o definiție juridică a acestei noțiuni în nici una dintre constituțiile democratice⁸. Sfera publică este mai degrabă un concept larg și vag pe care teoreticienii politici și juridici îl folosesc pentru a construi o organizație societală comună și pentru a reflecta asupra ei.⁹ În orice caz, acest concept nu are același înțeles de ambele părți ale Atlanticului. Pentru o mai ușoară înțelegere, mă voi limita la comparația dintre diferitele modalități de a percepe sfera publică în Europa, concentrându-mă în primul rând asupra Franței, și Statele Unite.

Definițiile noțiunii de sferă publică în Europa și în Statele Unite sunt la prima vedere asemănătoare: sfera publică este spațiul comun organizat și concret al unei comunități. Este în mod clar separat de spațiul privat (care este la rîndul lui organizat și concret), spațiu privat care permite indivizilor și familiilor să își manifeste religia în particular. În orice caz, această percepție a spațiului comun nu este exact aceeași în Europa și în Statele Unite, din moment ce aceste două entități politice au percepții diferite în ce privește religia și locul ei în societate.

În Statele Unite ies în evidență două teorii privind sfera publică, teorii ce se întrepătrund. În tradiția liberală a teoreticienilor democrați, începînd cu Alexis de Tocqueville¹⁰ și ajungînd pînă la Evan Charney¹¹, doctorand la Harvard, sfera publică a fost considerată drept un spațiu comun pentru toată lumea, un spațiu în care cetățenii pot discuta liber și pot dezbate idei, se pot organiza de bună voie în asociații și grupări, și își pot controla și îmbunătăți diferite aspecte ale vieții comune. Cea de-a doua teorie, susținută de teoreticieni mai recentți cum ar fi Hannah Arendt,¹² Robert D. Putnam,¹³ Jürgen Habermas,¹⁴ și Seyla Benhabib,¹⁵ localizează sfera publică nu atît în cadrul material și juridic al acestui spațiu, cum era în polis-ul grecesc, ci în însăși societatea civilă, acționată și pusă în mișcare de un permanent proces deliberativ și critic.¹⁶ În timp ce astfel de teorii pot avea ecou printre cetățenii americani, pentru europeni, aceste idei sunt o reflectare la un nivel foarte concep-

tual, a conștiinței foarte liberale a societății americane, ai cărei cetățeni se consideră actori ai spațiului comun.¹⁷

Deși europenii sunt foarte sensibili la procesul democratic deliberativ și asociativ, și se străduiesc să-și guverneze spațiul comun prin cooperare, concepția lor despre sfera publică nu se intersectează cu aceste teorii. De ce? Pentru că europenii înțeleg statul ca pe un prim intermediar între societate și cetățeni – statul este responsabil pentru societatea civilă legală și practică.¹⁸ Această sensibilitate este o moștenire a istoriei continentale care s-a debarasat de feudalism și a redescoperit superioritatea gândirii politice grecești și a organizării practice romane, în fața privilegiului puterii monarhice. Din moment ce consideră statul drept primul intermediar între societate și cetățeni, europenii asociază regulile și funcțiile statului cu însuși cuvântul „stat”. Adevărata sferă publică în Franța, de exemplu, este spațiul unde statul își exercită autoritatea în beneficiul și în folosul tuturor. Conceptul de sferă publică în Europa se bazează pe vechea noțiune de bun obștesc, care inițial însemna și a da socoteală în fața lui Dumnezeu pentru faptele comise, dar care acum înseamnă și că statul dă socoteală în fața cetățenilor pentru acțiunile întreprinse. În această ordine de idei, statul este responsabil pentru ordinea publică (pentru siguranță și bunăstare) – o concepție pe baza căreia se justifică toate limitele de natură legală și circumstanțială din sfera publică.¹⁹

B. Efecte asupra rolului religiei

Percepțiile diferite despre ce înseamnă sfera publică în Statele Unite și în Europa se răsfrâng și asupra unor percepții diferite despre locul și rolul statului în sfera publică. Se va vedea o diferență în puterea pe care cetățenii o acordă statului, în special în acțiunile legitime ale statului întreprinse în folosul cetățenilor.

1. Rolul religiei în sfera publică europeană

În cazul Franței, în principiu toți cetățenii consideră că statul este responsabil pentru tot ce se întâmplă în afara sferei private,²⁰ și această concepție pare să nu se schimbe. Europenii prețuiesc statul, instituțiile lui publice, și serviciile pe care le oferă, chiar dacă deseori critică voracitatea acestuia vis-a-vis de taxe, birocrăția insuportabilă, și ineficiența lui. Urmare a moștenirii îndepărtate lăsate de Imperiul Roman, religia din Europa este responsabilitatea statului.²¹ Vreme îndelungată, religia a fost folosită ca să unifice comunități și regiuni disparate și a fost calea cea mai bună de a construi o sferă publică. Religia a fost, mai mult decât orice altceva, o chestiune de lege și ordine. Regii cereau ca subiecții lor să se supună preceptelor religioase ale regelui, indiferent că era catolic, ortodox, luteran sau calvinist. Această cerință este ilustrată de renumita zicală „*Cujus regio, ejus religio*”, adică „După rege și religie”.²²

Moștenirea acestor timpuri străvechi are încă o puternică influență asupra prezentului, în două direcții: mai întâi prin frecventele manifestări legale ale unei

relații speciale dintre stat și religie – unde statul acordă statut religios și limitează sfera de activitate a unei religii; și în al doilea rând, prin tendința normativă de a considera religia drept serviciu public, caritabil, medical, educațional și chiar spiritual. În consecință, pare de la sine înțeles ca statul să colaboreze cât mai mult cu liderii religioși, cu scopul de a-i ajuta pe cetățenii care au nevoie de astfel de servicii.

Acest context arată că locul religiei în sfera publică europeană este bine delimitat. Această clară delimitare a rolului religiei în sfera publică sugerează că religiile noi sau minoritare vor ocupa și ele un loc important în schema stat-religie numai după ce recurg la revendicările legale necesare. De exemplu, deși statul francez organizează servicii religioase în locurile în care este responsabil să o facă, adică în capelele militare, închisori, spitale și școli publice, aceste servicii sunt organizate numai pentru cele trei religii vechi: catolicism, protestantism și iudaism.²³ Religia islamică are dificultăți în ce privește pătrunderea ei în aceste instituții (cu excepția închisorilor și uneori a spitalelor), iar alte mișcări religioase sunt de-a dreptul ținute la distanță de procesul strict și complex de autorizare. În plus, religiile minoritare fie nu știu, fie au dificultăți în obținerea privilegiilor legale pe care le primesc religiile principale.²⁴

Ca să ajungă în sfera publică și ca să profite pe deplin de pe urma libertății cultelor în Franța, o religie trebuie să aibă caracteristicile unei religii cu tradiție, cu care societatea este deja familiarizată. De exemplu, procesiunile catolice din orașele franceze nu trebuie aprobate de primari, dar planurile privind alte procesiuni religioase sau adunări publice trebuie înmînate la Primărie, sub forma unei declarații oficiale.²⁵ Răspîndirea literaturii de factură religioasă era, pînă în decembrie 2004, limitată de o lege privind libertatea presei.²⁶ Predicile în public sau răspîndirea de fluturași sunt oricum interzise în multe locuri considerate publice.²⁷ Tendința statului francez este de a spune mai întîi dacă partenerul lui religios este într-adevăr religios, și doar apoi să-i accepte intrarea în sfera publică, dacă acțiunile sale sunt considerate utile. Numărul de adepți ai unei religii are un rol major în această privință.²⁸

În mod paradoxal, din cauza legăturii istorice dintre stat și religie, și din cauza reacției de împotrivire pe care această legătură o provoacă, s-a ajuns la o separare între stat și biserică. În Europa, separarea dintre stat și biserică atrage după sine reglementările privind sfera publică și duce la libertate religioasă în sfera privată. În consecință, această separare a dus la dispariția treptată a religiei din sfera publică. Separarea dintre stat și biserică a avut loc în Europa spre folosul neutralității confesionale a statului vis-a-vis de religie, neutralitate care, teoretic, are rolul de a garanta libertăți pentru cetățeni și de a asigura un sistem guvernamental bazat pe valori liberale, universale și raționale, mai degrabă decît pe valori religioase.

Acest concept al separării a dus, cu siguranță, la o laicizare mult mai vizibilă a sferei publice, unde statul deține monopolul. Într-o oarecare măsură, laicizarea statului – la care s-a ajuns gradat sau brusc, în funcție de trecutul istoric al națiunii

în cauză – a permis cetățenilor să-și exercite libertatea și să evite apartenența la o religie unică autorizată de stat. Oricum, această laicizare a dus la dispariția vizibilă a religiei din sfera publică. De exemplu, în Franța, Consiliul de Stat a stabilit în septembrie 1972 că, în conformitate cu principiul neutralității statului, funcționarii publici nu au voie să poarte nici o dovadă manifestă care să ateste aderența la vreo comunitate religioasă, în timp ce își exercită funcția.²⁹

Îndepărtarea de acea strânsă legătură dintre religie și stat în Europa, a dus nu numai la laicizarea spațiului public, dar și la un caracter privat al religiei. În vreme ce Franța pare să fie o țară unde religia este exclusă din sfera publică, această percepție este falsă în mai multe contexte reale și juridice;³⁰ oricum, în viața de zi cu zi, religia este într-adevăr exclusă din sfera publică. Teama că religia ar putea avea din nou un rol public, oricât de neînsemnat ar fi acesta, îi face pe politicieni și pe reprezentanții autorității să considere că mișcările recente de tipul islamului pot amenința sfera publică laicizată. Populația franceză se teme că neutralitatea sferei publice ar putea fi afectată de activități religioase precum încercarea de a converti și de a aduna adepți în public (favorizată în special de penticostalii africani), sau de portul vălului islamic în școlile publice. Populația este de părere că sfera publică trebuie să fie un spațiu neutru, în care să nu se manifeste influențe religioase. Separarea dintre stat și biserică este considerată a fi un control util asupra religiei în sfera publică, atât pentru neutralitatea statului, cât și pentru libertatea de a alege a cetățenilor. Legea franceză din martie 2004,³¹ ca răspuns la controversa cauzată de vălul musulman, este un exemplu arhetipal al acestei percepții culturale a sferei publice.

2. Rolul religiei în sfera publică din Statele Unite

Prin comparație cu cele de mai sus, cetățenii americani nu consideră statul o autoritate care trebuie să supravegheze religia sau să o înlăture din sfera publică pentru a evita o posibilă manipulare. Din contră, statul este văzut drept cel care garantează cu scrupulozitate toate formele de manifestare religioasă. De exemplu, opinia publică americană s-a declarat împotriva deciziei Curții Supreme în cazul *Divizia Angajări contra Smith*³², în care Curtea a aprobat să se ia dreptul la ajutor de șomaj pentru doi indieni americani care au fost concediați pe motive disciplinare, pentru că au folosit mescalina, în conformitate cu practicile lor religioase.³³ Populația americană a simțit că această decizie permitea limitarea exagerată a dreptului individului la libera practică a religiei sale. Este foarte clar pentru europeni – ca și pentru Curtea Supremă a Statelor Unite – că legislația *ar trebui* să limiteze activitatea religioasă care corespunde unei conduite ilegale, cum ar fi poligamia,³⁴ sau, în acest caz, utilizarea de narcotice.³⁵

Totuși, mulți americani și numeroase asociații nu au fost de acord cu decizia în cazul *Smith*. Congresul Statelor Unite a luat atitudine promulgând Actul de Restaurație a Libertății Religioase, care interzice guvernului să încalce libera practică religioasă a

individului, chiar dacă această încălcare se referă la situații generale.³⁶ Numai în situațiile în care încălcarea „(1) încurajează interese guvernamentale constrângătoare; si (2) este cel mai puțin restrictiv mijloc de încurajare a intereselor guvernamentale”, guvernul poate promulga și poate pune în aplicare o lege care interzice unui individ să practice anumite ritualuri ale religiei sale.³⁷ Sentința Curții a fost că Actul de Restaurație a Libertății Religioase este neconstituțional dacă se are în vedere aplicarea sa la guvernele statului,³⁸ demonstrând încă o dată că există anumite limitări în ce privește protecția prevăzută de Constituția SUA față de dreptul individului de a practica liber o religie.

Cetățenii americani consideră că religia este în primul rând o libertate personală. Sfera publică este văzută ca un loc unde indivizii exercită multiple libertăți personale pe baza statutului lor de adepți ai unei religii, politicieni, oameni ai legii, sau de membrii ai unui grup religios sau ai unei instituții religioase. Pentru europeni este surprinzător când un președinte, ales de cetățeni, invocă în public binecuvântarea Domnului,³⁹ sau când își justifică acțiunile pe baza credinței sale. În Statele Unite religia este deseori prezentă în dezbateri politice și în ceremonialul legislativ.⁴⁰ Religiiile, prin tradiție, stau de timp îndelungat la baza unor asociații, se bucură de o politică liberală a impozitelor,⁴¹ de libertate în ce privește ritualurile, și de deschidere în sfera publică.

În istoria americană, principiul liberei practici a religiei a determinat interdicțiile legale ulterioare pe care mai multe state le impuseseră asupra catolicilor, adventiștilor, mormonilor și martorilor lui Iehova.⁴² Actul Drepturilor Civile din 1964,⁴³ Actul Restaurației Libertății Religioase din 1993,⁴⁴ și cazurile de la Curtea Supremă⁴⁵ arată că Statele Unite se luptă să păstreze libertatea religioasă și libertatea de manifestare religioasă în public sau în colectiv.

III. Un angajament pentru libertatea religioasă atât pentru Europa cât și pentru Statele Unite

În urma acestei treceri în revistă, se ridică următoarea întrebare: având în vedere faptul că există diferențe în ce privește manifestarea religiei între Europa și Statele Unite, este vizată numai Europa de către angajamentul pentru libertate religioasă? Cu alte cuvinte, trebuie ca Europa să se supună cerințelor libertății religioase, în timp ce Statele Unite preiau conducerea? Vreau să sugerez că un angajament real la libertate religioasă, va corecta nu numai greșelile sistemelor europene, dar și greșelile mai puțin evidente ale sistemului american. Deși este foarte ușor de criticat tendința europeană de a proteja sfera publică în fața religiei, există astfel de neajunsuri și în sistemul american. De fapt, se pot trage foloase din greșelile și reușitele ambelor sisteme.

A. Europa

Sistemul european privește religia în sfera publică drept un amestec din exterior și drept o formă de competiție care controlează și ia în stăpânire. Așa se explică

tendința europenilor de a face discriminări între religii cunoscute și mai puțin cunoscute.⁴⁶ Când manifestarea religioasă în public este organizată de stat într-un anumit mod, lucrurile par normale; statul supraveghează ceea ce este sau nu acceptabil. Statul stabilește regulile manifestării religioase într-un anumit spațiu pe care îl controlează și care are o întindere foarte mare (sfera publică). Statul e neutru din punct de vedere confesional, dar religiile trebuie să treacă printr-un proces oficial și abstract de recunoaștere pentru a fi acceptate în sfera publică (la fel s-a întâmplat cu Consiliul Francez de Rit Musulman).⁴⁷

Astfel că, deși mecanismele sunt pregătite să încurajeze libertatea religioasă, e nevoie de mult timp și de multă strădanie pentru ca o organizație religioasă să se bucure de rezultatele concrete ale libertății religioase. Libertatea în sfera publică este în prezent valabilă pentru toate religiile, cel puțin teoretic, iar statele europene par să piardă încet-încet vechiul statut de autoritate strictă care deține controlul. Niște exemple grăitoare în acest context sunt Italia și Spania,⁴⁸ pentru că ambele state au fost confesionale din punct de vedere istoric, au făcut înțelegere cu Vaticanul și au acceptat numai demonstrațiile publice religioase ale bisericii catolice.⁴⁹ În ultima vreme însă, au evoluat în ce privește atitudinea față de libertatea religioasă.

B. Statele Unite

Libertatea religioasă ca principiu are nevoie de susținere și în Statele Unite, deși mulți americani nu par să fie de aceeași părere. În mod foarte frecvent, statul, ca organizație politică și administrativă, este supus presiunilor de către grupuri de influență religioase, în scopul de a „susține religia” în sfera publică. Pentru a analiza pericolul acestui fapt real, mă întorc la definiția liberalismului politic a lui John Rawls.⁵⁰ Dacă o democrație liberală consideră că sfera publică are o permanentă putere de regenerare, să nu uităm că democrația este afectată negativ atunci când sfera publică nu este protejată în fața hărțuirii societății civile – în cazul de față este vorba de hărțuirea grupurilor religioase care își promovează programele. Rawls arată că sfera publică înseamnă mai mult decât o serie de idei aflate în competiție, care se luptă să influențeze instituții juridice și de stat.⁵¹ Dacă statul va servi numai interesele cel mai bine susținute sau finanțate, atunci va ajunge să nu mai reprezinte toate interesele tuturor cetățenilor⁵² pentru că diferențele la nivel financiar vor permite anumitor indivizi sau grupuri să se bucure de o mai mare influență.⁵³ Cu timpul, aceste diferențe în materie de influență vor face ca acei indivizi să dețină o autoritate mai mare.⁵⁴

Există un pericol inerent în tendința de a trata sfera publică drept un lucru ce poate fi vândut celei mai bine finanțate cauze religioase, și nu drept un spațiu comun unde instituțiile publice sunt accesibile tuturor. Un astfel de tratament față de sfera publică arată că unele grupuri religioase vor să manipuleze sistemul democratic în funcție de interesele lor private. Religia nu ar trebui să poată controla

instituțiile publice, în special pe cele mai înalte, și nu ar trebui să influențeze direct dezbaterile publice și modificările de legi. Dacă se permite religiilor să dețină o astfel de putere, este afectată democrația, ceea ce duce la însăși subminarea libertății religioase. Voi ilustra această idee cu câteva exemple.

Interzicerea avortului pentru că Dumnezeu se opune acestuia în textele sacre ale creștinilor, evreilor sau musulmanilor, nu este un motiv legitim pentru a-l interzice, într-o democrație liberală – deși problematica respectului față de viața umană ar putea constitui un subiect cât se poate de legitim într-o dezbatere publică, într-o societate liberă. Mai mult, nu este caracteristic unei democrații liberale, ca cetățenii sau grupurile religioase să solicite subvenții de la guvern pentru biserică, pe baza credinței lor în libertatea individuală și în capacitatea bisericii de a rezolva problemele sociale. Proiectul președintelui Bush, proiect ce are la bază credința, și care permite societăților de caritate să se lupte pe picior de egalitate pentru subvenții de la guvern, fără să le fie afectat caracterul spiritual,⁵⁵ demonstrează că mulți americani nu văd diferența dintre acțiunile lor private și obiectivele sferei publice. Politica statului se bazează pe principiul fundamental conform căruia orice cetățean ar trebui să aibă dreptul, ca membru al comunității, la educație, asistență medicală și securitate.⁵⁶ Că unii credincioși sunt mînați de milă și datorie morală să-i ajute pe cei sărmani, este o chestiune de inițiativă personală, în care statul nu se implică în mod direct. Distribuirea banilor rezultați din impozite nu este treaba societăților de caritate, ci a oamenilor legii, în limitele legale trasate de constituție.⁵⁷ Să uiți, în numele întîietății libertății personale, că există o discrepanță între sfera publică și interesele private, este o amenințare la adresa democrației. Să scoți în evidență discrepanța dintre sferele privată și publică și să aperi acea discrepanță în numele libertății religioase, duce la păstrarea unui spirit democratic, care la rîndul lui, duce la păstrarea libertății religioase.

Sfera publică, după cum afirmă Rawls, ar trebui să fie la dispoziția cetățenilor.⁵⁸ Statul nu ar trebui să fie răspunzător de interesele grupurilor religioase, chiar dacă se asociază cu acestea în organizații puternice. În acest context, respingînd o religie sprijinită de stat, faimosul „zid de separație” despre care vorbeau Jefferson⁵⁹ și alții⁶⁰, împiedică religia din a se impune și ferește instituțiile americane de o religie autoritară. Un adevărat zid de separație ar proteja cetățenii americani de o constrîngere contrară cu libertatea lor de expresie și de conștiință. Apărarea libertății religioase ar trebui să le amintească americanilor că zidul de separație dintre stat și religie este o premisă de la care pornesc multe principii, inclusiv libertatea de conștiință și de expresie, neutralitatea confesională a instituțiilor publice, și, în cele din urmă, libertatea educațională și libertatea de a adera la o religie sau alta.

Pentru a realiza libertatea religioasă, care unifică atît de multe valori fundamentale, e necesar ca statul să nu favorizeze o religie unică. Să se ceară ca religia să fie reintrodusă ca disciplină în școlile publice, de exemplu, este ca și cum cineva ar ruga statul să

limiteze libertatea religioasă, impunându-și viziunea religioasă proprie asupra celor din școlile publice. Libertatea religioasă va fi mult mai sigură dacă elevii învață valorile democrației în conformitate cu ceea ce semnifică ea în sfera publică. În mod asemănător, recentelegi adoptate pentru a menține expresia „sub puterea lui Dumnezeu” din Declarația de Credință⁶¹ par unui necunoscător drept o formă de apărare a religiei civile, la fel de importantă ca și acea laicită a francezilor, mai ales cînd politicienii fac apel la acest principiu pentru a interzice manifestarea religiei în școlile publice. În ambele cazuri, libertatea de conștiință nu este avută în vedere. Jurămîntul „sub puterea lui Dumnezeu”, nu dovedește că statul respectă libertatea religioasă sau neutralitatea, pentru că reprezentanții statului au votat pentru o expresie exclusiv creștină.

În timp ce în Statele Unite activiștii religioși, mînați de propriile obiective religioase, copleșesc sfera publică, în Europa, sfera publică limitează pe nedrept manifestarea în public a religiilor.

IV. Concluzie

Neutralitatea religioasă a statului este cea mai bună garanție a libertății religioase a cetățenilor, în special cînd nu sunt creștini, sau cînd nu sunt adepții nici unei religii. Cu 30 de milioane de imigranți în anul 2000,⁶² viitorul Statelor Unite și societatea americană ar putea fi afectate pozitiv dacă instituțiile publice și statul s-ar debarasa de religia civilă, care este exclusiv creștină, din cauza libertății religioase pe care o proclamă Primul Amendament. În același fel, Franța ar trebui să limiteze principiul celui laicité, dacă vrea să respecte principiul constituțional al neutralității, care cere respect pentru toate credințele și libertate religioasă, chiar și în public.

Note:

1. Voile à l'école: les principales dates (Vălul la Școală: date fundamentale), *AP French Worldstream*, Dec. 17, 2003. Articolul detaliază cazurile importante legate de hijab, din 1989 pînă în prezent.

2. Conseil d'État, avis no. 346.893, Nov. 27. 1989, disponibil la http://www.conseil-etat.fr/ce/missio/index_mi_cg03_01.shtml.

Rezultatul textelor constituționale și legislative, și al angajamentelor internaționale ale Franței (mai sus menționate) este că principiul laicității în școlile publice, care este unul din elementele laicității statului și neutralității serviciilor publice, stabilește că școala trebuie să privească cu respect, pe de o parte, această neutralitate, prin programe și atitudinea profesorilor, și libera exprimare a elevilor, pe de altă parte. În concordanță cu reglementările prevăzute de aceste texte și angajamentele internaționale, se interzice orice discriminare în ce privește accesul la educație, indiferent de convingerile religioase și credințele elevilor. Aici este inclus și dreptul la exprimare și manifestare a convingerilor religioase în instituțiile academice, cu referire la pluralism și libertatea celorlalți, fără a submina procesul de predare, programele și obligativitatea prezenței. Id. (traducere de Holly Hinkley Lesan și Richard Call).

3. *L'Islam dans la République (Islamul în Republică)*, rapport 2000 du Haut Conseil à l'Intégration, disponibil la http://www.islamlaicite.org/IMG/pdf/isl_repu_ht_conseil.pdf (ultima dată accesat pe 9 mai 2005).

4. Legea Nr. 2004 228 din 15 martie 2004, Journal Officiel de la République Française (J.O.) 17 martie 2004, pag. 5190; JCP G 2004, Nr.13, Actu. 168, disponibil la <http://www.legifrance.gouv.fr/WAspad/UnTexteDeJorf?numjo=MENX04000011IL> (ultima dată accesat în 9 mai 2005) la <http://www.religlaw.org>.

5. Pentru o dezbatere informativă asupra definiției termenului *laïcité*, vezi Emile Poulat, *Notre Laïcité Publique* (Laicitatea noastră publică) 155 – 56 (2003) („Nu există o definiție exactă pentru *laïcité*, nici oficială, nici general valabilă”). Dicționarul Le Grand Robert dă următoarea definiție pentru *laïcité*: „Noțiune politică ce implică separarea dintre societatea civilă și societatea religioasă, unde statul nu are putere religioasă, iar biserica nu are putere politică”. Paul Robert, *Le grand Robert de la langue française* (1992).

6. *Laïcité* apare prima dată ca termen constituțional în articolul 1 al Constituției Franceze din 1946. Textul spune așa: „Franța este o republică indivizibilă, laică, democratică, și socială”. 1946 Const. Art. 1 (Fr.). Constituția din 1958 uzitează exact același text. Vezi Const. 1958 art. II (Fr.).

7. Jacques Chirac, discurs la Palatul Elysée (17 Dec, 2003), disponibil la http://www.elysee.fr/elysee/francais/interventions/discours_et_declarations/2003/decembre/discours_prononce_par_m_jaques_chirac_president_de_la_republique_relatif_au_respect_du_principe_de_laicite_dans_la_republique-palais_de_l_elysee.2829.html.

8. Vezi Charles Jones, *O introducere în studiul politicii publice* (1970)

9. Vezi H. Jenkins-Smith & Paul Sabatier, *Teorii ale procesului politic* (1999).

10. Vezi Alexis de Tocqueville, *Democrația în America* (trad. Henry Reeve, Schocken 1961) (1835)

11. Vezi Evan Charney, *Liberalismul politic, democrația deliberativă și sfera publică*, 92 AM. Pol. Sci. Rev. 97 (1998)

12. Vezi Hannah Arendt, *Condiția umană* (Doubleday & Anchor 1959) (1958)

13. Vezi Robert D. Putnam, *De unul singur: capitalul social al Americii în declin*, 6 J. Democrația 65 (1995)

14. Vezi Jürgen Habermas, *Între fapte și norme* 329 (trad. William Rehg, 1996) (1992)

15. Vezi Seyla Benhabib, *Către un model deliberativ de legitimitate democratică, în Democrație și diferență: Negînd granițele politicului* 67 (Seyla Benhabib ed., 1996); Seyla Benhabib, *Localizarea sinelui: Gen, comunitate și postmodernism în etica contemporană* 120 (1992).

16. Charney, *supra* notă 12, la 97.

17. Wayne Gabardi, *Modele contemporane ale democrației*, 33 Polity 547 (2001)

18. Pentru o dezbatere despre accepțiunea franceză a statului, vezi Ellen Badone, *Identitate și democrație*, 20 French Pol., Culture & Soc'y, 121 (2002), care analizează sensul eseului lui Marcel Gauchet *La Religion dans la démocratie, parcours de la laïcité* 129 (1998). Acest eseu care dă de gîndit, analizează relațiile schimbătoare dintre statul francez și individ. Autorul susține că democrația republicană franceză s-a dezvoltat inițial ca un zid ridicat împotriva hegemoniei bisericii romano catolice. În orice caz, în contextul laicizat al Franței actuale, o astfel de protecție nu mai este necesară. De aceea, democrația și-a pierdut mult din înțelesul inițial. În trecut, politicienii puneau binele colectiv mai presus de interesele private și *identités*. Acum, discursul politic francez este guvernat de această ideologie. În fața solicitărilor grupurilor minoritare guvernul trebuie să rămînă neutru și nu poate fi arbitru moral al colectivității.

19. Conceptul de ordine publică este, poate, la fel de important în Franța ca și *laïcité*. Articolul X dir Declarația Drepturilor Omului din 1789, limitează dreptul la exprimarea liberă a opiniilor în public, inclusiv exprimarea vederilor religioase, în afara cazurilor în care manifestările publice nu afectează ordinea publică. *Declarația Drepturilor omului*, art. X (Fr. 1789), disponibil la <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/rightsof.htm>. Constituția Franței din 1848 scoate și ea în

evidență ordinea publică, menționând că ordinea publică se află printre acele valori care stau la bazele republicii. 1848 Const. Pmbl. (Fr.) (traducere de Holly Hinckley Lesan), disponibilă la <http://www.laicite-republique.org/documents/textesfondateurs/textesfondateurspdf/1848%20France%20constitution.pdf>. În ultimii ani, Consiliul Constituțional a afirmat că „prevenirea violării ordinii publice, în special a siguranței personale și a proprietății, [este] necesară pentru implementarea drepturilor și principiilor constituționale.” CC decizia nr. 80-127DC, 22 ian.1981, Rec. 15 (traducere de Holly Hinckley Lesan), disponibilă la <http://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/1980/80127dc.htm>. Conceptul de ordine publică joacă un rol important în dezvoltările ce au loc în Franța despre ce înseamnă sfera publică.

20. Vezi Badone, *supra* notă 19.

21. Constantin a fost primul împărat care și-a folosit autoritatea pentru a forța episcopii creștini să adopte o formulă unică de credință, atunci când s-a decis să organizeze primul Consiliu Ecumenic de la Nicaea, în anul 325 AD. Vezi Karen Armstrong, *Istoria lui Dumnezeu* 110 (1993). Sub Theodosius, în anul 381 AD, creștinismul a devenit religia oficială a Imperiului roman și singura religie a cetățenilor săi. Evreii au fost din acel moment persecutați. Împăratul roman, inițial pontifex, avea îndatorirea de a supraveghea și favoriza ortodoxia cetățenilor. Vezi *id.* La 106; Nigel Pollard, *Galeria religiei romane*, BBC homepage: History, http://www.bbc.co.uk/history/ancient/romans/roman_religion_gallery_09.shtml (ultima dată accesat pe 10 mai, 2005)

22. Vezi, *de ex.*, David Ogg, *Europa în secolul al XVII-lea* 36 (Adam & Charles Black 1971) (1925). Această expresie înseamnă că „un conducător are dreptul să hotărască religia teritoriului pe care îl stăpânește”. *New Catholic Dictionary* (1910), disponibil la <http://www.catholic-forum.com/saints/ncd12512.htm>.

23. Vezi Francis Messner, *L'aumonerie des services publics (Servicii religioase în instituțiile publice)*, în *Traité de droit français des religions* (Tratat asupra legii franceze privind religia) 455-62 (litec ed., 2003) (continuare la Tratat asupra legii franceze).

24. Dacă asociația religioasă este organizată sub titulatura legală de asociație de servicii rituale (Legea din 9 decembrie, 1905), administrația franceză trebuie să verifice dacă activitatea asociației se conformează termenilor legali impuși de legea despre „activitatea ritualică”, și poate refuza clauzele anterioare. Dacă asociația religioasă este organizată sub auspiciile asociației obștești (Legea privind asociațiile, 1901), atunci administrația franceză îi poate da statutul de utilitate publică (Decretul din 16 august, 1901, J.O. 17 aug., 1901), care scutește asociația de impozit pe venit și pe teren. Administrația franceză poate conferi acest statut numai după ce asociația îl solicită și prezintă documente valabile. Ca urmare a Legii din 23 iulie 1987, asociațiile franceze pot primi bani de la persoane fizice și companii, dar dacă sunt asociații de servicii rituale, atunci au nevoie de autorizare administrativă. Administrația financiară franceză este singura care hotărâște dacă o asociație este în concordanță cu „interesul general”, care ar putea să o scutească de la plata impozitelor pe venit. Asociațiile catolice sunt prin tradiție bine tratate de administrația franceză. De exemplu, asociațiile diocesane, precum și celelalte asociații catolice (în special cele de caritate), sunt întotdeauna scutite de impozite și lăsate să-și vadă de profitul și proprietățile lor. Vezi Francis Messner, *Droit fiscal et patrimonial* (Legile privind impozitele și patrimoniul), în *Tratat asupra legilor franceze*, *supra* nota 24, la 855-94; Alain Garay, *Les regimes fiscaux et leur influence sur les politiques religieuses* (Sistemul de impozite și influența lui asupra religiei), în *Quelle Politique Religieuse en Europe et en Méditerranée* (Ce religie în Europa și în spațiul mediteranean) 45-67 (PUAM 2004) (continuare la Ce religie).

25. Legea din 23 octombrie 1935, *Dalloz Legislation* (D.L.), periodic din 1935, partea a IV-a, pag. 367 (aici se arată că unele religii „au obligația de a face o declarație preliminară pentru orice procesiune, paradă, sau adunare din spațiul public”).

26. Legea din 29 iulie 1881 privind libertatea presei, capitolul III, art. 18-22 („Răspîndirea, publicarea și vînzarea informației în public”). Textul a fost extins, printr-o decizie a Camerei Crimelor a Curții de casație, din 26 ianuarie, 1950 și la literatura religioasă și limita răspîndirea ei pînă cînd legea a fost abrogată - Legea Nr. 2004-1343, din 9 dec., 2004, *Monitorul oficial al Republicii Franceze*, 10 dec. 2004, art. 131.

27. Emmanuel Tawil. La police administrative des cultes en droit français (Poliția administrativă a cultelor în legislația franceză), în *Revue de la recherche juridique, droit prospectif* (Studiu asupra cercetării juridice, legea prospectivă) iii 508-09 (2004).

28. Pentru o dezbateră privind diferența dintre entitățile religioase pe baza numărului de adepți, vezi T. Jeremy Gunn, *Libertate religioasă și laicitate: O comparație între Statele Unite și Franța*, 2004 BYU L. REV. 419. Asociațiile religioase pot fi sau înregistrate, sau neînregistrate și sunt clasificate pe baza mai multor criterii, dintre care amintim și numărul de adepți.

29. Avizul din 21 septembrie, 1972, despre neutralitatea funcționarilor publici. *Vezi si* Avis Dlle Marteaux din 3 mai, 2000, *Monitorul Oficial al Republicii Franceze*, 23 iunie, 2000, disponibil la <http://www.legifrance.org> și <http://www.religlaw.org>. Pentru alte referințe, vezi *Reflexions sur la Laïcité, rapport 2004 du Conseil d'Etat*, La Documentation Française, Paris, 2004, disponibil la <http://lesrapports.ladocumentationfrancaise.fr/BRP/044000121/0001.pdf>; Francis Messner, La neutralité des fonctionnaires dans le service, La neutralité religieuse de l'État (Neutralitatea funcționarilor publici), în *Tratat asupra legislației franceze*, supra notă 24, la 430-32.

30. Activitatea religioasă liberă și publică în locurile special amenajate, este protejată de Legile din 2 ianuarie 1907 și 28 martie 1907. Nu este necesară o declarație legală pentru spațiile de cult. *Vezi* Francis Messner, Les manifestations extérieures des cultes (Activitatea externă a cultelor), în *Tratat asupra legislației franceze*, supra notă 24, la 518-27.

31. *Vezi supra* nota 5.

32. 494 SUA 872 (1900). *Vezi și* Daniel A. Brown, Cazuri legate de stat și biserică, 1989-1991; *Quaderni di Diritto e Politica Ecclesiastica*, 1991-1992/2, CEDAM, 166-90.

33. *Vezi* Brown, supra notă 33, la 182. Acesta spune: A urmat scandalizare din partea mai multor biserici și organizații pentru drepturile omului, care au cerut revizuirea cazului. Editorialele revistelor mari/lor facultăți de drept, publicațiile indienilor americani și organizațiile religioase s-au opus deciziei Curții Supreme pe care au considerat-o o limitare în aplicarea Primului Amendament. *Id.*

34. *Vezi* Reynolds contra SUA, 98 SUA 145 (1878).

35. *Smith*, 494 SUA la 890.

36. 42 U.S.C. § 2000bb-1 (1993)

37. *Id.*

38. *Vezi* cazul Orașul Bourne contra Flores, 521 U.S. 507 (1997). Curtea a afirmat că solicitînd statului să trecă testul intereselor constrîngătoare, a depășit atribuțiile congresului de a nu constrînge suveranitatea statului și prin urmare a contrazis „principiile vitale necesare în menținerea separării puterilor în echilibrul federalității.” *Id.* la 536. Oricum, “orice curte care a pus această problemă a susținut că Actul de Restaurație a Libertății Religioase stă la baza activității autorităților și agențiilor federale.” O'Bryan contra Oficiul Închisorilor, 349 F.3d 399, 401 (7th Cir. 2003).

39. La discursul inaugural, președintele George W. Bush, de religie metodist, „s-a referit la Dumnezeu în termeni vagi cum ar fi ‘o putere mai mare’ și ‘autorul’; a folosit cuvînte precum ‘credință democratică’; și s-a referit la o zicală a Maicii Tereza și la parabola bunului samaritean pentru a-și susține teza despre „conservatorismul compătimitor”. Julia Duin, *Credinciosul Bush cere binecuvîntarea lui Dumnezeu*, WASH. TIMES, 21 ian. 2005, disponibil la <http://>

washingtontimes.com/national/20050121-122814-5978r.htm. La începutul celui de-al doilea discurs inaugural, președintele Bush a spus, "Orice om de pe acest pământ are drepturi, și demnitate, și valoare neprețuită, pentru că este oglindirea chipului Creatorului cerului și pământului." Mai târziu, în timp ce îi provoca pe dictatorii lumii, l-a citat pe Abraham Lincoln: „Cei ce neagă libertatea altora, nu merită să fie ei înșiși liberi; și, sub stăpânirea unui Dumnezeu drept, nu o pot avea pentru mult timp.” *Id. Vezi și Declarația de Presă, Casa Albă, Discursul inaugural al președintelui George W. Bush* (20 ian, 2001), disponibil la <http://www.whitehouse.gov/news/inaugural-address.html>; Declarație de presă, Casa Albă, *Jurământul Președintelui la al doilea mandat* (20 ian, 2005), disponibilă la <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2005/01/20050120-1.html>.

40. *Vezi* Marsh contra Chambers, 463 U.S. 783 (1983) (se sprijină și se încurajează rugăciunea legislativă în Nebraska, în ciuda somației Primului Amendament).

41. I.R.C. §§ 501(c)(3), 170(b)(1)(A)(i) (2000); Treas. Reg. §§ 1.501(c)(3)-1(c)-(d), I.170A-9(a) (2000).

42. *Vezi* Philip Hamburger, *Separarea dintre stat și biserică* (2002); William R. Hutchinson, *Pluralism, eligios în America: Istoria controversată a unui ideal fundamental* (2003); John Witte Jr., *Religia și experimentul constituțional american: Drepturi și libertăți esențiale* 100 (2000).

43. 42 U.S.C. § 1981 (2000).

44. *Id.* § 2000bb-1

45. *Vezi*, de ex, W. Departamentul de Educație al Statului Virginia contra Barnette, 319 U.S. 624 (1943).

46. *Vezi* Religions et laïcité en Europe (Religii și laïcitate în Europa) (Jean Bauberot ed., 1994).

47. Frank Fregosi, Le cult musulman et la République, la regulation publique de l'islam dans un cadre laïque (Ritul musulman și republica: statutul public al islamului într-un cadru laic), în *L'Islam en France et en Allemagne: Identités et citoyennetés* (Islamul în Franța și Germania: Identități și cetățenie) 63-71 (Remy Leveau et al. Eds., 2001).

48. Joaquim Mantecon, Relations État-Religion et liberté religieuse en Espagne (Relațiile Stat-Biserică și libertatea religioasă în Spania), în *Ce este politica religioasă*, supra notă 25, la 72-78; Francis Messner, Le Statut des Confessions Religieuses dans les Pays du Sud de l'Europe (Statutul confesiunii religioase în sud-estul Europei), în *États, religions et liberté religieuse en méditerranée* (State, religii și libertate religioasă în regiunea mediteraneană) 137-47 (PUAM 2002) (continuare la Libertate religioasă în regiunea mediteraneană). Textele legislative spaniole pe această temă sunt disponibile la http://www.mju.es/asuntos_religiosos/menu_ne.html.

49. Brigitte Basdevant-Gaudemet, *Organisation culturelle, du XIXème siècle à la décolonisation en Europe du Sud* (Organizarea religioasă, din secolul al XIX-lea până la decolonizarea sudului Europei), în Libertate religioasă în regiunea mediteraneană, supra notă 49, la 15-40.

50. *Vezi* John Rawls, *Liberalismul politic* 43-44 (Columbia Univ. Press 1993).

51. John Rawls, *O teorie a dreptății* 225 (Belknap Press 1971).

52. *Vezi* Interesul public 14-26 (Carl J. Friedrich ed., Atherton Press 1962).

53. *Id.* La 1-14.

54. *Id.*

55. *Vezi* Kathryn Dunn Tenpas, Poate o funcție să schimbe o țară? Președinția și proiectele bazate pe credință și pe inițiativa comunității, Analiza unui an, *Forumul bisericesc despre religie & viață publică*, disponibil la <http://pewforum.org/events/022002/tenpas.pdf>.

56. *Vezi* Constituția SUA pmbl.

„Noi, poporul american, pentru a forma o uniune perfectă, asigurăm Dreptate, Liniște, Securitate, Prosperitate, și păzim cu sfințenie Sfânta libertate pentru noi și pentru Posteritate, și adoptăm această Constituție pentru Statele Unite ale Americii.” *Id.*

57. Dana Milbank, *Demersurile legislative ale lui Bush în ce privește biserica au eșuat; Casa Albă este blamată pentru că nu a adus consensul în Congres*, Wash. Post. 23 aprilie, 2003, AI.

58. Rawls, *supra* notă 52, la 9.

59. Scrisoare de la Thomas Jefferson către Asociația Baptistă din Danbury, statul Connecticut (1 ian., 1802), disponibilă la <http://www.usconstitution.net/jeffwall.html>.

60. La un moment dat, după 1817, președintele James Madison a scris un eseu intitulat *Monopoluri*, care se referă și la importanța separării dintre stat și biserică. El a afirmat, „Deși separarea dintre religie și guvern este puternic susținută în Constituția Statelor Unite, pericolul luării în stăpânire de către instituțiile ecleziastice poate fi ilustrat cu precedentele pe care le oferă deja scurta istorie a acestora”. James Madison, *Monopoluri* (n.d.), disponibil la <http://worldpolicz.org/globalrights/religion/madison-detachedmem.html>.

61. The Buck Act, 4 U.S.C. § 4 (1998), susținut în cazul Districtul Școlar Unificat din Elk Grove contra Newdow, 124 S. Ct. 2301 (2004).

62. Estimările numărului de imigranți în SUA se situează între 28,4 și 31,1 milioane, în funcție de interpretările diferite ale sondajelor efectuate în anul 2000. (Populația totală a SUA în 2000 era de 281 de milioane.) *Vezi Statistica biroului de emigrări, Anuarul emigrărilor din 2003 al Departamentului de Securitate Internă* (2004), disponibil la <http://uscis.gov/graphics/shared/statistics/yearbook/2003/2003Yearbook.pdf>.

Traducere de Gabriela Monica Rusu

*

Blandine CHÉLINI-PONT este doctor în istorie contemporană și drept public la Institut Catholique din Paris. A publicat, între altele, „Diplomația religioasă americană în Europa Occidentală și ecurile sale franceze: Lecții despre o confruntare(1996-2002), *Ce fel de „politică” religioasă în Europa și zona mediterană? Provocări și perspective*, PUAM, 2004

Blandine Chélini-Pont, *Religion in the Public Sphere Challenges and Opportunities*, apărut în Brigham Young University Law Review, 2005

Educația religioasă în România

LAVINIA STAN, LUCIAN TURCESCU

Introducere

Căderea regimului lui Nicolae Ceaușescu în 1989 a oferit posibilitatea celor 15 religii recunoscute în România să recâștige terenul pierdut după 1945, anul în care Partidul Comunist a format guvernul și a început transformarea țării într-un stat ateu, în conformitate cu doctrina marxist-leninistă. Bisericele recunoscute din punct de vedere legal, în special Biserica Ortodoxă Română, reprezentantul celui mai numeros grup religios al țării, a exercitat presiuni asupra autorităților post-comuniste pentru a introduce educația religioasă în școlile de stat, pentru a oferi sprijin material substanțial pentru instituțiile teologice, pentru a permite confesiunilor religioase să-și reia funcția lor socială în spitale, cămine de bătrâni și închisori, pentru a menține interdicția asupra a ceea ce era considerat „comportament reprobabil”, ca de exemplu homosexualitatea, legalizarea avortului, și pentru a permite bisericilor să joace un rol tot mai important în politică. Deși educația a fost un teren unde Biserica a înregistrat succese în primele faze ale tranziției post-comuniste, educația religioasă a rămas pe un plan secund.

Există zeci de studii care dezbate reformele care ar putea alinia sistemul educațional românesc la standardele Uniunii Europene, sau studii care susțin introducerea educației civice în școlile de stat (Bârsan, 1997; Bârzea, 1996; Hufner, 1995; Mihăilescu și Vlăsceanu, 1994; Sadlack, 1995; Sandi, 1992). În același fel, s-a acordat atenție modificării programei la istorie, criticată pentru că ar manipula trecutul pentru a promova politicienii post-comuniști (Kaase și Sparschuh, 2000; Low-Beer, 1995), și s-a dezbătut apariția unor programe universitare în domenii nerecunoscute anterior, cum ar fi știința politică (Stan, 1999). În orice caz, nu a existat nici un studiu dedicat în mod special educației religioase din această țară. Acest articol oferă o vedere de ansamblu asupra legislației românești din perioada post-comunistă, privind educația religioasă în școlile de stat, pe fundalul Constituției din 1991 și a prevederilor internaționale ce se referă la protecția libertății

de conștiință. Articolul evaluează critic manualele școlare folosite la orele de religie ortodoxă și romano-catolică. Exemple concrete vor ilustra modul în care religia este predată astăzi în școlile din România. Studiul dezbate și încercările Bisericii de a interzice teoria evoluționistă în școli și eforturile Bisericii Ortodoxe de a introduce simbolurile religioase în universitățile de stat.

Educația religioasă în perioada comunistă

La scurt timp după 1945, educația religioasă a ajuns în vizorul autorităților comuniste și al faimoasei și oprimatei poliții politice, Securitatea. Departamentul Confesiunilor Religioase, o secțiune a guvernului care se ocupa de problemele religioase încă din perioada pre-comunistă, a continuat să existe, dar a fost transformată într-o organizație ce avea rolul de a exercita un control mai strict din partea statului asupra problemelor religioase de pe întreg cuprinsul țării. S-a descoperit recent că Securitatea avea și un departament special care supraveghea viața religioasă și care încerca să rezolve așa zisa „problemă a confesiunilor”, în special a grupurilor religioase și a indivizilor ostili noului regim (Paiusan, 1999). Aceasta era de fapt o denumire codificată pentru încercările sistematice de a descuraja practica religioasă și de a transforma țara într-un stat ateu.

Școlile teologice erau considerate drept locuri foarte periculoase unde se răspîndeau printre studenți idei anticomuniste (Vasile, 2003). Cu excepția a patru școli teologice, toate celelalte au fost desființate de către autoritățile comuniste, și numeroase seminarii teologice au avut aceeași soartă. Unii teologi care predau în aceste școli au sfințit prin a colabora cu regimul comunist oferind informații despre studenții și colegii lor, iar cei care se opuneau comuniștilor erau arestați (Vasile, 2003). Numeroși profesori universitari greco-catolici și romano-catolici, preoți și episcopi au fost de asemenea arestați. Pînă în 1970 și 1980, Securitatea a reușit să monitorizeze îndeaproape compoziția corpului studențesc din puținele seminarii și școli teologice rămase pe tot cuprinsul țării.

În conformitate cu dosarele ce se găsesc în arhiva Securității, în 1980, un total de 1142 de studenți erau înscriși în cele patru școli teologice românești, dintre care 1097 frecventau școlile ortodoxe din București și Sibiu, și 340 pe cele romano-catolice din Alba Iulia și Iași. Din cei 1007 seminariști, 872 studiau în șase seminarii ortodoxe, în timp ce restul erau înscriși în două seminarii catolice, unul baptist și unul penticostal. Un raport strict confidențial al Securității, datînd din 12 decembrie 1980, vorbește despre numărul mare de candidați ce concureau pentru locurile din seminariile și școlile teologice (în jur de cinci candidați pe un loc, o situație comparabilă cu cea de la universitățile tehnice), și despre faptul că aproape jumătate dintre studenți (1500 dintr-un total de 2973) erau membrii ai Uniunii Tineretului Comunist. Trei dintre studenți erau chiar înscriși în Partidul Comunist. După ce se făcea un rezumat al informațiilor inaccesibile publicului larg, raportul secret

menționa că se făceau eforturi serioase pentru a recruta în cadrul poliției secrete, și anume în rețeaua de informatori, cadre didactice care predau în acele școli (Direcția I a Departamentului Securității Statului, 1980, pp. 65-66).

În timp ce formatul sistemului educațional de stat a fost păstrat (cu opt clase primare și de gimnaziu, urmate de patru ani de liceu, și în final de patru până la șase ani de facultate urmați de licență), planul de învățământ a fost transformat astfel încât să corespundă doctrinei comuniste. Cercetarea și predarea au fost separate, prima fiind rezervată institutelor Academiei Române, iar cea de-a doua universităților. Programele de studiu universitar pentru științele umaniste și sociale au fost drastic reduse în favoarea programelor tehnice și economice care pregăteau specialiști pentru un program susținut de industrializare. Învățământul vocațional a fost extins și tot mai mulți elevi se îndreptau spre acesta, din dorința de a deveni sudori, tâmplari, bucătari sau șoferi de autobuz. Multe dintre liceele teoretice care îi pregăteau pe elevi pentru admiterea în universități au fost transformate în instituții ce instruisă viitori funcționari, contabili și asistente. Practica a fost introdusă încă din clasa a cincea, și se făcea o lună de practică, timp în care elevii erau implicați în „muncă voluntară”, cum ar fi culesul fructelor sau al legumelor.

Ministerul Educației a impus toate programele de studiu și a suprimat libertatea de a alege. În consecință, toți elevii înscriși într-un program preuniversitar sau universitar studiau aceleași discipline, într-o ordine aprobată de minister. În acest proces de transformări, educația religioasă a fost serios afectată. Predarea religiei în școlile de stat a fost întreruptă în 1947, în biserici s-a interzis cateheza, iar școlile confesionale au fost închise un an mai târziu, ca urmare a unui program mai larg prin care autoritățile îi preschimbau pe români în indivizi comuniști și atei. În același timp, programele la istorie din învățământul de stat au fost modificate în așa fel încât să se arate că biserica nu a avut nici un merit în formarea identității naționale a românilor, sau în construirea statului național românesc. Teoria evoluționistă a lui Darwin era prezentată fără să fie criticată sau controversată.

Transformări post-comuniste

Nu este deloc surprinzător, că după decenii de propagandă ateistă, reluarea educației religioase preuniversitare în învățământul de stat a fost una din primele cerințe ale bisericii în această țară, după decembrie 1989. În ianuarie 1990, la mai puțin de o lună după ce dictatorul Ceaușescu a fost omorât de un pluton de execuție, și cu mult înainte ca autoritățile post-comuniste să aibă timp să modifice sistemul educațional, noul Secretar de Stat al Ministerului Cultelor, Nicolae Stoicescu, împreună cu colectivul de conducere al Bisericii Ortodoxe Române, Sfântul Sinod, au pledat pentru introducerea educației religioase în școlile de stat, la toate nivelele. O oră opțională de religie, la care elevii nu erau notați, urma să fie inclusă în planul de învățământ, iar elevii urmau să-și declare apartenența religioasă în urma consultării cu părinții.

Pentru elevii de rit ortodox materia predată în clasă urma să fie selectată de o comisie mixtă de clerici și laici numită de Sinod. În apărarea propunerii, Stoicescu a susținut că educația religioasă va contribui la refacerea morală a națiunii, iar viitorul Mitropolit al Moldovei, Daniel Ciobotea, a explicat că educația religioasă era necesară pentru că „umanismul ateist nu poate fi înlocuit de un umanism nihilist, indiferent și haotic” (Radio România 24 ianuarie 1990).

Pornind de la premisa că românii aveau să primească cu bucurie această propunere, Biserica Ortodoxă s-a străduit să rezolve cele mai importante chestiuni ce priveau introducerea educației religioase în școlile de stat, inclusiv găsirea spațiului în orar, a unor săli libere, pregătirea materialelor didactice și instruirea profesorilor familiarizați cu doctrina și ritualul bisericesc. Biserica a înțeles că dacă nu rezolva aceste probleme practice, introducerea religiei putea fi amânată. Se pare că au existat două motive diferite care au determinat Biserica Ortodoxă să acționeze cu promptitudine. În primul rând, grupul religios avea să beneficieze în mare măsură de această situație, întrucât se aștepta ca majoritatea elevilor români să opteze pentru orele de religie ortodoxă, în conformitate cu apartenența religioasă a părinților lor (ortodocșii reprezintă 86 de procente din totalul populației din România). În al doilea rând, în timpul primilor ani din perioada de transformare post-comunistă, Ministerul Educației era prea dezorganizat și copleșit de solicitările publicului pentru a face reforma, pentru a putea să refacă programele existente deja, ca să nu mai vorbim de inițierea unor proiecte noi precum educația religioasă.

Pentru că demersul de a introduce educația religioasă în școli s-a lovit de reacții diferite în afara cercurilor ortodoxe – unii reprezentanți de marcă ai intelectualității opunându-se chiar ideii de a face religia obligatorie, iar alții criticând o potențială calitate slabă a educației religioase și a textelor aferente – doar o mică parte din eforturile Patriarhiei de a rezolva astfel de probleme practice a avut ecou și sprijin în presa română. Cele mai solide informații în această privință le avem dintr-un studiu de caz da la Episcopia Buzăului, un studiu întreprins în 2002 de profesorul de filosofie Emil Moise¹. Chiar dacă studiul se referă la doar una dintre cele 20 de episcopii din România, se prea poate ca evenimentele să se fi desfășurat într-un mod asemănător și în restul țării.

Pe 14 iunie 1990, Episcopia Buzăului a aflat că Sinodul a dezbătut problema instruirii preoților care doreau să predea religia în școlile de stat în anul școlar 1990-1991, și a decis ca fiecare eparhie să trimită câte un preot la cursul de pedagogie intensivă oferit de Institutul Teologic din București, între 16 -27 iulie 1990. Acești preoți urmau să-i instruiască pe ceilalți preoți din eparhie, în legătură cu conținutul cursului. Drept răspuns, Episcopia a sugerat ca începerea anului școlar să fie marcată de un Te Deum ortodox, iar atît preoții, cît și părinții, să se implice în educația religioasă, și Patriarhul să lanseze un „post național de radio care să prezinte învățăturile Bisericii noastre, pentru a informa corect și prompt în legătură cu toate evenimentele religioase” (Moise, 2002).

Opt preoți reprezentând Episcopia Buzăului au mers la București ca să ia parte la instruire, și apoi au prezentat programa și toate cerințele și celorlalți preoți din episcopie. După prezentare, preoții din Buzău au declarat că „acest subiect (al educației religioase) ne pune pe gânduri, și ne întrebăm dacă putem susține atâtea ore de religie, dacă putem fi și preoți, și profesori în același timp.” (Memorandumul nr. 3808/10, septembrie 1990). Preoții au simțit că ar fi fost prea solicitant să aibă și alte responsabilități pe lângă acelea necesare meseriei de preot. Chiar și în satele mici, unde nu exista decât o școală primară, preotului i s-a cerut să susțină opt ore de religie la nivele diferite, una pentru fiecare clasă, presupunându-se că în fiecare clasă erau elevi interesați de învățăturile credinței ortodoxe. În localitățile mai mari numărul de ore era și mai ridicat, fie pentru că acolo era mai mult de o școală în fiecare parohie, sau școlile aveau mai multe clase pe nivel de studiu care aveau cursul de religie la ore diferite.

În anul școlar 1990-1991 s-a predat religie, dar nu chiar de la începutul anului școlar, și nu în toate școlile, în funcție de resursele disponibile, de profesori, de disponibilitatea directorilor de școală de a introduce în curriculum ceea ce mulți considerau un subiect controversat. Cele mai multe cadre didactice care predau religie în școlile de stat erau preoți ortodocși, sau absolvenți ai universităților cu profil teologic ortodox, așa că s-au înscris mai mulți elevi la orele de religie ortodoxă decât la orele de alte religii. Acest lucru s-a întâmplat și pentru că erau mai mulți preoți ortodocși decât neortodocși, iar alte confesiuni nu puteau oferi destule cadre didactice pentru toate localitățile, școlile și clasele unde erau mai mulți adepți, iar majoritatea directorilor de școli, și ei ortodocși, au încurajat introducerea ortodoxiei, în detrimentul altor religii. Acest succes timpuriu situat în afara unui cadru legal adecvat a avut anumite repercusiuni asupra Bisericii Ortodoxe, și i-a adus acuze cum că ar încerca să transforme educația religioasă într-o unealtă de îndoctrinare a tinerilor, subminând dreptul celorlalte confesiuni de a oferi educație religioasă în școli, și profitând de un Minister al Educației dezorientat și dezorganizat pentru a introduce religia ortodoxă în școlile de stat pe ușa din dos.

Chiar dacă religia a fost o disciplină tolerată în anul școlar 1990-1991, s-a căzut de acord că prezența ei în planul de învățământ trebuia stipulată oficial într-un protocol semnat de Ministerul Educației, care controla toate aspectele educației în România, și de Secretariatul de Stat al Cultelor, care acoperea salariile profesorilor de religie și reprezenta interesele tuturor bisericilor. Pe 11 septembrie 1991, cu numai patru zile înainte de începerea anului școlar, protocolul a fost semnat, și prevedea introducerea „instruirii moral-religioase” în școlile de stat, cu scopul de a „evidenția elemente de etică și istorie a culturii”. În acord cu părinții lor, elevii puteau să aleagă confesiunea și doctrina teologică predată la clasa lor. Absolvenții de școli teologice puteau preda religia în școlile de stat, permițându-le astfel preoților să-și dedice timpul ajutorării comunității, activităților sociale și serviciului religios.

Religia urma să fie predată într-un spirit ecumenic, fără a discredita alte credințe, iar manualele urmau să fie aprobate de Ministerul Educației. Protocolul a făcut religia o materie opțională și facultativă, dar nu a definit clar termenii, iar statul și societatea civilă se luptă de atunci să profite de acest lucru sau să-l corecteze. „Facultativ” însemna că elevii aveau dreptul de a studia sau nu o materie din planul de învățământ, în timp ce „opțional” indica faptul că elevii trebuiau să aleagă între două materii, dintre care una era religia, iar cealaltă era aleasă de Ministerul Educației.

Protocolul a dat naștere la dezbateri ulterioare pe tema educației religioase în România, și a scos la iveală puternica influență a bisericii și forța ei de a se impune. O altă soluție ar fi fost ca orele de religie să fie susținute de absovenți de studii universitare religioase, care să predea religia comparativ și ecumenic. În acest caz nu ar mai fi fost nevoie să se împartă elevii în grupe în funcție de confesiunea lor, iar profesorii nu ar mai fi trebuit să predea în mod diferit la clase diferite, tot în funcție de confesiuni. Această opțiune ar fi fost mai economică și în ce privește numărul de clase, și programa, și materialul didactic. În plus, această opțiune ar împiedica profesorii să pledeze pentru cauza vreunei religii anume, denigrându-le pe altele. Propunerea aceasta a întâmpinat și ea probleme. Universitățile românești includ studii teologice, nu religioase, și au secții ce instruiesc studenți în ce privește dogma ortodoxă, romano-catolică, greco-catolică, reformată sau baptistă, și în ciuda eforturilor susținute de a promova ecumenismul, bisericile locale mai au mult până să fie pătrunse de spiritul ecumenic. Totuși, beneficiile pe termen lung ar fi depășit cu mult dificultățile pe termen scurt. Dar o astfel de propunere nu a fost pusă în aplicare, nici chiar de activiștii pentru drepturile omului sau de reprezentanții societății civile, și nu pentru că ar fi fost imposibilă, ci pentru că părțile implicate nu și-o puteau imagina.

Protocolul permitea religiei să intre în planul de învățământ în mod oficial, și să așeze educația religioasă într-un cadru legal, dar prevederile și omisiunile acestui protocol au dus la un orizont de așteptare nerealist. Unii au vehiculat ideea că protocolul a făcut statutul religiei neclar în mod intenționat, pentru a permite bisericilor, și în special Bisericii Ortodoxe, să cîștige cît mai mulți adepți. Biserica s-a așteptat ca după acest protocol, rezistența față de profesorii de religie să dispară încetul cu încetul, iar ministerul s-a așteptat ca religia să fie predată într-un spirit ecumenic, deși profesorii aveau tendința de a prezenta lucrurile din punctul de vedere al propriei confesiuni. Școala a sperat că ministerul le va da niște linii directoare clare în ce privește educația religioasă. Profesorii au așteptat de la școli să găsească clase și breșe în orar pentru orele de religie. Iar elevii s-au așteptat că se vor putea înscrie în acele clase în care era predată religia corespunzătoare alegerii lor. Dar au apărut probleme importante nesoluționate. Elevilor care nu-și alegeau o confesiune recunoscută oficial, practic le era negat dreptul la educație religioasă pentru că Secretariatul de Stat nu voia să acopere costul instruirii, iar ministerul a

interzis să se susțină ore pentru alte confesiuni. Din moment ce elevii puteau alege o confesiune anume, erau necesare mai multe clase pentru a include elevii de diferite confesiuni, ceea ce constituia o povară pentru școlile românești, care, se știe, duc lipsă de spațiu. A luat timp pînă ce unele din aceste probleme au fost rezolvate.

Chiar și după ce educația religioasă a devenit oficială, Patriarhia Ortodoxă a primit scrisori de la preoți care raportau probleme din zonele respective. Episcopia Buzăului s-a plîns că preoții de acolo întâmpinau greutăți în susținerea orelor de religie, și a menționat că a rugat insistent Ministerul Educației să îi determine pe directorii de școli să „introducă (religia) în orar, în catalog, și să țină evidența tuturor orelor de religie susținute”, probabil pentru că școlile încă refuzau să facă așa. În petiția către Sinod, preotul și enoriașii din satul Cănești au scris despre „realele dificultăți întâmpinate (în încercarea) de a reintroduce religia în școală, dificultăți cauzate de conducerea școlii, reprezentată de Doamna Directoare Iordan Florica, aparținînd vechii nomenclaturi comuniste, și care a fost secretară adjunctă la primărie, și a fost numită abuziv în postul de directoare după revoluția din decembrie 1989”. Reclamanții au sperat că Patriarhul Teoctist „va interveni pe lângă Guvernul României pentru ca școala noastră să reintroducă religia (ca disciplină școlară) cum a fost înainte de 1948, din moment ce este dreptul nostru. Acest lucru va contribui la o educație sănătoasă a noii generații în spiritul moralei creștine și a onestității, adevărului, dreptății și tuturor virtuților moștenite de la strămoșii noștri pentru binele patriei, pentru slava sfintei noastre biserici și bunăstarea națiunii”. Într-o scrisoare separată, preotul local oferea și alte motive în favoarea intervenției ferme, inclusiv faptul că directoarea nu a permis desfășurarea Te Deum-ului și introducerea unei icoane în școală. Fără aprobarea directoarei, Te Deum-ul a fost intonat pe 1 octombrie 1990 și pe peretele unei clase a fost atîrnată o icoană, care curînd a dispărut. Scrisoarea a menționat că Ministerul Educației era de partea directoarei, dar, „sub presiunea credincioșilor” directoarea a fost de acord ca religia să fie introdusă în curriculum, la mai mult de o lună de la începerea anului școlar (Declarația nr. 510/13 februarie 1991 și Petiția nr. 1593/1 mai 1991).

În mai 1991, preoții din Buzău s-au plîns Ministerului Educației că un număr de directori de școală nu alocu spațiu în orar și săli de clasă orelor de religie și au pretins că directorii interpretau greșit termenii „facultativ” și „opțional” din protocolul de colaborare, înțelegînd că cei doi termeni însemnau că elevii puteau să aleagă să nu participe deloc la orele de religie. La Rîmnicu Sărat, preoții au reclamat faptul că orele de religie erau puse fie prea devreme dimineața, sau prea tîrziu după amiază, cînd elevii erau nerăbdători să plece de la școală, motiv pentru care elevii chiuleau de la această oră sau alegeau să nu vină deloc. Un alt motiv de îngrijorare era faptul că unele școli nu aveau spațiu unde să se țină orele de religie, iar frecvența era slabă pentru că profesorii le spuneau elevilor că religia nu e obligatorie. Un raport asupra educației religioase în școlile de stat de pe teritoriul

Episcopiei Buzăului, menționa că „în unele școli preoții erau primiți cu răceală și chiar cu ostilitate, în timp ce în alte școli, numai după două sau trei săptămâni de insistențe (din partea lor), se puteau ține orele de religie”, și că directorii de școli din zona urbană opuneau rezistență, în timp ce școlile din zona rurală nu creau probleme. Raportul învinuia ministerul că nu obliga școlile din orașe să introducă religia în curriculum la egalitate cu disciplinele tradiționale, cum ar fi matematica și istoria (Raport nr. 244/25 ianuarie 1991).

Abia la mijlocul anului 1995 Parlamentul a adoptat o nouă Lege a Educației, care prevedea și educația religioasă. Întârzierea nu s-a datorat atât controversei în jurul educației religioase, cât nesfârșitelor dezbateri privind educația în limbile minorităților, problemă care făcea și ea parte din lege. Transcrierile dezbaterilor parlamentare care au precedat adoptarea legii, dezvăluie că cei implicați s-au luptat cu o serie de probleme privind educația religioasă. În conformitate cu Regulamentul Parlamentar, proiectul de lege a fost trimis pentru dezbateri comisiilor permanente, inclusiv comisiei pentru educație, înainte de a fi discutat în Camera Deputaților și în Senat, în ședințe separate.

Senatul a discutat legea pe 13 iunie 1995, în prezența Ministrului Educației de la acea vreme, Liviu Maior (reprezentant al social-democraților), și o mare parte din discuție s-a concentrat în jurul articolului 9, care recunoștea religia drept disciplină școlară. Mai întâi, Gheorghe Dumitrașcu, care făcea parte din comisia parlamentară pentru educație, a propus ca articolul 9 să sune așa: „Planul de învățământ obligatoriu include religia ca disciplină școlară. Studiul religiei este obligatoriu în școala primară și opțional în gimnaziu, cealaltă materie opțională fiind etica. Studiul religiei este și el opțional, în funcție de religia și confesiunea fiecărui elev.”

Maior a fost de acord cu propunerea, cu o singură excepție: a vrut să elimine orice altă alternativă la religie, pentru că, după părerea lui, existența unei alternative ar fi creat confuzie în rândul profesorilor și elevilor, iar confesiunile religioase nu agreau alternativele. Maior a adăugat că religia avea de-a face cu probleme de etică, așa că ar fi fost inutil să se propună etica drept alternativă, și a mai spus că în planul de învățământ obligatoriu pentru clasele 1-8 nu erau prevăzute discipline opționale, iar ministerul nu voia să acorde religiei un statut diferit față de alte materii. Noua propunere a lui Maior suna astfel: „Planul de învățământ obligatoriu include disciplina religie. Studiul religiei este obligatoriu în clasele primare și opțional la gimnaziu. Studiul religiei este de asemenea opțional, în funcție de religia și confesiunea fiecărui elev.” Văzînd această propunere, Emil Tocaci l-a rugat pe ministru să se gîndească la cuvîntul „facultativ” în loc de „opțional”, pentru că „opțional” implică o opțiune sau o alternativă care trebuie specificată. După ce ministrul a acceptat această propunere, mai mulți senatori au pledat pentru caracterul obligatoriu al educației religioase (Monitorul oficial al României 23 iunie 1995, pp. 18, 24-25).

Cadrul legislativ

Legea Educației nr. 84 din 31 iulie 1995 este un document de mare importanță, care are în vedere toate formele de educație din România, și prima lege post-comunistă care legalizează predarea religiei în școlile de stat. Numai articolele 9, 11 și 12 au legătură cu educația religioasă. Legea a făcut religia disciplină obligatorie în clasele primare (clasele I-IV), opțională la gimnaziu (clasele V-VIII), și facultativă la liceu (clasele IX-XII) și în școlile vocaționale (Articolul 9.1). Cu consimțământul părinților sau tutorilor legali, elevii puteau alege să studieze religia într-o anumită confesiune (Articolul 9.2). Legea interzicea prozelitismul religios în școlile de stat, pentru a evita subordonarea educației scopurilor și doctrinelor promovate de partidele politice și de alte grupări societale (Articolul 11.3). Organizarea și conținutul educației nu puteau fi structurate în funcție de criterii exclusiviste și discriminatorii privind ideologia, politica, religia sau etnia, dar Articolul 12 prevedea câteva excepții de la această regulă: Instituțiile educaționale create pe motive religioase sau lingvistice, nu erau considerate exclusiviste sau discriminatorii, deoarece instruirea în astfel de instituții corespunde cu alegerile făcute de părinții elevilor sau de tutorii lor.

În ziua în care Parlamentul a adoptat legea, un număr record de 57 de deputați au rugat Curtea Constituțională să examineze constituționalitatea Articolului 9.1. În cererea lor, deputații menționau că făcând religia obligatorie în clasele primare, legea se opunea Constituției din 1991, care garanta „dezvoltarea liberă a personalității umane” (Articolul 1.3) și libertatea de conștiință (Articolul 29), prevedea că „orice persoană are dreptul să dispună de sine în mod liber” (Articolul 26.2), și obliga autoritățile publice să „asigure condițiile necesare pentru participarea liberă a tineretului la viața politică, socială, economică, culturală și sportivă a țării” (Articolul 45.5) (Monitorul oficial al României, 31 iulie 1995). Înainte de a da curs cererii, Curtea a cerut clarificări de la Ministerul Educației și de la Parlament, care a răspuns că, din punctul lor de vedere, controversatul Articol 9.1 este constituțional.

Bazându-se pe prevederile Constituției României și pe legile internaționale, Curtea și-a nuanțat poziția și a considerat constituțional numai un anumit unghi sau punct de vedere al Articolului 9, care nu era foarte evident. Decizia nr. 72 din 18 iulie 1995 a Curții Constituționale, menționa că Constituția României prevedea că „în școlile de stat educația religioasă este organizată și garantată de lege” (Articolul 32.7), „că nimeni nu poate constrânge pe cineva să adopte sau să adere la un crez religios contrar cu ceea ce crede acea persoană” (Articolul 29.1), și că „părinții și tutorii (legali) au dreptul și responsabilitatea de a asigura, în conformitate cu convingerile lor, educația copiilor minori” (Articolul 29.6). Curtea a citat Articolul 18 al Declarației Universale a Drepturilor Omului, care spune că „oricine are dreptul la libertatea de a gândi, la libertatea de conștiință și la libertatea religioasă; acest

drept include și libertatea de a-și schimba religia sau credința, și libertatea de a-și manifesta religia sau credința, individual sau în public, prin predare, practică, venerare sau observație”.

Articolul 18.2 al Convenției Internaționale a Drepturilor Civile și Politice, prevede că „nimeni nu trebuie să se supună constrângerilor care ar putea să împiedice libertatea de a avea sau de a adopta o religie sau o credință la alegere.” Articolul 13.3 al Convenției Internaționale a Drepturilor Economice, Sociale și Culturale, spune că „statele care sînt parte la această convenție se angajează să aibă respect pentru libertatea părinților și, acolo unde este cazul, pentru tutorii legali, atunci cînd aceștia aleg școala pentru copiii lor, chiar dacă aceasta este diferită de cea impusă de autoritatea publică, atunci cînd școala corespunde standardelor minime de educație aprobate de stat. De asemenea, părinții și tutorii trebuie tratați cu respect atunci cînd asigură educația morală și religioasă a copiilor, în conformitate cu propriile lor convingeri.” Articolul 9 din Convenția Europeană pentru Protecția Drepturilor Omului are un punct de vedere similar. Curtea a insistat ca prevederile Articolului 9.1 din Legea Educației să fie interpretate strict în conformitate cu Articolul 29 al Constituției, în sensul că „nimeni nu poate fi constrîns să adopte o opinie su să adere la o credință contrară cu convingerile proprii” și că „părinții și tutorii (legali) au dreptul și responsabilitatea de a asigura, conform cu convingerile lor, educația copiilor minori.” Pentru Curte, orice altă interpretare era neconstituțională.

Astfel, pentru Curte, prevederile Articolului 9.1 care permitea elevilor, „cu consimțămîntul părinților și tutorilor legali, să aleagă să studieze religia și să-și aleagă confesiunea” erau constituționale, din moment ce dreptul de a alege lăsa posibilitatea, fie de a alege, fie de a nu alege religia. Alegerea făcută cu consimțămîntul părinților sau tutorilor legali era expresia autorității parentale și asigura dreptul reprezentanților legali ai copilului să ia decizii, în conformitate cu convingerile lor, în legătură cu educația minorilor. Conform deciziei Curții, introducerea religiei ca „disciplină obligatorie” la clasele primare era neconstituțională, dacă nu permitea elevilor să nu studieze religia deloc. Curtea a interpretat cuvîntul „obligativ” în sensul în care religia ar trebui să fie prezentă în mod obligatoriu ca obiect de studiu în clasele primare, iar alegerea de a o studia sau nu, este opțională. Cu alte cuvinte, școlile primare ar trebui să fie pregătite să ofere religia ca obiect de studiu, dar elevii, cu consimțămîntul părinților sau tutorilor legali, să poată alege să nu studieze acest obiect.

Decizia a creat confuzie în rîndul organizațiilor pentru apărarea drepturilor omului, cum ar fi de exemplu Asociația pentru Apărarea Drepturilor Omului din România – Comitetul de la Helsinki (APADOR-CH), care se așteptau de la Curte să respingă în mod explicit toate interpretările Articolului 9.1 și să-l considere neconstituțional, mai degrabă decît să propună un compromis între Legea Educației

și garantarea constituțională a libertății de conștiință. După cum spunea activista pentru drepturile omului Renate Weber (1995), decizia punea semnul egalității între „obligatoriu” și dreptul de a avea religia în planul de învățământ, o interpretare care nu era justificată din punct de vedere legal și trăda un compromis între ceea ce garanta Constituția și presiunea exercitată de Biserica Ortodoxă asupra Curții. Într-adevăr, în decembrie 1996, Sinodul a trimis Senatului o inițiativă sprijinită de 1.049.853 cetățeni, prin care se cerea modificarea Articolului 9, care să sune astfel: „planul de învățământ pentru clasele primare, gimnaziu și liceu include religia ca obiect de studiu de bază. Prezența la orele de religie se va face în concordanță cu confesiunea fiecărui elev.” Articolul revizuit nega dreptul elevilor de a nu participa la orele de religie, dar Ministerul Educației nu a luat atitudine în această privință și doar a menționat că nici un obiect de studiu nu era considerat „de bază”.

APADOR-CH a insistat asupra faptului că puțini români erau conștienți de decizia Curții Constituționale și puțini știau că elevii aveau dreptul de a nu studia religia la școală. Din cauza presiunii exercitate de biserică, de profesori și de colegi, și din cauza reticenței școlii în a explica elevilor drepturile pe care le au, și în a considera religia opțională sau facultativă, elevii care nu erau interesați de religie au rămas înscriși la orele de religie. Situația a devenit și mai complicată din cauză că, așa cum s-a explicat mai devreme, copiii trebuiau să-și aleagă o confesiune recunoscută oficial, ceea ce înseamnă că elevii care aveau o credință nerecunoscută, nu aveau dreptul de a beneficia de educație religioasă.

Grupurile românești militante pentru drepturile omului care criticau articolul 9 au continuat acțiunile de lobby la guvern în scopul amendării legii, pentru a se asigura că elevii pot opta să nu frecventeze cursuri de religie deloc, dacă așa doresc ei și părinții lor. Alegerile fiind foarte aproape, guvernul social-democrat a fost refractar în a aduce modificări Legii Învățământului, modificări care să nu fie agreate de confesiunile religioase puternice, solicitând ajutor de la mari segmente ale electoratului. Numai după ce Convenția Democrată din România a câștigat alegerile parlamentare în noiembrie 1996, iar creștin-democratul Emil Constantinescu l-a înlocuit pe Ion Iliescu la Președinția României, noul guvern a emis Ordonanța de Urgență nr. 36/1997, care amendează Articolul 9 din Legea Învățământului în următorul fel:

„(1) Planurile învățământului primar, gimnazial, liceal și profesional includ religia ca disciplină școlară. Elevul, cu acordul părintelui sau al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia și confesiunea. (2) Elevul, cu acordul părinților sau al tutorelui legal, poate opta pentru studiul religiei într-o anumită confesiune. Elevul poate să aleagă să nu frecventeze orele de religie, dacă părinții sau tutorele legal al elevului solicită acest lucru în scris. În cel din urmă caz, media generală este calculată fără notele de la religie. Metoda de calcul este similară pentru elevii care, din motive obiective, nu au posibilitatea de a frecventa orele de religie (Monitorul Oficial al României, 10 decembrie 1999).”

În această nouă versiune, articolul recunoaște dreptul elevilor de a nu frecventa orele de religie, dar aruncă în spinarea lor faptul că școala trebuie să cunoască această opțiune a lor, ei trebuind să depună cereri scrise pentru a fi scutiți. Criticii au observat că noua versiune servește mai bine solicitărilor bisericii în ceea ce privește o acoperire mai substanțială a studiului religiei în școli. În vreme ce li se dă în mod formal elevilor posibilitatea de a opta sau nu pentru studiul religiei, noul articol ține seama de litera, dar nu și de spiritul Constituției României și legilor internaționale care protejează libertatea de conștiință, pentru că face din studiul religiei o opțiune de la sine înțeleasă, făcând în același timp opțiunea de a nu studia religia mai dificilă, dacă ne gândim la depunerea respectivei cereri scrise de către părinți. De dragul convențiilor unii părinți s-ar putea să nu depună astfel de cereri scrise, iar părinții din mediul rural ar putea fi descurajați în a se comporta diferit de alți părinți, permițându-le să studieze religia din cauza presiunii venite din partea semenilor lor sau din cauză că sînt intimidați de preot, profesori sau comunitate (Andreescu, manuscris nepublicat, p. 59).

Apărătorii acestei legi au venit cu argumentul că noul articol nu făcea decît să anticipeze în mod corect faptul că respectivele solicitări de scutire urmau să fie puține la număr. Dacă elevii care doresc să studieze religia ar trebui să depună o cerere scrisă în acest sens, sistemul de învățămînt ar fi suprasolicitat de documente nenesecare. Alți observatori au remarcat faptul că ordonanța a fost o modalitate de răsplătire a Bisericii Ortodoxe de către Partidului Țărănesc Creștin și Democrat pentru faptul că cea dintîi a mobilizat electoratul împotriva social-democraților. Partidul Țărănist pre-comunist a luat o ușoară aromă creștin-democrată în anii 80, atunci cînd a aderat clandestin la Internaționala Creștin-Democrată, dar după reorganizarea sa din 1989 a avut probleme în a-și clarifica identitatea creștină și în a explica rolul democrației creștine într-o țară preponderent ortodoxă. După cum observa un comentator, „în afara retoricii electorale (în timpul dezbaterii finale de la televizor Constantinescu l-a întrebat pe Iliescu „Credeti în Dumnezeu, domnule Iliescu?”), numai introducerea educației religioase în planurile de învățămînt de la școlile de stat a arătat aderarea partidului la creștin-democrație” (Mungiu-Pippidi, 1998). Cînd a fost întrebat în ce fel acest lucru se potrivește cu solicitarea României de aderare la Uniunea Europeană, care era angajată în separarea bisericii și statului, noul ministru liberal al educației, Andrei Marga, a răspuns vag că trebuie luată în considerare populația preponderent ortodoxă a României.

Ordonanțele de urgență sînt adoptate fără ca parlamentul să le dezbată individual. De obicei, cele mai multe discuții referitoare la ordonanțe au loc în cadrul comisiilor legislative, în cadrul camerelor alocîndu-se foarte puțin timp pentru discutarea lor. În cazul Ordonanței de Urgență nr. 36/1997, Camera Deputaților s-a luptat cu constituționalitatea Articolului 9 revizuit. În cadrul sesiunii sale din data de 5 noiembrie 1998, Alexandru Brezniceanu a considerat că aliniatele 1 și 2 ale

Articolului 9 erau contradictorii. În vreme ce aliniatul 1 prevedea că religia este parte a planurilor de învățământ la nivel pre-universitar, dându-i-se astfel, în mod implicit, un caracter de obligativitate, în aliniatul 2 era vorba despre posibilitatea ca elevii să nu se înscrie la orele de religie, putînd astfel să opteze pentru neparticiparea la aceste ore. Brezniceanu a încercat fără succes să amendeze articolul în așa fel încît formularea sa să fie următoarea: „în învățămîntul pre-universitar studiul religiei este garantat la toate nivele de către planul de învățămînt”. Gheorghe Andrei a solicitat ca liceelor și școlilor vocaționale să nu li se pretindă să aibă între materiile de studiu religia. În optica sa, „mii de elevi de liceu s-au declarat în afara oricărei confesiuni religioase” pentru a evita orele de religie, care de obicei erau programate la începutul sau la sfîrșitul zilei de curs, era lipsă de profesori instruiți în așa fel încît să poată răspunde inteligent la întrebările mai sofisticate ale elevilor de liceu, iar elevii, la rîndul lor, deja aveau un program de studiu destul de încărcat și așa. Propunerea a fost respinsă. Înainte de a se vota, Dan Marțian a criticat ordonanța pentru faptul că promova obligativitatea religiei la nivel pre-universitar, ignorînd astfel decizia Curții Constituționale, care menționa că numai o interpretare foarte precisă a Articolului 9 din Legea Învățămîntului este constituțională. În replică, Virgil Petrescu a susținut că ordonanța respecta procedura reglementată în Constituție: după adoptarea unei reguli se specifică excepțiile de la regula respectivă. Din punctul de vedere al lui Petrescu, aliniatul 1 al Articolului 9 revizuit prezenta regula, în vreme ce aliniatul 2 specifica excepțiile de la regulă (Monitorul Oficial al României, 14 noiembrie 1998, pp. 15-17).

Versiunea din 1999 a Legii Învățămîntului nu a reușit să elimine confuzia. Ea recunoștea religia ca parte a unui „curriculum comun”, o formulare care putea face religia obligatorie, deoarece numai cursurile obligatorii sînt comune tuturor nivelelor pre-universitare, dar o putea face și materia opțională și facultativă, pe care elevii o puteau evita. În vreme ce, din punct de vedere formal, toți elevii cursului pre-universitar puteau alege să nu urmeze educația religioasă din școlile de stat, din punct de vedere practic nu se putea profita de această opțiune. În documentele sale de pe internet patriarhul ortodox prezintă educația religioasă ca fiind obligatorie, în ciuda garantării libertății de conștiință prin constituție, a Hotărîrii Curții Constituționale nr. 72-1995 și a convențiilor pentru drepturile omului la care a aderat România. Pe pagina de internet se afirmă că „materia Religie este obligatorie în învățămîntul preuniversitar și este integrată organic în legislația pentru învățămînt și în toate ordinele și deciziile curente ale Ministerului Educației” (Predarea religiei în învățămîntul public). Sorin David Oțelariu, preot ortodox și profesor de religie la liceu, care în același timp are și o pagină de internet despre educația religioasă în România, este de părere că Ordonanța de Urgență nr. 36/1997 a permis religiei să își „cîștige un statut de obligativitate”, dar nu a reușit să îi determine pe elevi să aleagă confesiunea conform căreia doresc să studieze religia. Conform celor susținute de el,

elevilor nu ar trebui să li se permită să își aleagă confesiunile „în mod subiectiv”, ci alegerea lor să fie hotărâtă „în mod obiectiv” de certificatele de botez².

Ziaristii au scris despre situații în care predarea religiei în școli venea în contradicție cu libertatea de conștiință garantată prin Constituție. Sub presiunea bisericilor locale, școlile din Cluj au programat religia printre celelalte ore obligatorii în timpul zilei de curs și au renunțat la practica de a pune religia fie la începutul, fie la sfârșitul zilei de curs. În vreme ce vechea variantă de orar îi încuraja pe elevii interesați de religie să chiulească de la respectiva oră pentru a avea mai mult timp liber, noua variantă îi ținea pe elevii care nu frecventau orele de religie prizonieri în școală pe durata respectivei ore (Stănciulescu, 2002). Sondajele de opinie efectuate în anul școlar 2002 – 2003 în liceele din Buzău au demonstrat că în medie 20% din elevii de licu se înscriaseră la orele de religie, dar 90% dintre elevi nu știau că orele de religie sînt facultative – în sensul că se putea renunța la ele, fără ca elevul să fie obligat să opteze pentru altă materie în schimb. Cînd li s-a spus că religia nu este obligatorie, numai 14% dintre elevi au optat pentru religie ca materie de studiu (Moise, 2002). Aceste procentaje scăzute nu reflectă nivelele ridicate de interes pentru orele de religie, pe care bisericile le tot dădeau ca exemplu.

Alte rapoarte de presă arată că unii profesori de religie ortodoxă adoptă o poziție față de celelalte confesiuni, care e departe de a fi ecumenică. În unele școli elevilor li s-a cerut să se închine la icoanele ortodoxe amplasate permanent în sălile de curs (nu numai în timpul orelor de religie). Un profesor de religie din Buzău le-a spus copiilor din ciclul primar că dacă nu poartă crucifixuri o să îi ajungă blestemul diavolului, alt profesor l-a Jensenat pe tablă pe diavol pentru a-i speria pe elevi, elevii din zonele rurale au fost obligați nu numai să frecventeze orele de religie, ci și să meargă la biserica ortodoxă locală și să cumpere lumînări, iar într-un alt reportaj se povestește despre o fetiță care s-a speriat atît de tare de cele povestite de preotul profesor referitor la arderea în flăcările iadului, încît în final a avut coșmaruri și a suferit traume psihice (Andreescu, manuscris nepublicat, p. 62, Monitorul Oficial al României 23 iunie 1995, p. 20). Un profesor de religie de la Școala Nr. 1 din Buzău a denigrat alte confesiuni recunoscute prin lege și le-a spus elevilor că dacă vor intra vreodată în vreo biserică adventistă o să fie călcați de tractor. La o altă școală din același oraș profesorul de religie le-a spus elevilor să numească „secte” toate celelalte confesiuni neortodoxe și a susținut că „Martorii lui Iehova se numără printre cele mai periculoase secte, deoarece promovează fanatismul religios” (Evenimentul zilei 4 Octombrie 2004). În 2003, o școală din Argeș a inaugurat o sală de clasă dedicată orelor de religie, care era construită în stilul unei capele, cu pereții pictați cu scene biblice, martiri și sfinți, laolaltă cu portretele episcopului local, directorului școlii și primarului, care este și preotul ortodox din satul respectiv. Preotul era reprezentat înfășurat în steagul României. Acesta a apărut caracterul tradițional ortodox al picturilor, precum și includerea celor trei portrete (Evenimentul zilei 6 septembrie 2003).

Un alt profesor de religie le-a spus elevilor de clasa a 5-a că Dumnezeu îi iubește numai pe ortodocși. După ce au obiectat față de această metodă de predare și au susținut că Dumnezeu îi iubește pe toți copiii, cei doi elevi care erau de altă confesiune decât cea ortodoxă au fost ostracizați în pauză, prin faptul că elevii de confesiune ortodoxă au refuzat să se joace cu ei pe motiv că erau „murdari”. Preotul ortodox care predă religia la școala primară din satul Joseni (Buzău) l-a pedepsit pe un elev din clasa a 4-a, punându-l să stea în picioare toată ora pentru că acesta a mărturisit că s-a uitat la un film adus în sat de către un grup de protestanți. Conform lui Andreescu, atitudinea față de educație a unor profesori de religie s-a orientat împotriva „principiilor moderne de educație care îl văd pe elev ca pe o persoană responsabilă, dotată cu rațiune și valori democratice”. El a învinovătit statul pentru că „nu a reușit să își îndeplinească obligația de a garanta pentru toți copiii condiții de educare și de afirmare neîngrădită a libertății de conștiință”. Datorită multelor concesiuni făcute bisericilor, „instituțiile statului au sprijinit încălcarea principiilor în lipsa cărora nici nu poate fi vorba de integrare europeană” (Andreescu, manuscris nepublicat, p. 62). Într-adevăr, Ministerul Educației nu pare dispus să îi confrunte pe profesorii de religie ortodoxă. Atunci când Moise a denunțat abuzurile comise de către acești profesori, reprezentantul Ministerului a râs și a calificat aceste rapoarte drept „exagerări”. (Evenimentul zilei, 4 octombrie 2004).

Manualele de religie

Am avut posibilitatea de a studia manualele de religie ortodoxă și romano-catolică utilizate în învățământul de stat preuniversitar. Dacă pe vremea comunismului toate școlile de stat foloseau același manual pentru fiecare materie, începând din 1989 Ministerul Educației a permis profesorilor să aleagă dintre manualele alternative scrise de diferiți autori și publicate de diferite edituri, cu condiția ca ele să respecte planul de învățământ aprobat. Manualele sînt distribuite gratuit tuturor elevilor din învățământul preuniversitar și poate de aceea ele sînt foarte greu de găsit în librării. Cele ce urmează se bazează pe șapte manuale de religie ortodoxă și romano-catolică, pentru clasele înfi și a doua, și pe toate manualele de religie ortodoxă, cu excepția celor pentru clasa a III-a, a VI-a, a VII-a, a VIII-a și a XII-a.

Toate manualele de religie pe care le-am consultat au aprobarea Ministerului Educației, aceasta fiind o condiție obligatorie de îndeplinit de către manualele pentru orice materie. Cu o singură excepție, toate manualele sînt tipărite „cu binecuvîntarea Preafericitului Patriarh Teoctist al Bisericii Ortodoxe Române”, o formulare care echivalează cu catolicul „imprimatur”, ceea ce reprezintă aprobarea manualului. Planul de învățământ pentru orele de religie ortodoxă cuprinde elemente din Noul și Vechiul Testament, etica creștină, liturghii, predici și misi pentru clasele 1-4. Pentru fiecare clasă în parte, aceste domenii generale sînt prezentate cu tot mai

multă complexitate, construindu-se pe cunoștințele și capacitatea de înțelegere acumulate de către elevi în clasele anterioare. Elevii din ciclul gimnazial se familiarizează cu istoria timpurie a Bisericii și cu istoria Bisericii Ortodoxe Române, pînă în prezent. Catehismele sînt introduse în clasa a II-a și continuă pînă în clasa a X-a. Elevii de liceu din clasa a IX-a abordează subiecte legate de etica creștină, liturghiei, spiritualitate și misiune, dar învață și despre alte religii (Islamism, Hinduism, Budhism, Iudaism), în vreme ce din clasele X – XII studiază elemente de dogmă ortodoxă și artă creștină. Respectivii elevi mai meditează și la „Creștinătate și problemele tinereții”, unde intră muzica, drogurile, mass-media, sexualitatea, superstițiile, reîncarnarea, practicile religioase asiatice, OZN-urile și agresivitatea sectelor. În plus, claselor a X-a și a XI-a le este prezentată „Ortodoxia și cultura națională”, o temă generoasă, care include lecții despre arta religioasă populară românească, primele manuscrise românești, mitropolii ortodocși și contribuția lor la construirea națiunii și la unificarea celor trei provincii românești, Țara Românească, Moldova și Transilvania. Unele manuale respectă planul de învățămînt aprobat mai strict decît altele. De exemplu, din cele două manuale de clasa a doua pe care le-am consultat, cel aprobat de Minister urma cu strictețe curriculumul, pe cînd cel aprobat și de Patriarhie și de Minister urma ciclul liturgic ortodox, cu accente pe Crăciun și Paști (Neacșu și Dragoș, n.d.; Demian și Săuca, 2002).

Aprobată de către Minister și de către Patriarhie, curriculumul include elemente care pot ridica probleme din punctul de vedere al principiilor democratice de bază, ca de exemplu separarea statului și bisericii, precum și necesitatea ca statul să fie echidistant în ceea ce privește toate confesiunile religioase. E discutabil dacă includerea catehismului în orele de religie direcționează resursele publice (salariile profesorilor, sălile de clasă) către niște activități care ar trebui să fie prestate de către Biserica Ortodoxă duminica, acesta fiind un exemplu la care Biserica trebuie să se gîndească serios. De asemenea mai poate fi adusă în discuție ipoteza referitoare la introducerea catehismului nu atît pentru a le da elevilor informații suplimentare referitoare la religia ortodoxă, ci în speranța de a-i transforma pe aceștia în credincioși ortodocși dedicați.³ Secțiunea „Ortodoxia și cultura națională” ar putea ridica probleme, dacă nu recunoaște rolul altor biserici, în special cel al Bisericii Greco-catolice, în cadrul emancipării românilor din Transilvania și al unificării provinciei cu Regatul Român în anul 1918. Dar mai bine să aducem niște exemple concrete, deși nu înainte de a evalua manualele ortodoxe din punctul de vedere al caracteristicilor lor generale.

În ceea ce privește profunzimea subiectului, manualele de religie ortodoxă oferă un nivel al detaliilor care pare a nu fi necesar pentru elevul mediu care nu are de gînd să se înscrie mai tîrziu la seminarul teologic. Ca nivel de înțelegere, manualele, mai ales cele mai avansate, destinate liceelor, propun aproape aceleași materiale ca și seminariile și instituțiile teologice. Aceasta este o caracteristică a manualelor pentru

învățământul preuniversitar la toate materiile, nu numai la religie ortodoxă, și în același timp un motiv constant de îngrijorare pentru părinți, care consideră că planul de învățământ din România este în general dificil, fiind cuprinsă mult prea multă informație la toate materiile de studiu și existînd în curriculum prea multe materii (Monitorul Oficial al României, 23 iunie, 1995, pagina 6). Senatorul Angela Mihaela Bălan a dat glas acestor preocupări în data de 21 mai 2001, atunci cînd a cerut ministrului social-democrat al educației, Ecaterina Andronescu, să revizuiască curriculumul și a întrebât retoric dacă fiecare elev din România trebuie să aibă cunoștințe avansate de religie. Doamna senator nu a primit nici un răspuns convingător, iar curriculumul de la religie a rămas neschimbat (Monitorul Oficial al României, 31 mai, 2001, p. 24). În plus, manualele de la un nivel mai avansat repetă mai în detaliu subiectele studiate în anii anteriori de școală, aceasta fiind o caracteristică a tuturor materiilor care se studiază pentru mai mult de un an. (Săuca, 2002a).

Spre deosebire de alte materii, religia ortodoxă face foarte puțin efort în a-și adapta limbajul folosit în manuale – limbaj utilizat în școlile teologice încă din secolul al 17-lea, fiind încărcat de arhaisme și de formule care nu se mai utilizează nici în limbajul literar și nici în cel colocvial – pentru a-l face mai accesibil copiilor. Manualele pentru clasele II – VIII cuprind lecții excesiv de lungi, însoțite de lecturi ale textelor primare din clasa a V-a. Cele mai multe texte sînt din Biblie, dar unele sînt comentarii pe episodul biblic discutat la oră (comentarii făcute de către sfinții părinți sau de către teologi ortodocși contemporani, chiar și texte liturgice) (Dascălu și Orzetic, 1998). În viziunea lui Andreescu, manualele de religie conțin elemente misogine și autoritare, atît din cauză că citează pasaje din Vechiul Testament, unde femeile sînt considerate a fi în posesia bărbaților, ca și animalele și terenurile, cît și din cauză că o lecție de clasa I vorbește despre faptul că Dumnezeu îi pedepsește aspru pe copiii care abuzează de animale. „Instruirea morală și religioasă” ar trebui să fie cea dintîi care să adere la modele educaționale moderne, punînd accentul pe răsplată, în loc să îl pună pe pedeapsă, dar sistemul educațional din România în general nu a eradicat complet abuzurile și pedepsele fizice aplicate copiilor.

Încă și mai important, multe manuale combină ortodoxia cu naționalismul, alternînd lecțiile despre Iisus cu lecții despre viața sfinților și conducătorilor români. Biserica Ortodoxă este prezentată ca fiind cea mai importantă religie a românilor, cheia către identitatea lor națională, către națiune și stat. Celui mai de seamă reprezentant al literaturii naționale, poetul și comentatorul politic de secol 19 Mihai Eminescu, îi sînt citate cuvintele prin care afirmă că Biserica Ortodoxă este „maica spirituală a poporului român”, domnitorii Constantin Brîncoveanu și Ștefan cel Mare sînt prezențați ca sfinți ortodocși, iar în lecția de clasa a IX-a intitulată „Dragostea de națiune și de țară” se menționează că „legea românească este credința în Dumnezeu și dragostea de țară” (Săuca, 2002b; Opriș, 2002b). În clasa a XII-a elevilor le sînt prezențați marii gînditori creștini români, printre care se numără și

interbelici precum Nae Ionescu, Mircea Eliade, Nichifor Crainic, Vasile Băncilă și Petre Țuțea, dar nu se menționează colaborarea cu sau simpatia lor pentru mișcarea fascistă Garda de Fier. Nu se spune nimic despre compromisurile pe care Biserica Ortodoxă le-a făcut în perioada comunistă sau despre faptul că a acceptat luarea în proprietate a Bisericii Greco-Catolice, care a fost interzisă la sfârșitul anilor 1940 (Opriș, 2002a).

Manualele adoptă o poziție critică față de noile religii care și-au găsit adepți în țară după prăbușirea regimului comunist. În ton cu poziția oficială a Bisericii Ortodoxe, care consideră că noile mișcări religioase i-au ademenit pe credincioșii ortodocși cu false promisiuni și cu ajutoare financiare pe termen scurt, manualul de clasa a IX-a prezintă prozelitismul ca pe „o formă de manifestare a intoleranței față de credințele religioase ale semenilor noștri”, menționează că Biserica Ortodoxă condamnă acest lucru, dar nu și faptul că prozelitismul nu este interzis prin lege în România (p. 29). Definiția sa dată prozelitismului, anume „încercarea de a schimba credința religioasă a cuiva prin diverse mijloace: beneficii materiale, presiune morală” diferă semnificativ de cea din Dicționarul Român de Neologisme, care definește prozelitismul ca fiind „zelul de a transforma pe cineva în prozelit; devoțiune arzătoare pentru o credință nou-adoptată” (Marcu și Maneca, 1973, p. 883). Manualul acceptă doar predicarea liberă a cuvântului, deoarece acest lucru nu implică și daruri materiale sau presiune morală.

În vreme ce manualele de religie romano-catolică sînt scrise într-un limbaj mai accesibil și oferă exemple și pilde din viața de zi cu zi în locul pildelor biblice, cu care elevii din clasele mai mici nu reușesc să stabilească o legătură foarte ușor, ele par a se adresa mai degrabă profesorului decît elevului. Manualul pentru clasa I conține lecții de cîte trei pagini, care sînt inaccesibile elevilor care abia încep să învețe alfabetul. Ca și conținut, manualul pentru clasa I se concentrează asupra lui Dumnezeu Tatăl, Iisus și asupra Sfîntului Duh, pe cînd cel de clasa a II-a îi prezintă pe Iisus și pe Maria, pe Dumnezeu ca și creator al lumii și este mai potrivit grupului de vîrstă căruia i se adresează, avînd și numeroase ilustrații. Manualul pentru clasa a I are și „imprimatur”-ul Arhiepiscopului Ioan Robu, conducătorul Bisericii Romano-Catolice din România, dar nu și manualul pentru clasa a II-a, cu toate că acesta s-a vîndut în librăria Arhiepiscopiei Romano-Catolice din București (Dumea, 1991; Lucaci et al., 1994). Încă și mai important, nici unul dintre manuale nu are aprobarea Ministerului Educației.

Teoria darwinistă și valorile creștine

Implicarea bisericii în educație nu s-a oprit aici. S-au auzit din cînd în cînd somări la revizuirea manualelor, în conformitate cu valorile creștine. În 1990 Grupul de Reflecție asupra Reînnoirii Bisericii a solicitat „de-marxistizarea” manualelor din învățămîntul preuniversitar, pentru a reflecta în mod adecvat contribuția ortodoxiei

la cultura românească (Rompres 15 august 1990). În timp ce Grupul nu a reușit să ofere detalii, el probabil că s-a referit la manualele pentru materiile tradiționale, respectiv istorie, filozofie, biologie și literatură română. Trei ani mai târziu, mitropolitul Antonie Plămădeală al Transilvaniei a solicitat parlamentului să adopte programe și texte educaționale bazate pe valorile și idealurile creștine fundamentale. Poziția sa și-a găsit ecou în 1998 din partea preotului greco-catolic și senatorului democrat Ioan Moisin, care a cerut Ministerului Educației să întemeieze o comisie compusă din ortodocși și catolici „în cunoștință de cauză”, care să revizuiască manualele de filozofie și biologie, pentru a evita contradicțiile cu creaționismul religios. Senatorul s-a plîns că elevilor li se spune la religie că oamenii sînt creația lui Dumnezeu, iar la filozofie și la biologie li se prezintă teoria darwinistă, conform căreia oamenii se trag din maimuțe. Propunerea mai cuprindea și formarea unui Consiliu de Moralitate Publică, subordonat direct Președinției României și alcătuit din reprezentanți ai bisericii și profesorilor, care să supravegheze educația publică (Evenimentul Zilei, 18 martie 1998). Nici Parlamentul și nici Ministerul nu au luat în serios aceste propuneri.

Simbolurile ortodoxe în universități

Pînă în anul 1945, Facultatea de Teologie Ortodoxă a făcut parte din Universitatea București, cea mai prestigioasă instituție de învățămînt superior, dar campania anti-religie a comuniștilor a transformat-o într-o instituție de sine stătătoare, care oferea diplomă de absolvent de teologie după patru ani de curs. Admiterea era strict monitorizată de către Partidul Comunist, iar absolvenții aveau o singură opțiune în ceea ce privește cariera, anume preoția. După 1990, Institutul a fost reintegrat în Universitatea București, deși mulți dintre administratori și cadrele universitare erau de părere că el nu se ridica la standardele de excelență ale universității. Institutul, aflat sub controlul direct al conducătorilor Bisericii Ortodoxe, a reacționat la aceste critici prin diversificarea programelor, angajarea de cadre universitare mai tinere, unele dintre ele cu diplomă de doctorat obținută la universități occidentale, și prin transparentizarea criteriilor de admitere și de notare. Numărul cazurilor de corupție în care să fie implicați profesori de la teologie a scăzut constant în ultimii 15 ani.

Din 1990 încoace, unii dintre studenții ortodocși înscriși la Universitatea București au lansat campanii comune masive pentru a transforma Universitatea într-una ortodoxă. Sălile de curs au fost folosite pentru a găzdui dezbateri studențești pe teme religioase, căminele studențești, birourile și sălile de curs au fost binecuvîntate de către preoți ortodocși, iar lumînările și icoanele ortodoxe au devenit nelipsite din sălile de curs. Un incident din primăvara anului 1998 a scos în evidență adîncă falie dintre credincioșii ortodocși și grupurile sociale mai laicizate și a ridicat semne de întrebare asupra limitelor activității religioase în universitățile din

România. Disputa a apărut după ce patru studenți la filozofie și la drept au cerut senatului universității să interzică activitatea religioasă în campus și să respingă propunerea Asociației Studenților Ortodocși de a construi o nouă biserică pe terenurile Facultății de Drept (Revista 22, 24-30 martie 1998). Alți studenți au denunțat „politizarea excesivă a academiei și impunerea unui monopol ideologic” de către Biserica Ortodoxă, „proliferarea grupurilor de extremă dreaptă” și „tolerarea fundamentalismului și sprijinul acordat acestuia” de către administratorii universității, cerându-le studenților să se împotrivescă acestor tendințe (Andreescu, manuscris nepublicat, p. 65).

Senatul a adoptat inițial rezoluția solicitată, dar ulterior a revenit asupra deciziei, ca reacție la o amenințare care spunea că numele celor care votează înăpotriva construirii noii biserici vor fi date în vileag. Timp de o săptămână universitatea a fost acoperită de afișe care susțineau ambele părți. Patriarhul Teoctist și protestatarii ortodocși proclamau reîntoarcerea persecuției religioase de pe vremea comuniștilor, dar studenții care se opuneau acestui proiect vedeau construirea unui lăcaș de cult în campus ca pe o amenințare la adresa ethosului academic pluralist și tolerant. Ultimul grup se opusese și deciziei din 1997 a Ligii Studenților de la Drept de a introduce icoanele ortodoxe în sălile de curs, considerându-se că în acest fel se încalcă drepturile studenților non-ortodocși. În data de 9 aprilie 1998 senatul a interzis simbolurile religioase în campus (inclusiv icoanele) și a înființat un comitet care să pună această hotărâre în aplicare. Comitetul s-a dovedit incapabil să își țină promisiunile. Anul academic începe și acum cu slujba ortodoxă la care sînt invitați să participe și cadrele universitare și studenții.

În timpul unei mese rotunde organizate de către respectatul Grup de Dialog Social cu sediul în București, care grup îi reunește pe unii dintre cei mai importanți intelectuali ai țării, profesorul Mircea Flonta a dat la iveală faptul că o propunere din decembrie 1995 viza includerea în charta academică a unei prevederi care să spună că Universitatea din București se bazează pe principiile eticii creștine. În momentul în care propunerea a fost întâmpinată cu răceală pentru că ar fi putut împiedica activitatea profesorilor non-creștini, Asociația Studenților Ortodocși a solicitat recunoașterea unui sfînt patron ortodox al universității. Mișcarea aceasta, conform lui Flonta, a scos la iveală faptul că Asociația privea cea mai importantă universitate din România ca pe o instituție semi-confesională. Un alt participant la această masă rotundă, Gabriel Andreescu, a venit cu argumentul că „prin introducerea simbolurilor ortodoxe și catolice în universități sau școli elevii sînt obligați să studieze într-o atmosferă predefinită din punct de vedere religios, ceea ce contravine libertății religioase a acestora” (Revista 22, 23 – 29 aprilie 1998). Construirea bisericii a fost oprită mai degrabă din lipsă de fonduri, decît datorită lămuririi senatului universității că educația superioară din România ar trebui să rămîină laică.

În anul 2004 o altă universitate din România a fost supusă presiunilor venite din partea conducătorilor Bisericii Ortodoxe, care doreau să construiască o capelă ortodoxă în campus. Universitatea Ștefan cel Mare din Suceava a refuzat în mod categoric să permită demararea construcției și a înaintat o plângere la tribunal împotriva deciziilor Guvernului social-democrat și Consiliului Municipal de a ceda Arhiepiscopiei din Suceava 150 de metri pătrați situați imediat lângă sala de convocări a universității într-unul din parcurile orașului. Prorectorul universității, Mihai Iacobescu, a contrazis afirmațiile potrivit cărora construcția marca 500 de ani de la moartea domnitorului Moldovei, Ștefan cel Mare, argumentând în schimb că acest lucru era doar rezultatul presiunii politice și al dorinței social-democraților de a curta Biserica Ortodoxă în vederea obținerii de sprijin electoral (România liberă, 29 martie 2004). Biserica Ortodoxă obține o mare parte din sprijinul său din Moldova, acolo unde se află și Suceava. Nu toate universitățile însă au putut să se țină departe de influențele religioase. Universitatea din Oradea, în Transilvania, se poate lăuda cu o biserică de lemn, veche de câteva secole, amplasată exact în mijlocul campusului, precum și cu o nouă capelă în incinta clădirii principale, care clădire găzduiește și cea mai mare parte a sălilor de curs. Ambele lăcașuri de cult sînt ortodoxe, după cum ortodox este și rectorul universității.

Concluzie

Restricțiile financiare și lipsa de profesori cu instruire adecvată au dus la situația în care orele de religie din școlile primare sînt în cea mai mare parte ținute de preoți ortodocși. În vreme ce acest lucru acționează împotriva dreptului părinților non-ortodocși de a le oferi copiilor lor o educație în spiritul propriei credințe, Bisericii Ortodoxe i s-a permis să își impună doctrina, istoria și viziunea sa despre lume unui public mai larg. Liceele și școlile vocaționale se confruntă cu aceleași contrîngeri de ordin practic, dar elevii de liceu au tendința de a se declara mai frecvent fără apartenență religioasă, pentru a evita orele săptămînale de religie, chiar dacă acest lucru înseamnă lipsa totală a unei educații religioase. Aceasta este soluția pe care o preferă din septembrie 1997, de cînd orele de religie au fost pentru prima dată introduse la liceu. În vreme ce studiul ortodoxiei a eșuat în a trezi interesul tinerilor care fac parte din comunitatea religioasă majoritară a țării, orele de religie protestantă și catolică au avut succes la elevii de etnie maghiară și germană din Transilvania. Bisericile din România au reușit să obțină din partea organelor legislative transformarea educației religioase din școlile de stat într-o alegere de la sine înțeleasă. Modul în care Bisericile înțeleg să transmită învățămintele legate de moralitate pentru a ajuta la redresarea fibrei morale a românilor, după decenii de ateism impus de către comuniști, încalcă de cele mai multe ori principiile moderne de educație și garantare a libertății de conștiință. Din cauza excesului de zel, s-ar putea ca în final elevii să respingă valorile religioase. Înaltul nivel de corupție din România pare să arate că moralitatea religioasă încă mai are de lucru pentru a se face simțită în această țară.

Referințe:

- Andreescu, G., Biserica Ortodoxă Română ca actor al integrării europene, manuscris nepublicat
- Bârsan, V. (Ed.), 1997. *Educație pentru Europa*. Pythagora, București
- Barzea, C., 1996. *Educație civică și democratică*, Consiliul Europei, Strasbourg
- Dascălu, N., Orzetic, M., 1998 *Religie. Manual pentru clasa a V-a*. Aramis, București:
- Declarația nr. 510/13 februarie 1991
- Demian T., Săuca, I., 2002. *Manual de religie. Clasa a II-a*. Editura Didactică și Pedagogică, București
- Direcția I a Departamentului Securității Statului, Decembrie 1980. Raport privind stadiul muncii informativ-operative în mediul elementelor din învățământul teologic. ACNSAS Fond D. dosarul nr. 69, 2, 65-66.
- Dumea, C., 1991. *Manual de religie, clasa I*. Arhiepiscopia Romano-Catolică, București.
- Evenimentul zilei, 18 martie 1998. București. Disponibil la <http://www.expres.ro>.
- Evenimentul zilei, 6 septembrie 2003. București. Disponibil la <http://www.expres.ro>.
- Evenimentul zilei, 4 octombrie 2004. București. Disponibil la <http://www.expres.ro>.
- Hufner, K. (Ed.), 1995. *Reforma în învățământul superior în Europa Centrală și de Est*. Peter Lang, Frankfurt.
- Kaase, M., Sparschuh, V. (Eds.), 2000. *Trei discipline din domeniul științelor sociale în Europa Centrală și de Est: Manual de economie, științe politice și sociologie (1989 – 2001)*. Centru de Informare pentru Științe Sociale, Berlin.
- Low-Beer, A., 1995. *Reforma în predarea istoriei în școli și în țările europene aflate în tranziție spre democrație*. Consiliul Europei, Strasbourg.
- Lucaci, I., Miclăuș, G., Fodor, C., 1994. *Manual de religie. Clasa a II-a*. Editura Presa Bună, Iași.
- Marcu, F., Măneacă, C., 1973. *Dicționar de neologisme*. Editura Academiei Republicii Socialiste România. București.
- Memoriu nr. 3808/10, Septembrie 1990.
- Mihăilescu, I., Vlăsceanu, L., 1994. *Structurii educative superioare în România. Educația superioară în Europa* 19, 79 – 93.
- Moise, E., 2002. *Interpretarea Bibliei, sursă a discriminărilor de gen în practica religioasă creștină din România*. Revista Română pentru Drepturile Omului 23, 86 – 96.
- Monitorul Oficial al României, partea a II-a, 23 iunie 1995.
- Monitorul Oficial al României, partea a II-a, 8 iunie 1995.
- Monitorul Oficial al României, partea a II-a, 31 iulie 1995.
- Monitorul Oficial al României, partea a II-a, 14 noiembrie 1998.
- Monitorul Oficial al României, partea a II-a, 10 decembrie 1999.
- Monitorul Oficial al României, partea a II-a, 31 mai 2001.
- Mungiu-Pippidi, A., 1998. *The Ruler and the Patriarch: the Romanian Eastern Orthodox Church in Transition*. East European Constitutional Review 7 (2), disponibil la <http://www.law.nyu.edu/eecr/vol7num2/feature/rulerpatriarch.html>.
- Neacșu, M., Dragoș, C., n.d. *Religie, Clasa a II-a*, Carminis, Pitești.
- Oprîș, D., 2002a. *Religie. Manual pentru clasa a IX-a Dacia*, Cluj Napoca.
- Oprîș, D., 2002b. *Religie. Manual pentru clasa a X-a Dacia*, Cluj Napoca.
- Païusan, C., 1999 „Problema cultelor” în România în rapoartele securității statului. Arhivele Totalitarismului, pp. 24-25, 42-53.
- Petiția nr. 1595/1 mai 1991.
- Predarea religiei în învățământul public, disponibil la <http://www.patriarhia.ro>
- Radio România., 24 ianuarie 1990. București.

Raport nr. 244/25 ianuarie 1991.

Revista 22, 1998. București. Disponibilă la <http://www.ziare.com>. 24-30 martie 1998, 23-29 aprilie 1998.

România l'heră, 2004. București. Disponibil la <http://www.romanialibera.ro>. 29 martie.

Rompres, 15 august 1990. București.

Sadlack, J., 1995. Education Reform and Policy in East-Central Europe. Garland Publishing, New York.

Sandi, A.M., 1992. Processes of Educational Change in Romania. Oxford Studies in Comparative Education 2, 83-93.

Săuca, I., 2002a. Abecedarul Micuțului Creștin. Editura Didactică și Pedagogică, București.

Săuca, I., 2002b. Manual de Religie, Clasa a IV-a. Editura Didactică și Pedagogică, București.

Stan, L., 1999. Romanian Political Science since 1989. European Journal of Political Research 35 (4), 507-532.

Stănculescu, E., 2002. Sociologia și reforma sistemului educativ, prezentare ținută la: Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România, în: Gabriel Andreescu, Biserica Ortodoxă Română ca factor al integrării europene, manuscris nepublicat, 62.

Vasile, C., 2003 (Ed.). Rețeaua informativă a Securității din învățământul teologic la sfârșitul anilor 70 și începutul anilor 80. Arhivele totalitarismului 11 (3-4), 47-53.

Vasile, C., 2005. Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist (București, Curtea Veche, 2005).

Weber, R., 1995. Legea învățământului: între contestare și supra-apreciere, Revista Română de Drepturile Omului 9, 54-70.

Note:

1. Mulțumim lui Gabriel Andreescu pentru că ne-a furnizat un exemplar din acest studiu care nu a fost publicat.

2. Pagina de internet a lui Oțelariu nu este o pagină oficială a Bisericii Ortodoxe Române, conform celor spuse de el. Adresa paginii este: <http://www.invatamantul-religios.go.ro>

3. În mod ironic, subiecte asemănătoare au fost abordate și în timpul dezbaterilor parlamentare din jurul Legii Învățământului din 1995. Maior le-a spus senatorilor că prozelitismul religios era foarte răspândit în România, avea și mulți adepți de dată recentă, mai ales în ceea ce privește noile mișcări religioase din Est, în încercarea de a recruta noi membri dintre elevii din învățământul preuniversitar și organizând misiuni de recrutare pe la școli. Ministrul Educației era preocupat de faptul că orele de religie puteau fi folosite în mod nepermis de către adepții noilor religii în scopuri prozelite. Grijile respective păreau a fi nefondate, deoarece numai celor 14 confesiuni religioase recunoscute oficial li se permitea să beneficieze de ore de religie în cadrul școlilor de stat (Monitorul Oficial al României, 8 iunie 1995).

Traducerea de Gabriela Monica Rusu și Mircea Sorin Rusu

*

Lavinia STAN este profesor dr. în cadrul Facultății de Științe Politice a Universității Concordia din Montreal. A publicat extensiv pe teme democratizării postcomuniste, religiei și politicii, decommunizării, lustrației și capitalului social, fiind autoarea a numeroase cărți și a peste 100 de articole apărute în reviste recunoscute. Printre cărțile sale se numără *Religion and Politics in Post-Communist Romania*, scrisă împreună cu prof. Lucian Turcescu (Oxford University Press, 2003) și *Romania in Transition* (Dartmouth, 1997).

Lucian TURCESCU este profesor dr. la Universitatea Concordia din Montreal. Domeniile sale de interes, în care a și publicat extensiv, includ religie și politică, patristică și ecumenism. Între cărțile sale se numără *Religion and Politics in Post-Communist Romania*, scrisă cu prof. Lavinia Stan (Oxford University Press, 2007), *Gregory of Nyssa and the Concept of Divine Persons* (Oxford University Press, 2005) și Dumitru Stăniloae: *Tradition and Modernity in Theology* (Center for Romanian Studies, 2002). Prof. Turcescu a publicat numeroase articole în reviste recunoscute pe plan internațional.

Lavinia Stan, Lucian Turcescu: *Religious Education in Romania*, Center for Post-Communist Studies, St. Francis Xavier University, publicat cu permisiunea autorilor.

Cîteva modele de educație religioasă în lume

LIVIU ANDREESCU

Introducerea educației religioase în școlile publice din România în anii '90 a fost printre altele justificată ca o mutare cu aer european, sau cel puțin una deloc incompatibilă cu practicile din alte state ale comunității în care, la momentul în cauză, țara căuta să se integreze. Justificarea „prin apel la Europa” a constituit, de altfel, o strategie retorică comună printre autorii de inițiative și reforme în România post-decembristă, indiferent de cît de parohiale și provinciale vor fi fost motivele ori intențiile care au stat înapoia inițiativelor și reformelor respective. Altfel spus, faptul că anumite aranjamente păreau să urmeze dacă nu niște veritabile standarde europene, atunci măcar practicile – indiferent cît de contestate – din anumite state europene, a fost utilizat de susținătorii unor inițiative ca un alibi, o garanție a bunelor credințe, bunelor intenții și dreptei judecăți în materie de politici publice. De curînd, spre exemplu, și tot în domeniul vieții religioase, autoritățile publice din România au justificat anumite prevederi dubioase din nou adoptata lege a cultelor arătînd înspre formule similare adoptate în democrații europene precum Austria, Cehia sau Slovacia, dar mai puțin spre meritele lor intrinseci (*România liberă*, 27 ian. 2007).

Lucrurile nu au stat altfel în privința educației religioase – un bun motiv pentru a discuta situația din alte state europene. La nivel de suprafață, starea educației religioase din țările europene pare să confirme pretenția celor care au susținut în anii '90 inițiativa de introducere în țară a studiului religiei în școlile de stat: cu foarte puține excepții, educația religioasă se întîlnește frecvent în instituțiile publice de învățămînt din vestul și centrul Europei. Chiar și acolo unde nu există educație religioasă în sensul unei programe specifice, integrat în curricula generală din învățămîntul public, statele permit grupurilor religioase să organizeze sub anumite condiții activități educaționale în școlile de stat (Ungaria), ori finanțează măcar în anumite circumstanțe școli private afiliate unor organizații religioase (Franța). (De

remarcat și faptul că, deși sistemul învățământului preuniversitar din România rămîne încă puternic marcat de influența franceză, aceasta din urmă nu s-a extins asupra învățământului religios, fapt ce explică în parte dificultățile în reconcilierea centralismul dominant la nivel de sistem cu „descentralizarea” – sau dezordinea – predării religiei în școlile publice din România.)

Privind la nivel superficial, se poate afirma chiar mai mult: formula practică în România, anume aceea a unei educații religioase caracterizată prin confesionalism laolaltă cu un caracter facultativ al orelor de „religie”, se regăsește în mai multe țări europene. Prin urmare, cel puțin la prima vedere, pretenția că predarea religiei în școlile de stat românești are un „caracter european” ar putea fi îndreptățită.

Se cere observat în acest punct că sintagma „caracter european” se referă, în practică, la o regulă *informală*, dată de frecvența cu care anumite soluții privind educația religioasă se regăsesc pe cuprinsul Europei democratice, și nu de norme tari, de obligații juridice sau politice asumate de România. Mai precis, documentele internaționale care guvernează chestiunea educației religioase în școlile publice nu oferă un ghid foarte amănunțit pentru obligațiile statelor în privința educației religioase, respectiv modul în care aceste obligații trebuie implementate. Instrumentele internaționale relevante – Declarația universală a drepturilor omului, Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, Declarația privind eliminarea tuturor formelor de intoleranță și discriminare bazate pe religie și credință, Convenția europeană a drepturilor omului, Convenția cu privire la drepturile copilului, ca și jurisprudența creată pe marginea acestor instrumente – stabilesc dreptul părinților de a își educa copiii în instituții de învățămînt alternative, în conformitate cu propriile convingeri; sau dreptul celor din urmă de a nu fi îndoctrinați în școli cu convingeri sau ideologii pe care le resping; ori absența unei obligații pozitive din partea statelor de a sprijini educația religioasă privată. În lumina celor de mai sus și a faptului că, în Uniunea Europeană, domeniul educației rămîne în mare parte o arie de competență a statelor, se poate afirma că, în clipa de față, există doar un set minimal de standarde internaționale sau europene privind educația religioasă, ceea ce permite statelor să aleagă propriile soluții în jurul acestui corp comun de principii.

Modele de educație religioasă

Coordonatele educației religioase în democrațiile avansate contemporane depind de o sumedenie de factori, de la configurația vieții religioase la nivel național și regional (e.g., distincții formale între biserici recunoscute și asociații religioase), la organizarea sistemului de învățămînt (de ex., centralizat sau descentralizat), de la principiile fondatoare ale sistemului politic (e.g., importanța doctrinelor separației dintre biserică și stat sau secularismului) și pînă la influența Bisericilor asupra spațiului public și percepțiile privind legitimitatea instituțiilor religioase. Deseori,

aranjamentele privind educația religioasă au apărut ca răspuns înaintea unor contexte istorice specifice și s-au păstrat, în linii mari, de-a lungul vremii, în ciuda caracterului lor discutabil. De exemplu, ca urmare a actelor constituționale din 1867, statul canadian Ontario, unde școlile publice nu oferă educație religioasă, finanțează școlile catolice, nu însă și pe cele ale altor minorități religioase. Dincolo însă de asemenea particularități ce țin de sistemul de învățământ, de legile privind viața religioasă sau de istoria politică – și care sunt prea vaste pentru a putea fi atinse în acest text –, educația religioasă în democrațiile contemporane trădează câteva regularități în raport cu care putem evalua și sistemul românesc descris anterior. La acestea ne vom referi în cele ce urmează.

Caracterul public / privat al educației religioase

Practic toate democrațiile contemporane recunosc dreptul părinților de a își instrui copiii în spiritul religiei sau religiilor cultivate de familie, atîta timp cît această instrucție nu aduce atingere drepturilor copilului și interesului superior al acestuia. Întrebarea este dacă statul se cade să joace un rol în această privință sprijinind activ, prin măsuri pozitive (inclusiv, sau în primul rînd, financiare), dreptul cu pricina; și, în al doilea rînd, dacă se cade să o facă prin intermediul sistemului public de instrucție. În cea mai mare parte a democrațiilor avansate, răspunsul a fost afirmativ în ambele privințe. Excepțiile rămîn, cu toate acestea, extrem de semnificative și de influente. În Statele Unite, conceptul separației dintre biserică și stat a condus la un aranjament prin care educația religioasă a fost exclusă din sistemul de învățământ de stat,¹ fiind încredințată școlilor așa-zis „parohiale”, afiliate organizațiilor sau grupărilor religioase. Limitele perspectivei separaționiste în privința educației religioase rămîn, în SUA, relativ neclare și fac încă subiectul disputelor publice și în instanțe (Davis 2004). Cu toate acestea, cu excepția unor teme mai delicate, dar la urma urmelor periferice în raport cu interesul nostru – precum rugăciunile la clasă, prezența simbolurilor religioase „istorice” în școli, sau rostirea jurămîntului de credință față de țară care conține o referire la Dumnezeu –, principiul separației a consacrat despărțirea instrucției religioase de sistemul de învățământ de stat. Cît privește sprijinul statului pentru educația religioasă privată, tema este prea complicată pentru a fi abordată aici. Merită amintit, însă, că anumite state americane au implementat sisteme de *vouchere* prin care banii publici pot fi direcționați de părinți înspre școlile parohiale.

Lucrurile arată nu foarte diferit în Canada, unde educația religioasă rămîne, în genere (sistemul de învățământ public canadian este, ca și cel american, descentralizat și condițiile diferă de la o provincie la alta), în afara școlilor publice. Rațiunile au de-a face cu aceeași filozofie separaționistă prevalentă în partea de nord a continentului nord-american. Cît privește finanțarea publică pentru școlile religioase, unele provincii acordă asistență, din rațiuni istorice, stabilimentelor

educaționale ale anumitor denominațiuni, nu însă și celor care aparțin altor grupuri religioase. Cu toate acestea, tendința rămîne cea de a restrînge ori chiar retrage sprijinul public pentru școlile afiliate grupurilor religioase.

Cealaltă excepție importantă în privința prezenței educației religioase în sistemul public de învățămînt o oferă Franța, de această dată sub egida principiului „laicității”. În versiunea franceză, laicitatea presupune o separație chiar mai fermă între stat și religie, impunînd condiții de neutralitate a statului mai severe și mai puțin „acomodaționiste” decît concepția nord-americană amintită. Prin urmare, statul francez nu oferă nici un fel de educație religioasă prin intermediul sistemului școlar pe care îl patronează direct, excluzînd totodată manifestările religioase sau prezența simbolurilor specifice în școala publică.² Eforturile de a menține o graniță clară între activitățile și manifestările religioase și, respectiv, școala publică au condus recent la inițiative precum controversata Lege a secularității din 2004, prin care copiii care merg la școlile de stat li se interzice afișarea în public, în cadrul instituției de învățămînt, a unor simboluri religioase „ostentative”. În schimb, în Franța ca și în SUA sau anumite provincii canadiene, statul acordă asistență financiară școlilor religioase, impunînd totodată condiții comparativ stricte în privința non-discriminării pe criterii religioase, curriculumului sau statutului educației religioase în aceste instituții.

Un alt stat membru al UE care nu se implică direct, prin sistemul de învățămînt public, în educația religioasă este Slovenia. Și aici rațiunile țin tot de principiul separației dintre biserică și stat, ferm stabilit prin constituție. La rîndul său, totuși, statul sloven finanțează instituțiile de învățămînt denominaționale, deși sub o formulă mai restrictivă decît alte școli sau licee private (Rakar 2004).

Un caz mai interesant, deviant în raport cu modelul din țările amintite deja, constituie Ungaria. Cu toate că nu există o programă specifică pentru școlile publice, statul maghiar sprijină participarea elevilor în programe facultative de educație religioasă care se desfășoară în școlile de stat. Școlile au ca principală obligație furnizarea de spațiu și echipamente, dar organizarea cade în sarcina cvasi-exclusivă a comunităților religioase, de unde și caracterul confesional al orelor. Acestea se desfășoară însă în afara programului, nu au un sistem de notare și nu sunt înscrise pe foaia matricolă. Conform datelor raportului despre libertatea religioasă publicat anual de Departamentul de Stat al SUA, aproape o jumătate de milion de copii maghiari ar fi participat la asemenea activități educaționale în instituțiile de educație publică în anul școlar 2005-06 (USDOS 2006). În sens strict, în școlile publice maghiare se desfășoară ore de educație religioasă confesională. Totuși, prin soluția aleasă Ungaria a separat destul de clar – deși nu atît de clar cît au făcut-o SUA, Franța sau Slovenia – sistemul public de educație de educația religioasă, reținîndu-se de la a o investi pe cea din urmă cu un statut similar cu restul disciplinelor predate în școlile maghiare. În același timp, statul sprijină instituțiile de învățămînt afiliate religioas, unde educația religioasă face parte din curriculumul de bază și este predată de cadre didactice care au absolvit instituții de învățămînt superior religioase.

Din exemplele de mai sus pot fi desprinse cel puțin două observații mai generale. Întîi, că decizia statului de a nu interveni direct (mai exact, prin curricula oferite în școlile publice) în oferta de educație religioasă și de a păstra standarde înalte de neutralitate religioasă nu depinde numai de nivel de religiozitate al populației din statele în cauză, nici de existența unei Biserici dominante. Dintre cazurile amintite pe scurt, Statele Unite au probabil cel mai înalt nivel de religiozitate (de participare activă) dintre democrațiile avansate. Franța, dimpotrivă, un nivel foarte scăzut. Ungaria se află amplasată, prin comparație cu extremele, mai aproape de zona de mijloc a acestui continuum al religiozității. Slovenia, spre deosebire de SUA sau Ungaria, intră în paradigma statelor cu biserică dominantă. Totuși, toate cele cinci state amintite (în cazul Canadei, anumite provincii) au considerat potrivită menținerea educației religioase în afara sistemului public de învățămînt, sau măcar – în cazul Ungariei – în afara domeniului activităților școlare propriu-zise.

În al doilea rînd, în țările în care educația religioasă nu se oferă la nivelul sistemului public de învățămînt statele sprijină totuși activ, într-un fel sau altul, educația religioasă prin intermediul asistenței acordate școlilor private cu afiliere religioasă. Pe de altă parte, așa cum se vede clar din exemplul francez (și mai puțin din cel sloven), finanțarea publică pentru instituțiile învățămînt private / religioase implică, în mod firesc, o scădere a autonomiei instituțiilor respective în privința folosirii anumitor criterii religioase în admitere și acces, structurarea curriculumului ș.a.m.d. Complexitățile presupuse de tensiunile dintre sprijinul public și autonomia instituțională au fost bine puse în lumină de chestiunea *voucherelor* școlare din SUA, care reprezintă o metodă de finanțare indirectă, de către stat dar prin intermediul libertății de opțiune parentală, a instituțiilor de învățămînt religioase (printre altele). În ce măsură neutralitatea statului este compatibilă cu finanțarea indirectă a educației religioase rămîne încă, în SUA, un subiect de aprigă dispută. Ar fi de subliniat, atît cu privire la educația religioasă, dar și în ceea ce privește activitatea Bisericilor ca atare, că în democrațiile funcționale finanțarea de către stat are drept consecință intervenția acestuia în domeniul pe care-l sprijină.

Așa cum spuneam, cazurile american, francez, sloven sau maghiar reprezintă doar un reper în privința educației religioase în democrațiile avansate de astăzi. Formula mai frecvent întîlnită presupune implicarea nemediată a statului, prin sistemul de educație pe care îl patronează, în furnizarea acestui tip de educație. În continuare, ne vom referi la principalele coordonate ale educației religioase oferite prin intermediul școlilor publice, punînd accentul pe strategiile de reconciliere a neutralității statului față de credințele religioase cu asigurarea dreptului copiilor și părinților de a fi educați, respectiv de a își educa copiii, în conformitate cu propriile vederi religioase.

Caracterul confesional / civic al educației religioase

Odată asumată implicarea directă a statului în susținerea educației religioase prin sistemul public de învățămînt, democrațiile funcționale au urmat, în linii mari,

două modele. Primul are în vedere educarea copiilor în spiritul confesiunii de la care se reclamă părinții lor (mai precis, acei părinți care își doresc să ofere educație religioasă în școlile publice copiilor lor). Această formulă a fost numită educație religioasă confesională sau denominațională și este practică în state precum Austria, Elveția (în anumite cantoane), Germania, Grecia, Italia, Spania sau Polonia (și, desigur, în România). Uneori, educația confesională poate merge până la un exercițiu de catehizare, cum se întâmplă în Grecia, Croația sau, conform acestui Raport și altor analize (Stan și Turcescu 2005), în România. La baza educației confesionale se află, poate mai întâi de orice alte considerente, *ideea că dreptul părinților de a își educa copii în interiorul propriilor credințe religioase reprezintă o componentă fundamentală a libertății religioase*. Ca atare, dreptul în cauză s-ar cădea să fie promovat sau asistat direct de către stat. În genere, sistemele de educație confesională implică în mod substanțial grupurile religioase în educația religioasă din școlile publice, fără ca prin aceasta statul sau agențiile sale să-și piardă neapărat rolul de coordonator ori anumite atribuțiuni specifice (impunerea unor standarde armonizate cu restul curriculumului, avizarea de manuale ș.a.m.d.).

Strategia alternativă de a furniza educație religioasă în școlile publice presupune o programă care se concentrează pe elemente non-confesionale sau non-denominaționale, pe cunoștințe *despre* religie, ori pe o abordare multi-confesională. Formule de acest tip au fost preferate mai cu seamă în statele scandinave (Suedia și, într-o anumită măsură, Norvegia și Danemarca), ori în Anglia și Țara Galilor (în Marea Britanie, detaliile sistemului de educație religioasă diferă în funcție de țară) sau Olanda. Din rațiuni istorice și culturale, în Europa se acceptă în general acordarea unui spațiu mai amplu, la orele de educație religioasă, religiei creștine. Fiindcă un asemenea sistem ridică, comparativ, mai puține semne de întrebare în privința neutralității statului, el permite un statut obligatoriu pentru orele de religie. Cu toate acestea, în cazul Norvegiei, unde orele de educație religioasă au o natură non-denominațională dar privilegiază din considerente culturale studiul religiei creștine, formula a fost recent considerată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului insuficient de „pluralistă” pentru a rămâne compatibilă cu statutul de materie obligatorie. Cu alte cuvinte, CEDO a găsit că statutul de materie obligatorie presupune standarde foarte înalte de neutralitate a educației religioase – suficient de înalte încât privilegierea, fie și din rațiuni culturale, a unei credințe (de fapt, a unui sistem religios) să fie incompatibilă cu obligativitatea materiei școlare în cauză.

Opțiunea în favoarea unui sistem non-denominațional de educație religioasă are la bază o filozofie fundamental diferită de cea a educației confesionale. Rolul orelor de religie devine acela de a prezenta diferite sisteme religioase elevilor într-un mod care să nu afecteze reprezentările și înțelegerea de sine a comunităților religioase respective. Se pune accentul mai puțin pe evaluarea sistemelor religioase și mai mult pe înțelegerea

lor, sau a întrebărilor care se află în spatele acestora (inclusiv a întrebărilor comune), uneori acordîndu-se spațiu paradigmelor non-teiste sau ateiste. Deși ocazional profesorii de religie sunt clerici (de ex., în Anglia) și, cel mai adesea, au oricum convingeri sau afiliere religioase de un fel sau altul, rolul lor nu e văzut ca acela de apologet sau apărător al unei credințe ori de autoritate în materie de judecăți religioase. Mai semnificativ, conform paradigmei non-denominaționale „educația religioasă își are locul în curriculum din rațiuni educaționale mai degrabă decît religioase. *Copiii ar trebui să aibă acces la studiul religiei în școli nu ca o chestiune de libertate religioasă... Cunoștințele despre religii sunt privite ca o chestiune de nevoie educațională*, pentru toți copiii, indiferent de convingerile lor în materie.” (Templeton 1999: 75) Cu alte cuvinte, educația religioasă non-denominațională are o întemeiere mai apropiată de aceea a educației civice decît a celei confesionale.

Educația religioasă non-denominațională rezolvă cîteva dintre dilemele ridicate de alternativa confesională:

1. Locul primeia în sistemul de învățămînt public este mai ușor de justificat, fiind în mod evident reconciliabil cu principiul neutralității statului în raport cu credințele religioase.
2. Educația non-denominațională se integrează cu mai multă ușurință în filozofia educației multiculturale care predomină în democrațiile dezvoltate în ultimele decenii. De asemenea, orele de educație religioasă non-denominațională nu împart elevii în funcție de apartenența religioasă, contribuind la comunicarea inter-religioasă și la integrarea minorităților religioase în societate.
3. Educația religioasă non-denominațională este mai ușor de reconciliat decît educația confesională cu alte interese educaționale legitime ale elevilor și părinților, în particular cu programele de educație științifică și sexuală.
4. Datorită neutralității sale, educația religioasă non-confesională poate fi inclusă printre materiile obligatorii, evitînd astfel una dintre dificultățile de implementare a educației confesionale, care poate conduce la inegalități de acces (de ex., anumite confesiuni importante își pot ușor asigura orele facultative de educație religioasă, în timp ce membrii confesiunilor minoritare se văd nevoiți să renunțe la orele respective fiindcă nu le pot organiza practic).
5. Un sistem de educație religioasă non-denominațională poate fi mai ușor implementat în sistemele centralizate de învățămînt, care presupun curricula unice sau uniforme într-o regiune întinsă sau pe cuprinsul întregii țări. Datorită caracterului facultativ, dependenței de diversele grupuri religioase, configurației religioase a națiunii ș.a., educația confesională va fi în mod tipic mai greu de armonizat cu un sistem de educație centralizat (așa cum se vede bine din situația contradictorie existentă în România).
6. Educația religioasă non-denominațională are anumite avantaje și din punctul de vedere al libertății religioase, chiar dincolo de caracterul său neutru. De exemplu,

nu ridică probleme precum rolul presiunii de grup (fie că e vorba de grupul colegilor de școală, sau de cel al mediului social în care trăiesc părinții), care poate determina pe elevi / eleve sau părinții lor să aleagă orele facultative de educație confesională în ciuda anumitor porniri sau convingeri intime.

7. În fine, educația religioasă non-confesională poate fi mai greu deturnată abuziv de grupurile religioase sau cadrele didactice cu convingeri religioase în sensul satisfacerii propriilor interese confesionale.

Toate acestea nu vor să însemne că educația confesională nu rămîne o opțiune teoretic viabilă într-o societate democratică, ci numai că aceasta va presupune un plus de dificultăți de implementare, deloc ușor de tranșat în mod satisfăcător. În plus, educația confesională poate derapa rapid și încălca, prin anumite proceduri specifice orelor, condițiile obligatorii impuse de libertatea de gândire, conștiință și religie și de interesul superior al copilului.

Merită insistat, la finele acestei secțiuni, că sistemul educației religioase confesionale continuă să fie mai răspîndit în Europa democratică. Prin comparație, formula educației religioase non-denominaționale a fost adoptată mai puțin frecvent, deși constituie una dintre tendințele importante ale ultimelor decenii.

Caracterul obligatoriu, facultativ sau opțional al educației religioase

Se poate distinge cu ușurință, din discuția anterioară, că educația religioasă cu caracter confesional nu poate fi, din rațiuni care țin de libertatea religioasă, *obligatorie* în școlile publice. În practică, în nici unul dintre sistemele de învățămînt europene în care educația religioasă are o natură confesională aceasta nu beneficiază concomitent de un statut de materie obligatorie.¹ După decizia CEDO în cazul Folger et al c. Norvegiei, care a găsit o violare a Art. 2 al Protocolului I la Convenția Europeană, un asemenea aranjament nici nu ar mai fi astăzi posibil în Europa. Pentru ca educația religioasă să poată avea statutul unei materii obligatorii (de fapt, judecînd după cazul Norvegiei, chiar al unei materii „obligatorii” cu opțiune de „scutire parțială” de la diverse activități), aceasta ar trebui să fie nu doar non-denominațională, ci și să nu privilegieze „calitativ” un sistem religios în raport cu altele.

Ca atare, ca și în România, democrațiile europene au ales una din două strategii posibile în privința statutului educației religioase confesionale în școlile publice: de materie *facultativă* (care poate fi sau nu urmată de elevi fără ca decizia din urmă să presupună alegerea unei alternative), sau de materie *opțională* (caz în care refuzul de a participa la educația religioasă obligă la alegerea unei soluții alternative). De exemplu, în Austria, Cehia, Grecia sau Italia elevii pot refuza participarea la orele de educație confesională, fără ca aceasta să implice (în mod necesar, sau de obicei) alegerea unei materii alternative, deși pe alocuri acestea sunt disponibile. Cazul Greciei merită o mențiune specială, căci acolo religia reprezintă o materie așa-zis „obligatorie” pentru elevii ortodocși, putînd fi refuzată de neortodocși. Alternativ,

anumite sisteme de învățămînt public oferă educația confesională în sistem de materie opțională. În Finlanda, de exemplu, elevii trebuie să opteze între religie sau educație filozofică; în Germania (cu excepții în funcție de *Land*) – să aleagă între religie și cursuri de etică sau filozofie; în Belgia, li se oferă opționale pe teme religioase și etice (Kodelja și Bassler 2004). De remarcat că, deși de regulă opționalele oferite ca alternativă la orele de religie constau în materii de tipul eticii sau istoriei religiilor, nu e deloc clar care sunt rațiunile pentru care elevii nu au la dispoziție o paletă disciplinară largă de alternative.

Fiecare dintre aceste soluții se legitimează în mod diferit. Educația confesională ca materie facultativă pare opțiunea firească în raport cu motivele care au stat la baza includerii sale în curriculumul educației publice – nu rațiuni ținînd în primul rînd de o concepție educațională generală, armonioasă și coerentă, ci de sprijinirea dreptului la manifestarea credințelor religioase. Dacă educația confesională în școlile de stat are doar o asemenea legitimare, atunci nu e clar de ce statul ar oferi o alternativă non-denominațională (istoria religiilor) sau non-religioasă (ore de etică) celor care nu vor să urmeze orele de religie. Dacă, în schimb, istoria religiilor sau etica non-religioasă joacă un rol important în educația copiilor, atunci acestea ar trebui oricum cuprinse în programul educațional obligatoriu / opțional, *independent de educația confesională*, căci justificarea celor dinții este educațională.

Dezavantajele statutului de materie facultativă țin, în schimb, de organizarea educației religioase. În absența unor alternative, elevii sau elevele care refuză să urmeze orele de religie ar fi lăsați nesupravegheați sau trimiși acasă (cazul Italiei, de pildă). Din astfel de motive, unii elevi sau unele eleve și părinții lor s-ar putea simți *împinși* să prefere orele de educație confesională unui orar școlar cu spații neacoperite. De asemenea, unii s-ar putea simți discriminați, în sensul că școala oferă altor copii opțiuni educaționale la care ei nu au acces (în opinia noastră, o falsă problemă atîta vreme cît educația confesională are o motivație care ține în primul rînd de libertatea manifestării religioase). Un statut de materie opțională pentru orele de educație religioasă oferă o soluție acestor probleme practice, căci umple spațiile libere cu alte materii. Ridică în schimb altele noi, printre care un sentiment de competiție între cele două materii propuse, ba chiar de rivalitate între cadrele didactice care le predau.

Acestea fiind zise, în sistemele publice de învățămînt din statele europene, din motivele prezentate anterior, educația religioasă non-confesională are loc de regulă prin ore obligatorii, în timp ce educația confesională se înfăptuiește prin ore cu statut opțional sau facultativ.

Un amănunt interesant în acest punct, în cazul României, privește modul în care sunt organizate înscrierea la, respectiv retragerea de la, orele de educație religioasă (confesională). Altfel spus: sunt elevii, în țările europene, înscriși în mod mai mult sau mai puțin automat la „orele de religie”, fiind nevoie de o cerere expresă de retragere;

sau, dimpotrivă, participarea la orele de religie presupune o cerere explicită de înscriere? Înscrierea din oficiu și alte bariere înaintea retragerii de la ore, bariere existente și în România (de exemplu, imposibilitatea de a părăsi cursul pe parcursul anului), apar și în democrațiile europene funcționale, de pildă în Austria.

Accesul asociațiilor religioase la furnizarea educației religioase

O temă distinctă în contextul democrațiilor europene privește dreptul asociațiilor religioase de a participa la educația confesională oferită în școlile de stat. Dificultățile survin, printre altele, din faptul că mai multe state europene fie recunosc (*de facto* sau *de jure*) o religie oficială ori „de stat”, fie disting între un grup de denominațiuni „recunoscute” care se bucură de o relație privilegiată cu statul (așa-zisele „culte”) și restul asociațiilor religioase, care beneficiază eventual de un anumit tratament preferențial prin raport cu asociațiile obișnuite, dar nu de totalitatea drepturilor și privilegiilor unei religii recunoscute. Or, distincția dintre culte recunoscute și asociații religioase se reflectă și la nivelul educației religioase confesionale din sistemul public de învățământ. În România, cum am văzut anterior, Constituția și legea cultelor garantează desfășurarea educației religioase în școlile de stat doar pentru culte. Un asemenea aranjament nu are cum să nu nemulțumească cel puțin o parte a asociațiilor religioase care nu se bucură de recunoaștere formală și, ca urmare, să ridice semne de întrebare cu privire la caracterul discriminatoriu al educației confesionale.

În ciuda celor de mai sus, nici această situație nu este rar întâlnită sau marginală în Europa democratică (USDoS 2006). Dimpotrivă, pare să reprezinte norma. În Austria orele de educație religioasă sunt ținute de religiile recunoscute, care sunt și singurele sprijinite de stat. Dintre religiile înregistrate în Cehia, cam o treime au primit dreptul de a preda ore de religie în școlile de stat. În Polonia, părinții non-catolici pot solicita ore de educație religioasă, de asemenea însă pentru religiile recunoscute. În Spania, principalele grupări religioase (catolică, protestantă, mozaică, islamică) organizează educație religioasă în școlile publice pe baza unor protocoale speciale cu guvernul care le permit plasarea profesorilor în școlile de stat. În anumite țări cu o religie dominantă, precum Italia, deși religiile non-dominante (recunoscute) pot uza de dreptul de a organiza ore de educație confesională în școli, acestea preferă să nu o facă (Kodelja și Bassler 2004). Un caz extrem îl reprezintă Grecia, unde – cu excepția Traciei, pentru elevii musulmani – nu se oferă în școlile de stat educație religioasă pentru alte denominațiuni religioase.

Educația religioasă în România: un sistem european?

Conform analizei din paginile anterioare – și simplificînd considerabil diferențele dintre soluțiile găsite de democrațiile europene –, formula cea mai frecventă în privința educației religioase în această zonă a globului constă în:

- educație confesională (ocazional catehizantă),
- oferită în școlile publice (ocazional de către personal clerical),
- cu statut de materie facultativă sau opțională (ocazional cu un sistem de înscriere automată),
- cu un nivel relativ ridicat de implicare a grupurilor religioase în procesul de instrucție, deschisă adesea doar grupurilor religioase recunoscute, în detrimentul altor asociații care nu se bucură de statutul formal respectiv.

Altfel spus, multe practici europene în materie de educație religioasă întrunesc la nivel formal aproape toate atributele criticate, în cazul României, de Raportul Ligii Pro Europa referitoare la educația religioasă în școlile publice.

Asemănările dintre sistemul de educație religioasă din țară și mai multe aranjamente întâlnite în democrațiile europene ascund însă tocmai diferențele cruciale. Probabil că una dintre cele mai importante se regăsește în chiar circumstanțele apariției educației religioase. În România, educația religioasă nu a apărut în contextul unor strategii sau politici *educaționale* asumate explicit de stat. Altfel spus, educația religioasă nu a fost introdusă în școlile publice din România în mod special pentru capacitatea sa de a servi unor obiective sociale mai largi, în raport cu care curricula școlare ar fi reprezentat un instrument util. În Marea Britanie, de pildă, reformele educaționale realizate de conservatori în anii '80, care au presupus și o reformă a educației religioase, au pus accentul pe capacitatea acestora din urmă de a socializa copiii și tinerii în spiritul valorilor tradiționale (etica muncii, stabilitatea familială ș.a.m.d.) care se aflau la baza programului de guvernare al momentului (Tamney 1994).

În România, în schimb, ca și în Polonia (Eberts 1998) sau în alte state din această regiune a Europei, educația religioasă a apărut ca produs al unor presiuni intense venite din partea Bisericilor naționale dominante. Uneori, ca în Serbia, introducerea materiei relevante s-a făcut fără a se urma procedurile definite pentru introducerea unei materii noi (Aleksov 2004: 342-3). Justificarea a avut o substanță preponderent reparaționistă: reintroducerea studiului religiei după 50 de ani de comunism ateist. Dar indiferent de modul în care a fost justificată introducerea studiului religiei în școli, operațiunea s-a făcut uneori, în spațiul Europei Centrale și de Est, în absența unei discuții largi cu privire la formele și conținuturile sale potrivite. Cu atât mai puțin s-a avut în vedere compatibilitatea cu obiectivele strict educaționale, sau cele largi, sociale, servite de un tip sau altul de educație religioasă. Cel mai adesea, studiul religiei și-a făcut loc în școli în urma unor campanii insistente desfășurate de biserici (sau biserica dominantă), la care autoritățile publice (ministerele educației, parlamentele) au răspuns prompt, fără prea multe rețineri și dezbateri, ba uneori eschivându-se de la acestea din urmă în mod aparent deliberat. Despre situația din Polonia, de exemplu, s-a afirmat că „guvernul Mazowiecki s-a mișcat rapid pentru a rezolva problema educației religioase, ferindu-se de consultări

largi cu privire la tema în cauză sau de aducerea sa înaintea Parlamentului.” (Eberts 1998: 821) Atunci cînd legislativul polonez a decis, în cele din urmă, în privința studiului religiei în școli, problema nu a fost discutată și clarificată suficient.

Din această perspectivă, statele Europei de Vest vădesc a fi urmat o dinamică opusă celei din Polonia, România, Serbia, Rusia ș.a.m.d. Formulele practicate în privința educației religioase exprimă tributul adus aranjamentelor istorice și au evoluat în ultimele decenii laolaltă cu concepțiile mai generale despre educația copiilor. Pe alocuri, ca în Marea Britanie, educația religioasă a suferit transformări esențiale atunci cînd concepția creștină asupra celei dintîi a fost înlocuită cu o viziune „nedogmatică” în contextul mai larg al unei deplasări dinspre viziunea asimilaționistă spre cea multiculturalistă *privind educația în general* (Bleich 1998: 94). Procese similare au avut loc în țările scandinave. Dar, chiar și acolo unde schimbările de paradigmă în domeniul educației nu au condus la transformări atît de ample în subdomeniul educației religioase din școlile publice, ele au influențat cel mai adesea substanța acesteia din urmă, apropiind-o de idealurile educaționale generale. Nu așa au stat lucrurile în anumite state din Europa Centrală și de Est, printre care și România, unde introducerea de dată recentă a educației religioase s-a făcut grăbit, în urma unor presiuni nu întotdeauna la vedere, fără a gîndi atent detaliile și fără un efort de armonizare a educației religioase cu paradigmele educaționale care operau în sistem.

În al doilea rînd, practicile educației religioase din Europa de Vest au fost ajustate constant prin subordonarea lor la principiile mai adînci ale libertății de gîndire, conștiință și religie și al interesului superior al copilului. Cum o arată jurisprudența în materie – am amintit anterior cazul Norvegiei –, toate soluțiile, inclusiv (și cu atît mai mult) educația de tip confesional, sunt obligate să asigure compatibilitatea procedurilor cu drepturile fundamentale. Or, în România, nu doar că aceste condiționări nu au fost respectate în elaborarea sistemului de educație religioasă, dar au fost deseori respinse către Biserici și autorități, clamînd-se ori voia Bisericilor, ori (mai curînd ipocrit) opțiunea comunităților locale.

Urmarea acestor stări de fapt a reprezentat-o un sistem de educație religioasă care, deși formal aliniat la „practicile europene”, rămîne în realitate departe de acestea din urmă. Cum arată România se poate compara, în această privință, cu statele codașe în materie de libertate religioasă din vestul Europei, precum Grecia, unde, conform unei evaluări recente, „chiar și încercările marginale de a include o atenție limitată față de alte religii în curriculumul educației denominaționale se lovește de opoziția vehementă a bisericii.” (Zambeta 2000: 149) În consecință, în timp ce într-o parte considerabilă a Europei de Vest tendința dominantă a fost de a apropia educația religioasă, chiar și cea confesională, de obiectivele și strategiile alternativei non- sau multi-confesionale, în România tendința a fost tocmai cea opusă, de continuă parohializare a educației confesionale. Cu alte cuvinte, în timp

ce, strict formal vorbind, educația religioasă din România ar părea că urmează practici cunoscute în Europa, evoluțiile prin care trece aceasta par să fie de semn opus în raport cu tendințele de pe Continent.

Cum am afirmat mai sus, sistemul de educație religioasă nu poate fi analizat fără a avea în vedere factori mai largi care țin de dinamica vieții religioase (și, mai general chiar, a vieții democratice) dintr-un stat anume. Or, dacă privim spre viața religioasă din România, dominată clar de Biserica Ortodoxă în orice privință (postură simbolică, influență asupra autorităților, prezență în spațiile și instituțiile publice, acces la fonduri și finanțări din banii publici ș.a.m.d.) devine clar de ce anume sistemul de educație confesională din România rămîne predispus abuzurilor puse în evidență de Raportul Ligii Pro Europa. În mod deloc paradoxal, cu cît mai substanțială este dominația unei singure Biserici, cu atît mai puțin convenabil se arată modelul educației religioase confesionale, după cum bine se distinge în Grecia sau Polonia. Dimpotrivă, cu atît mai avantajoase pentru principiile neutralității și secularismului se dovedesc fie formula separației educației religioase de sistemul de învățămînt public (cazul Sloveniei), fie cea a educației religioase de tip non-confesional (Danemarca).

Note:

1. Folosim aici și mai jos termenul de „educație religioasă” în sens strict, pentru a desemna *acea materie sau acele materii special concepute încît să ofere informații despre religii sau viața religioasă*, sau chiar să pregătească copiii pentru participarea la viața anumitor comunități religioase. În accepțiunea largă, care se referă la orice informație structurată cu privire la religii prezentată în contextul oricărei materii sau discipline școlare, educația religioasă este prezentă aproape oriunde pe glob în sistemele publice de învățămînt.

2. Excepție fac Alsacia și Lorena, din nou din rațiuni istorice.

Referințe:

- Aleksov, Bojan (2004) “Religious Education in Serbia”, *Religion, State & Society* 32.4
- Bleich, Erik (1998) “From International Ideas to Domestic Politics: Educational Multiculturalism in England and France”, *Comparative Politics* 31.1
- Davis, Derek (2004) “Reacting to France’s Ban: Headscarves and Other Religious Attire in American Public Schools”, *Journal of Church & State* 46
- Eberts, Mirella W. (1998) “The Roman Catholic Church and Democracy in Poland”, *Europe-Asia Studies* 50.5
- Kodelja, Zdenko și Terrice Bassler (2004) *Religion and Schooling in Open Society: A Framework for Informed Dialogue*, Ljubljana, Open Society Institute
- Rakar, Tatjana (2004) “The Development of Denominational Educational Institutions in Slovenia”, *Religion, State & Society* 32.4
- Stan, Lavinia și Lucian Turcescu (2005) “Religious Education in Romania”, *Communist and Post-Communist Studies* 38
- Tamney, Joseph B. (1994) “Conservative Government and Support for the Religious Institution: Religious Education in English Schools”, *The British Journal of Sociology* 45.2

Templeton, Elizabeth (1999) "Religious Education in a Secular Pluralist Culture", *Religion, State & Society* 27.1

USDoS (2006) "International Religious Freedom" Report, US Department of State, available at <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/>

Zambeta, Evie (2000) "Religion and National Identity in Greek Education", *Intercultural Education* 11.2

*

Liviu ANDREESCU (n. 1974), doctor în științe politice, licențiat al Facultății de Litere, Universitatea din București, lector la Universitatea Spiru Haret, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, între 2005-2006 bursier Fulbright la Institute of Church-State Studies, Baylor University (SUA), membru fondator al Solidarității pentru Libertatea de Conștiință. A publicat studii în revistele 22, *Contrapunct* și *Observator Cultural*. Colaborator la volumul colectiv coordonat de Gabriel Andreescu, *Naționaliști, antinaționaliști: O polemică în publicistica românească* (1996).

Educația religioasă în școlile publice din România

EVALUAREA SONDAJULUI PE REGIUNI ISTORICE

LAURA ARDELEAN

Prezentă evaluare face parte din proiectul „Promovarea interesului superior al copilului în educația religioasă. Monitorizarea educației religioase în școlile publice din România” desfășurat de Liga Pro Europa în perioada 1 septembrie 2006 - 15 octombrie 2007. Proiectul a primit avizul Ministerului Educației și Cercetării nr. 33444/31.05.2006 și a beneficiat de sprijinul financiar al Ambasadei Regatului Olandei la București, în cadrul programului Matra-KAP Small Projects. În cadrul proiectului, Liga Pro Europa a coordonat aplicarea în provinciile istorice ale României – Banat, Dobrogea, Moldova, Muntenia, Oltenia și Transilvania –, într-un număr de 8 județe și municipiul București, la 53 unități școlare (urbane 37, rurale 16) din 23 localități a unui total de 3750 de chestionare, din care chestionare pentru elevi 3000 și chestionare pentru cadre didactice 750. Din acestea au fost completate și returnate în total 3166 (84,42%), dintre care de către elevi 2770 (92,33%) chestionare iar de către cadrele didactice 396 (52,8%).

„Materia unde se ia un zece”

Despre predarea religiei în școlile publice din România s-a vorbit mult și se va mai vorbi. Au avut luări de poziție politicieni, prelați, activiști civici, profesori, inspectori școlari, regizori, oameni de afaceri, vedete media. Părinții au fost iscodiți prin intermediul unui sondaj ale cărui rezultate au apărut în presă (65% din populația țării este în favoarea introducerii religiei în școli din care 30% o vor doar ca istorie a religiei.¹ Nimeni însă nu i-a întrebat pe elevi, cei care suportă pînă la urmă rezultatele atîtor decidenți.

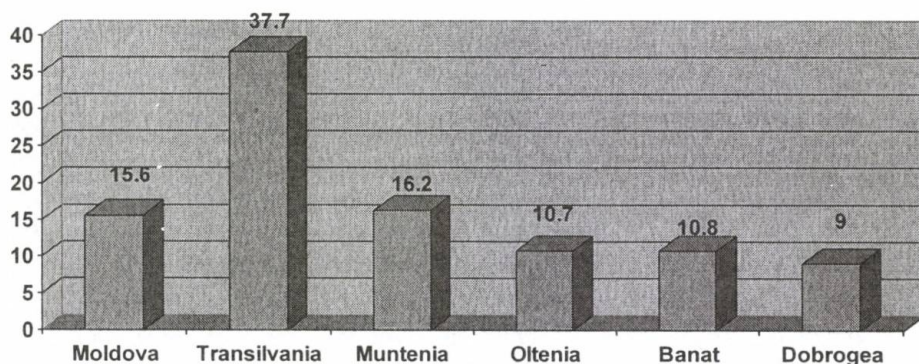
Dezbaterea privind predarea religiei în școli este legată nu numai de atît de contestata nouă lege a educației cît și de deficitul moral din societatea românească, deficit care, cred unii, ar putea fi redus prin sporirea importanței religiei în școală.

Sondajul pe care Liga PRO EUROPA l-a realizat în rândul elevilor referitor la modul în care se face predarea religiei în școli, chiar dacă nu are atribute de reprezentativitate reușește să aducă în dezbatere și partenerul neluat pînă acum în seamă: elevii. Dincolo de procente și răspunsuri standardizate parcurgerea chestionarelor completate desenează o realitate care nu poate fi contestată: există o necesitate stringentă de reformare a modului în care se face studiul religiei în școlile publice din România.

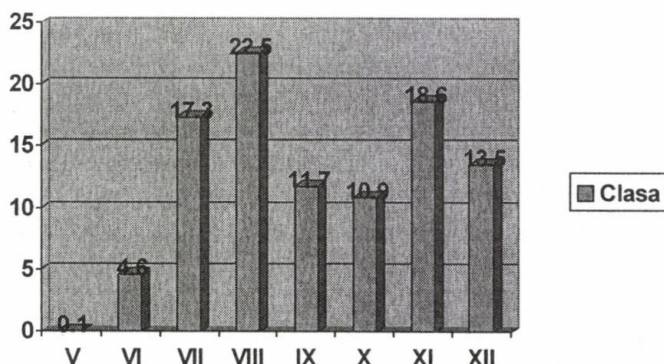
1. Ce spun cifrele?

„Am învățat că există ore la care pierzi vremea și ai media 10, cel puțin în liceu”

Sondajul a fost realizat în 53 de unități școlare (licee și școli gimnaziale) din 23 de localități alese astfel încît să existe informație din fiecare provincie istorică² cu o ușoară supraprezentare a Transilvaniei dat fiind și diversitatea religioasă mai mare a acestei zone.

În ceea ce privește nivelul de școlarizare s-a încercat interviuarea cu preponderență a elevilor de clasele VII-VIII și liceale dat fiind capacitatea de analiză mai aprofundată ale acestora.

Subiecții au provenit în special din mediul urban (78,5%) iar naționalitatea autoidentificată a fost: român (77,6%), moldovean (0,2%), maghiar (17,4%), secui (0,9%). Au mai răspuns arabi, etiopieni, sîrbi, germani, francezi, polonezi, albanezi, zemeniți, greci, romi, 1.4% nu au dorit să-și declare identitatea etnică iar 1,1% nu au răspuns.

Religia predominantă a respondenților este ortodoxă (67,2% în total, 93,3% în Oltenia, 90,2% Muntenia, 91,5% în Dobrogea, 40,2% în Transilvania) apoi romano-catolici (16,5%), reformati (6,7%).

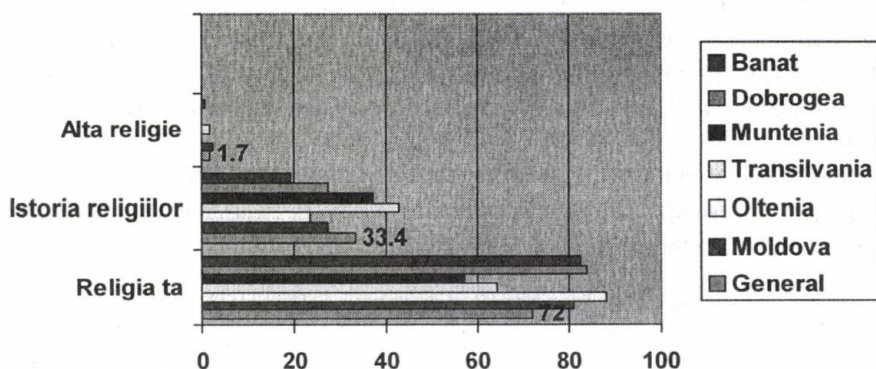
Religia ³	General	Moldova	Oltenia	Transilvania	Muntenia	Dobrogea	Banat
Ortodoxă	67,2	71,2	93,3	40,2	90,2	91,5	75
Adventistă	0,5	1,4	0,3	0,2	0,8	-	0,3
Romano-Catolică	16,5	15,8	0,7	32,9	1,3	-	13
Creștină	1,6	1,9	2,4	0,7	3,8	2,0	0,3
Baptistă	1,2	2,8	-	0,7	-	1,2	3,7
Reformată	6,7	-	-	17,4	-	-	1,0
Nedeclarată	1,3	-	3	0,9	1,6	-	-
Penticostală	1,3	0,5	-	1,8	-	-	5,0
Unitariană	0,8	-	-	2,2	-	-	-
Greco-catolică	0,5	-	-	1,2	-	-	-
Creștin după Evanghelie	0,6	3,7	-	0,1	-	-	-

96,1% dintre elevi studiază religia în școală. (cel mai scăzut procent 90,4% în Muntenia, cel mai ridicat 99,3% în Oltenia). Procentul se poate explica pe de o parte prin interesul față de acest aspect al cunoașterii, iar pe de altă parte pe lipsa cunoștințelor despre obligativitatea/opțiunea de a studia religia în școală. Nu trebuie trecut cu vederea nici numărul celor care studiază religia din dezirabilitate socială.

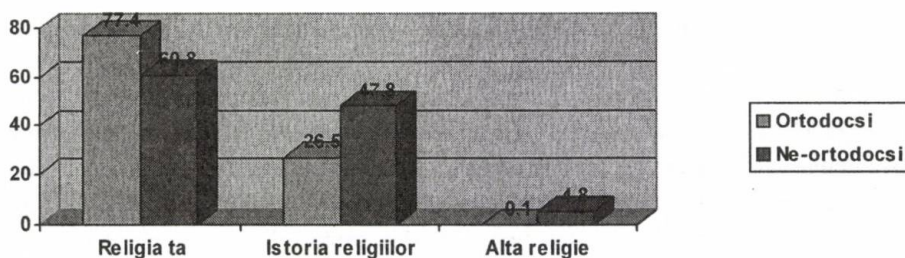
În orarul a 48,6% dintre respondenți religia este între alte ore, dar pentru 17,2% este prima oră (deseori de la 7,00) iar pentru 30,2% este ultima. Aceste procente sunt mai ridicate în rîndul elevilor ne-ortodocși care au și solicitat de altfel ca religia să nu mai fie prima (respectiv ultima) oră.

Ce cred elevii despre statutul disciplinei religie: obligatoriu sau facultativ ?

72,% dintre respondenți învață la aceste ore despre propria religie și 87,8% spun cel puțin o rugăciune în cadrul acestor ore. Predarea se face cel mai adesea în absența unui manual (56,7% nu au manual). Ponderea celor care au manual este mai ridicată în cazul ne-ortodocșilor, 66,6% (45,6% în Moldova, 39,4% în Oltenia, 65,3% în Transilvania, 51,8% în Muntenia, 57,3% în Dobrogea și 66% în Banat).

Se observă o diferență semnificativă între elevii care studiază religia ortodoxă și cei care studiază altă religie. Astfel:

Religia	General	Ortodocși	Ne-ortodocși	Moldova	Oltenia	Transilvania	Muntenia	Dobrogea	Banat
Ortodoxă	28,0	38,4	6,5	34	29,3	15,6	33,1	54	31,3
Catolică	15,4	10,6	25,1	14,4	5,7	22,2	10,7	10,1	13,7
Toate	19	20,4	16,3	25,1	9,4	21	16,2	6,0	28
Creștinismul	6,5	4,6	10,2	12,1	1,0	6,6	5,3	5,2	6,0
Baptistă	1,2	0,4	2,9	2,8	-	1,0	-	0,4	3,3
Reformată	4,4	0,1	13,3	-	-	11,8	-	-	-
Nu știu	2,0	2,7	0,4	-	-	0,3	6,7	-	2,3
Budism	0,9	-	1,3	0,9	-	1,1	1,3	-	0,7

În ceea ce privește clasificarea religiilor în bune sau rele situația este îngrijorătoare. După părerea respondenților religiile **bune** sunt:

Analizând tabelul de mai sus se observă cu ușurință că alteritatea nu naște simpatii. Religiile pe care nu le cunoști nu au cum să fie bune. De altfel în zonele multi-religioase procentajul celor care respectă în egală măsură toate religiile este semnificativ mai ridicat decât în zonele monoreligioase.

În argumentarea opțiunilor lor respondenții au adus, în mare patru categorii de răspunsuri. Prima categorie o reprezintă cea a răspunsurilor subiective și sincere, de

raportare la propria persoană și mediul familiar: *este religia mea, așa m-am născut, e religia poporului meu, pentru că înveți să faci pentagrame, pentru că asta o fac, pentru că pe asta o înțeleg, este distractivă, așa mi s-a spus, religia pe care o studiez în școală, religia românilor, este religie de stat, am fost învățată de mică că este bună.*

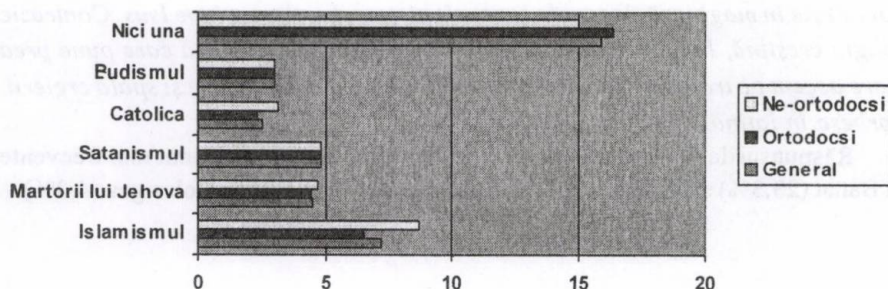
O a doua categorie de răspunsuri sunt cele induse de apropierea de această religie, fie la școală, fie la biserică. Uneori acest tip de răspuns este vădit exagerat pentru a pune în lumină nefavorabilă alte credințe: *Pentru că la aceasta sunt cele mai multe adevăruri, Deoarece a fost întemeiată de Isus Cristos, fiul lui Dumnezeu, Ne duce la Dumnezeu, Cred în Dumnezeul adevărat, Pentru că după noi a venit Mesia, Cea mai răspândită, Se bazează pe Biblie, Deoarece numai religia ortodoxă e cea adevărată că ea nu s-a îndepărtat de învățăturile Domnului, Deoarece este dreapta credință, La celelalte religii oamenii nu cred în Dumnezeu, Are cea mai mare credință, Este scris în Sfinta Scriptură, Și Isus era ortodox, Singura care crede în toți sfinții,*

O a treia categorie este un mixaj a primelor două cu accent pe avantajul personal: *E cea mai credibilă, Preoții nu se căsătoresc, Oferă libertate, E o religie frumoasă și simbrăă nu trebuie să mă duc la catehism, De Crăciun primim cadouri timp de 7 zile, Este una simplă nu împodobită, Nu practică violența, Te ajută să îți găsești o anumită identitate.*

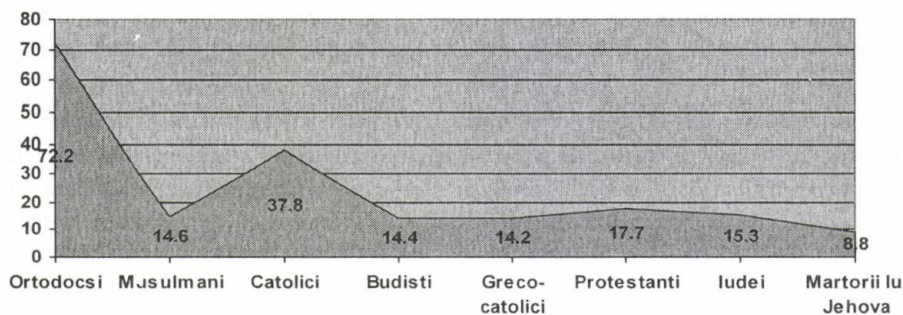
O altă categorie este cea a răspunsurilor elaborate și filosofice și care se întâlnește în genere la cei care au optat pentru altă religie decât cea proprie: *„Budismul pentru că nu venerează o zeităate ci lumea în general rezultând mai mult respect față de natură, Pentru că păstrează cel mai mult din trăsăturile creștinismului primar, Are baze scripturistice, A apărut prima și este cea mai reală, Este cea care îndeamnă omul să acționeze moral avînd în vedere percepțe și valori, Păstrează neschimbată dogma creștină”.*

Analizînd aceste răspunsuri și coroborînd cu răspunsurile la întrebarea „Ce ai schimba în predarea religiei dacă ai fi ministrul educației?”, și fără pretenția de generalizare putem spune că, din păcate, există cazuri în care predarea religiei se face dogmatizat, cu focusare pe propria religie privită în antiteză cu alte culte religioase.

Această afirmație este întărită și de situația răspunsurilor la întrebarea „După părerea ta care religii sunt rele?”

Parțial aceste rezultate îngrijorătoare sunt datorate și intervenției școlii. Religiile „rele” sunt cele despre care au aflat mai multe la școală (întrebarea 21) și mai mult sursa cunoștințelor despre religie în general este identificată ca fiind mai degrabă școala decât familia (69,9%, respectiv 56,3%)

Analizând intoleranța foarte crescută față de islam, aceasta este mai manifestă la ne-ortodocși (8,7%) iar ca regiuni cea mai crescută este în Moldova (10,7%) și Dobrogea (9,3%). De notat că majoritatea musulmanilor din România trăiesc în Dobrogea.

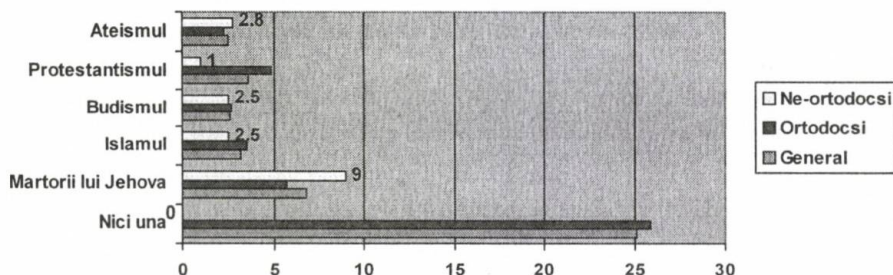
Încă și mai îngrijorătoare sunt explicațiile acestor răspunsuri așa cum apar în chestionare. Resping islamismul pentru că: *Te împinge la violență, Sunt periculoase, Confundă Sfânta Scriptură cu terorismul, Nu sunt sănătoase, Omoară oameni, Au un mod sinistru de a-și confirma credința, Sunt răi, Inventează prostii, Ei cred că dacă omoară oameni îl mulțumesc pe Mohamed, Detest asiaticii, Cred în diavoli.*

Martorii lui Jehova sunt respinși în mai mare măsură în Transilvania (6,9%) și în mai mică măsură în Banat (2,3%). În ceea ce îi privește pe martorii lui Jehova aceștia sunt acuzați de sacrificii umane, de aberații, spălări de creiere, proastă interpretare a Bibliei. Intoleranța față de alte religii are și ea explicații terifiante: *Nu au un Dumnezeu bun, mai degrabă un răufăcător, Nu ne învață nimic bun, Nu sunt educative, Nu sunt sănătoase, credința lor este greșită, Omoară pe cei diferiți ca culoare, Încalcă legile lui Dumnezeu, Inoculează idei timpite, Sunt ilegale, Se droghează, Sunt religii false de umplutură, Ceea ce fac nu e omenesc, Se povestește în maghiară, Icoanele sunt urât pictate, L-au omorât pe Isus, Contrazic religia creștină, Fură, Ortodoxia este o religie aproape moartă care pune prea mare accent pe tradiție, Ortodoxia și catolicismul sunt sufocante și spală creierii, Vorbesc în latină, Sunt în calea dezvoltării.*

Răspunsurile de tipul „Nici una” (dintre religii nu este rea) sunt mai frecvente în Banat (23,3%) și Moldova (21,9%) și mai puțin frecvente în Dobrogea (4,0%).

	General	Ortodocsi	Ne- ortodocsi	Moldova	Oltenia	Transil- vania	Muntenia	Dobrogea	Banat
Budismul	3,0	3,0	3,0	3,3	0,3	2,0	2,0	8,5	5,0
Islamismul	7,2	6,5	8,7	10,7	6,1	5,7	6,9	9,3	7,3
Iudaismul	1,7	1,7	1,8	2,3	1,0	1,2	1,1	5,2	1,0
Ateismul	2,2	2,0	2,5	1,9	-	3,4	1,6	0,4	2,7
Cele necreștine	1,0	0,5	2,0	3,7	-	1,0	-	-	0,7
Martorii lui Jehova	4,5	4,4	4,7	1,9	5,1	6,9	2,7	4,4	2,3
Protestantismul	2,1	3,0	0,3	4,2	1,0	1,1	4,2	2,4	0,7
Satanismul	4,8	4,7	4,8	3,7	2,7	-	3,1	4,4	-
Sectele	3,2	2,5	4,6	2,3	1,3	4,7	1,6	6,0	1,0
Nici una	15,9	16,4	15,0	21,9	9,4	-	13,6	4,0	23,3
Toate în afară de ortodoxie	1,3	1,4	0,6	0,9	0,3	0,4	1,1	5,2	1,3
Adventismul	1,1	1,4	0,6	0,9	0,3	0,4	1,1	5,2	1,3
Baptismul	1,1	1,3	0,6	1,4	-	0,8	0,7	3,2	1,7
Ortodoxă	1,8	0,2	5,3	1,9	-	3,6	0,4	-	1,0
Catolică	2,5	2,3	3,1	1,4	2,7	2,4	2,9	4,4	2,3
Politeismul	1,1	0,6	1,9	1,9	-	-	-	0,4	1,0

Intoleranța merge în cazul martorilor lui Jehova pînă la interzicerea acestei religii (6,8%, chiar 11,2% în Transilvania) și 3,2% în ceea ce privește islamul și 3,4% în cazul ortodoxiei (10% la ne-ortodocși):

Aceste răspunsuri nu sunt foarte surprinzătoare avînd în vedere că doar 26,6% recunosc că au fost învățați să fie toleranți față de musulmani și 24,6% față de toți oamenii. Mai multă toleranță le-a fost insuflată față de creștini (56,3%), romi (32,4%), catolici (33,7%) și femei (32,3%).

	General	Moldova	Oltenia	Transilvania	Muntenia	Dobrogea	Banat
Creștini	56,3	57,2	75,4	44,3	59,8	64,9	65,3
Romi	32,4	34	45,8	21,2	38,2	42,7	39
Evrei	30	31,6	37,7	20,2	36,4	41,1	35,3
Catolici	33,7	34,9	47,5	22,2	38,4	41,5	44,3
Femei	32,3	30,7	53,2	20,6	36,2	44	39
Homosexuali	22,5	26,5	25,6	14,7	24,4	35,9	26,7
Atei	23	24,7	29,3	14,3	26,9	35,9	28,7
Protestanți	25,1	27	25,3	16,9	29,3	37,5	34,7
Musulmani	26,6	26,5	40,7	14,7	34,0	39,1	32,7
Toți oamenii	24,6	18,1	11,1	36,4	17,6	15,3	24
Aproapele noastre	2,0	3,3	-	2,2	2,0	0,4	2,3

Se observă că educația pentru toleranță este deficitară în Transilvania în special în cazul elevilor ne-ortodocși. În ciuda experimentării statutului de minoritar această experiență nu este extrapolată în cazul altor minoritari ceea ce denotă o lipsă a formatorilor din aceste școli.

Predarea religiei este decodificată drept obiectivă și corectă de 54,2% dintre respondenți în timp ce doar 2,9% o văd ca pe ceva părtinitor și incorect. 30,5% consideră că este predată ca orice materie, iar doar 13,5% consideră că predarea se face ca la biserică. 6,1% dintre elevii intervievați consideră că abordarea religiei la orele lor este una științifică..

Principală învățătură la aceste ore este aceea de a fi un bun creștin (78,1%), de a-și cunoaște religia (61,6%) și de a se ruga (55,4%). Doar 26,3% (graficul de mai jos) au fost învățați să cunoască alte religii chiar dacă doar 4,9% au deprins

neîncrederea față de alte religii la orele speciale din școală. Nici manualul nu le oferă informații suplimentare, doar 29,4% afirmând că au aflat din manual despre alte religii.

În afara orelor de religie, în școală se organizează serbări religioase (34,6% dintre respondenți), și slujbe religioase (25,7% dintre respondenți). Acestea sunt mai rare în București (8,4% serbări și 13,1% slujbe) și mai frecvente în Oltenia (51,9% serbări) și Dobrogea (55,2% slujbe religioase). Având în vedere că școala este un spațiu public aceste manifestări ce țin de instituția Bisericii nu și-ar avea locul sau cel puțin nu cu această frecvență.

Simbolurile religioase, icoanele sunt o prezență în școlile din România (45,1% dintre respondenți le-au identificat a fi ortodoxe, 6,9% catolice, 0,2% reformatate și 2,4% creștine). Cel mai puțin prezente sunt în școlile din Transilvania (24,9%) și mai adesea sunt întâlnite în Dobrogea (62,5%). Unele instituții publice dețin o capelă sau laborator de religie: 12,1% ortodox, 4,7% romano-catolic. Această prezență sporită a Bisericii în școală (prin capele, slujbe, icoane și serbări religioase) crează o confuzie în rândul elevilor. 46,6% dintre respondenți consideră că România este un stat ortodox în timp ce numai 4,2% știu că suntem un stat laic.

Mai mult chiar, 18,8% consideră Biserica Ortodoxă ca fiind Biserica națională în timp ce numai 5,7% știu că în România nu există Biserica națională:

	General	Ortodocși	Ne-ortodocși	Moldova	Oltenia	Transilvania	Muntenia	Dobrogea	Banat
Ortodoxă	18,8	16,9	22,8	18,6	17,2	22,6	10,4	22,6	17
Patriarhia	2,2	3,2	-	1,9	1,3	0,4	6,0	4,0	2,3
Nu știu	17,5	0,1	11,5	0,5	24,9	11,7	33,6	10,5	37,7
Mitropolia	1,3	1,9	0,4	4,2	-	0,3	4,9	3,2	1,3
Nu există	5,7	4,6	8,1	9,3	-	6,6	3,1	1,6	10,3

1. Ce ne spun elevii?

„Nu ne scoateți religia că o să ne bage matematică sau altceva!”

Dincolo de alegerea variantei de răspuns cea mai apropiată de percepția personală, a existat posibilitatea unor răspunsuri deschise. Pe lângă explicarea alegerii de religie bună/rea respondenții au fost puși în poziția ministrului educației pentru a opera modificări în predarea religiei. Răspunsurile la această întrebare precum și comentariile pe marginea întregului chestionar au evidențiat cel puțin două aspecte, spun eu deloc minore, ale modului de predare a religiei în școli.

Un prim aspect este neseriozitatea cu care această materie este privită atât de către profesori cât și de către elevi. Astfel elevii ortodocși au semnalat: „Să nu se mai lipsească de la orele de religie”, „Să fie o materie obligatorie ca să fie respectată!”, „Să fie tratată în serios”, „Mai multă seriozitate”, „Profesori mai serioși care să acorde mai multă importanță orelor de religie”, „Seriozitate”,

„Mai multă seriozitate în tratarea orelor de către profesor”, „Profesorii să fie călugări pentru a avea mai multă autoritate în fața elevilor”, „Profesori de religie mai serioși”, „Religia să fie luată în serios de către elevi”. În unele cazuri pretenția de seriozitate este dublată de acuzații mai grave: „Să nu ne mai pună să cumpărăm iconițe pentru un 10 la religie”, „Să nu ne mai vîndă profesoara iconițe”, „Notele să se dea fără să cumpărăm iconițe”. Elevii ne-ordodocși adaugă: „Mai multă severitate. Cadre mai punctuale”, „Aș cere severitate”, „Aș face materia mai apreciată”, „Aș ține toate orele”, „Să se predea cu adevărat”, „Control strict al profesorilor”.

Un alt aspect este legat de posibilitatea exprimării libere la orele de religie. Relația cu divinitatea nu poate fi dictată și uniformizată, iar elevii resimt acest lucru. Tocmai de aceea ei cer dezbateri, posibilitatea de a-și exprima opiniile și o exprimare nedoctrinară din partea profesorilor sau preoților. Elevii au semnalat: „N-aș pune profesorii să țină numai cu religia predată. Să asculte părerile elevilor și să nu fie notați cu note mici pentru ceea ce simt și cred”, „Aș aduce persoane aparținând altor culte pentru a face dezbateri în licee”, „Aș organiza conferințe pe teme religioase”, „I-aș face în special pe profesorii de religie mai toleranți față de celelalte religii”, „Lecții interactive”, „Domnii profesori să fie mai toleranți”, „Să funcționeze feed-back-ul profesor-elev”, „Profesorii de religie să nu fie indoctrinați”, „Reducerea indoctrinării religioase”, „Profesorii să nu critice alte religii”, „Interzicerea ca profesorii să nege întrebările neortodoxe”, „Învățarea religiei fără indoctrinare”, „Profesorii de religie să nu aibă o gândire atît de închisă privind dogma”, „Diminuarea discriminării față de copii cu alte religii”, „Predarea religiei pe baze științifice”, „Să fie mai libere”, „Să nu mai fie teme tabu”, „Profesori mai toleranți, mai deschiși”, „Profesorii să nu mai fie așa de dictatori și să nu ne spună că trebuie să crezi ce scrie în Biblie și să nu te îndoiești de ea pentru că sunt lucruri care se bat cap în cap”. Și tot legat de atitudinea profesorilor li se cere să fie prietenoși, de treabă, mai puțin severi, mai zîmbitori, mai amabili și chiar: „Părintele să nu mai înjure copiii!”. Multe dintre notele copiilor vizează predarea istoriei religiei și nu o religie anume.

Elevii au semnalat și ei lipsa manualelor în general sau a manualelor gratuite: „Fiecare elev să aibă un manual”, „Să avem cărți”, „Să primim manuale gratuite”, „Manuale mai frumoase”.

Mulți respondenți doresc organizarea de tabere religioase, de pelerinaje, vizite la mănăstiri sau cel puțin „Să mai meargă și profesorii la biserică!”.

O parte a respondenților și-au exprimat dorința de a suplimenta orele de religie la 2 – 3 pe săptămînă sau chiar în fiecare zi. Au fost respondenți care vor religia ca materie de bacalaureat și elevi care doresc testări naționale la această materie. Au existat însă și respondenți care cer ca la religie să se dea calificative și nu note, să fie materie facultativă sau chiar „Să nu se mai facă religie și cadrele să fie date afară!”.

O mare parte dintre respondenți solicită capele, laboratoare de religie în școli, creșterea numărului de icoane și „*Minumum două biblii pe școală*” sau chiar biserici mici în incinta școlilor sau locuri unde să te poți spovedi, iar alți respondenți cer scoaterea simbolurilor religioase din școală și religia să se predea numai în școlile confesionale.

Dacă ar fi ministru al educației unii respondenți ar vrea ore de religie pe fond muzical adecvat, alții prezentare de documentare, iar unii ar acorda dulciuri tuturor elevilor după fiecare oră. Cei mai mulți însă consideră că nu ar face nici o modificare, poate ar aduce mai multe simboluri religioase în școli, mai mulți preoți în loc de profesori și un pic mai multă seriozitate.

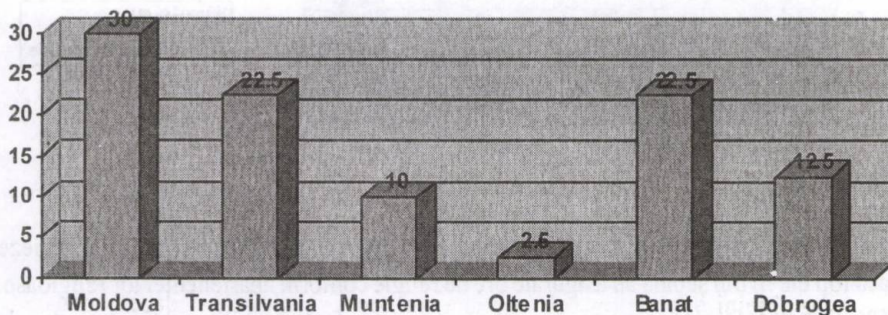
2. Au cuvîntul profesorii!

Cadrele didactice care au fost de acord cu completarea chestionarului aplicat de operatorii Ligii Pro Europa provin din 43 de instituții publice de învățămînt, iar experiența la catedră este mai degrabă importantă: 16,90% au peste 20 de ani vechime în învățămînt. 11,46% au între 16 și 20 de ani la catedră, 21,20% au între 6 și 10 ani și numai 4,5% au sub 2 ani vechime în învățămînt.

74.9% dintre respondenți sunt români, 13,7% sunt maghiari. Au mai completat chestionarele germani, italieni, romi.

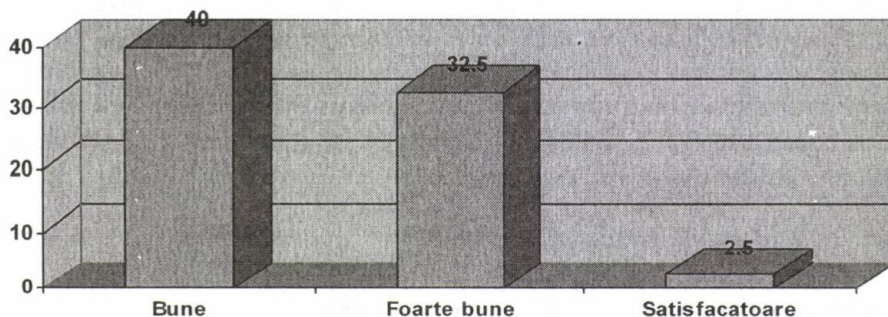
În ceea ce privește apartenența religioasă 75,7% sunt ortodocși, 6,1% reformati, 9,1% romano-catolici.

Din cadrul cadrelor didactice respondente, față de studiul de față importante sunt răspunsurile profesorilor de religie care profesează în 15 localități diferite. 75% dintre ei în zonă urbană. Dorința de colaborare a fost semnificativă în Moldova față de celelalte regiuni:

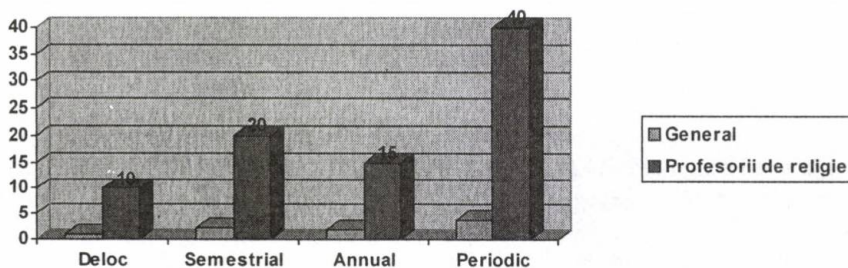
În ciuda faptului că elevii se plîng de lipsa manualelor 92,5% dintre profesorii de religie respondenți utilizează un manual la clasă, manual elaborat de MEC (25%) sau de profesori de religie (5%). Majoritatea respectă programa școlară a MEC dar

2,5% utilizează o programă redactată de **Mitropolia Banatului**. Aceste documente școlare oficiale sunt apreciate de oamenii de la catedră:

82,5% dintre respondenți au fost cuprinși într-un program de pregătire profesională special gândit pentru profesorii de religie. (deși aceste programe au fost definite ca Facultatea de teologie ortodoxă, definitivatul, Institutul Romano-Catolic sau chiar *Cum să prevenim HIV/SIDA*).

Comparativ cu alte materii interesul superiorului ierarhic este ușor diferit. La întrebarea cât de des asistă la ora Dumneavoastră directorul sau inspectorul de specialitate, plaja răspunsurilor arată astfel:

Discrepanțe foarte mari apar și atunci când cadrele didactice trebuie să aprecieze dacă toți elevii din școală au asigurate ore de religie conform apartenenței lor religioase. 75% dintre profesorii de religie consideră că școala oferă posibilitatea fiecărui elev de a studia propria religie în timp ce numai 8,6% din cadrele didactice intervievate recunosc acest aspect, iar 89,4% nu dau nici un răspuns la această întrebare.

Din perspectiva profesorului de religie, la oră elevii învață propria religie (75%), valori civice (67,5%), istoria religiilor (77,5%), să fie buni creștini (87,5%), să se roage (85%) și respect pentru toate religiile (85%).

Dacă în cazul elevilor necunoașterea situației materiei religie este comprehensibilă procentul celor **72,5% dintre profesori care consideră religia materie obligatorie nu este explicabilă** (59,7% dintre profesorii intervievați). 20% dintre profesorii de religie chestionați consideră mai mult că educația religioasă ar trebui limitată în școlile de stat la biserica ortodoxă și numai 30% sunt de acord ca manualele să prezinte în mod echidistant cele două teorii (darwinistă și creaționistă).

Școala publică este locul unde există laborator sau capelă (35%), simboluri religioase ale unui singur cult (37,5%), unde se organizează serbări și evenimente religioase (85%). Se încurajează participarea la evenimente religioase extrașcolare (97,5%) și chiar se organizează astfel de participări (82,5%).

În ceea ce privește toleranța religioasă a celor ce predau religia în școli aceasta este chiar mai redusă ca în cazul propriilor elevi. 47,5% dintre profesorii de religie chestionați consideră că martorii lui Jehova reprezintă un pericol pentru moralitatea elevilor iar 30% consideră că martorii lui Jehova nu ar trebui să aibă acces la educația religioasă în școală, iar 25% suprimă acest drept și islamistilor. Această atitudine de neînțeles în momentul de față a început să aibă ecou în comportamentele elevilor.

Profesorii de religie consideră că România este un stat creștin (45%) sau ortodox (37,5%), dar nicidecum laic (0%). 62% dintre respondenți cred că avem o biserică națională (57,5% ortodoxă) și numai 52,5% consideră că toate cultele sunt egale. Acestea sunt modelele pe care elevii noștri le primesc la orele de religie.

Profesorii de religie se percep ca o legătură necesară între școală și biserică: *Foarte mulți elevi primesc educație creștină doar în cadrul școlii. Consider importantă prezența profesorului de religie în școli, astfel se poate crea o legătură între elev și biserică. O educație bună nu se poate îndeplini fără religie.* De aceea ei cer ca religia să fie acceptată ca materie de bacalaureat, să se crească numărul orelor de religie, să fie disciplină olimpică sau doar să fie o materie respectată în special de colegii educați în spirit ateu și comunist.

Există între profesorii de religie persoane care consideră cultele neoprotestante drept agresive și prozelitiste și cer *să ni se acorde cel puțin respectul pe care-l acordăm noi celorlalte culte.*

Profesorii de alte materii doresc mai mult ecumenism în manuale și predarea religiei, o aplecare spre istoria religiilor sau chiar scoaterea din programă și desfășurarea educației religioase doar în biserici, sau să rămână în școală ca o materie de artă.

4. În loc de concluzii

„Religia opțională. Libertatea religioasă în adevăratul sens al cuvîntului. Lupta împotriva ignoranței cu care sunt tratate problemele de natură spirituală și filosofică”

Dacă ar fi să mergem în spatele cifrelor, predarea religiei în școli generează frustrare. Frustrare din partea elevilor care consideră că nu este privită cu seriozitate nici de

profesori nici chiar de profesorii de religie. În plus elevii se simt îngrădiți în gândire: „După părerea mea educația religioasă în România este bigotă și răstălmăcită” și forțați de sistem sau familie să facă niște alegeri care nu le aparțin: „Să decidă copilul și nu părintele dacă dorește ora de religie”. Frustrare din partea profesorilor de religie care nu se simt egali cu celelalte cadre didactice (nu pot participa la olimpiade, nu sunt materie de bacalaureat) și nu sunt foarte luați în serios de elevi.

Pe lângă frustrare, educația religioasă în școală generează intoleranță: „Să se predea doar religia ortodoxă în școli nici o altă religie”, „Să nu se acorde permisiunea altor religii în școli, interzicerea celorlalte religii”, „Aș interzice alte culte decât religia mea” ne spun elevii. „Nu suport neoprotestanții” ne spune un profesor de religie. Este un fel de iubește-ți aproapele dacă arată la fel ca tine.

Revenind la discuțiile pe tema predării religiei în școală, argumentul cu deficitul moral din societatea românească devine ridicol. Ceva trebuie însă făcut, trebuie găsit acel echilibru care să ajute elevul să devină cetățeanul pe care ni-l dorim și moral și tolerant și cu respect față de religie și aproapele nostru. În caz contrar vor găsi alte modele pe care să le copieze și care, nu de puține ori sunt și mai puțin dezirabile: „Religia nu mai are o importanță atât de mare, nimeni nu mai crede în nimic, trăiască Noua Dreaptă – pentru Dumnezeu, Neam și patrie. Încercăm să facem o Românie naționalistă.” (elev din Timișoara).

Note:

1. Rezultate preluate de pe Agenția HotNews
2. S-a ales varianta autoidentificării cu o provincie istorică
3. Au fost editate numai cele care au un procent de peste 11,2% la general sau procente semnificative pe regiuni

*

Laura ARDELEAN (n. 1973), absolventă a secției de Sociologie a Facultății de Istorie-Filosofie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj, master în comportament colectiv, sociologia comunicării și populație la aceeași instituție, absolventă a Facultății de Drept a Universității Dimitrie Cantemir din Târgu-Mureș. A participat la mai multe seminarii internaționale pe probleme de multiculturalism, interculturalism, relații interetnice și interconfesionale.

Istoria Transilvaniei – un experiment european?*

PAUL PHILIPPI

Cînd în 1784, noul prefect numit de Iosif al II-lea a venit la Sibiu, și-a început alocuțiunea oficială în limba maghiară. Samuel Bruckenthal, guvernatorul Transilvaniei, în răspunsul său i s-a adresat acestuia nu în limba germană (limba imperială), nu în limba latină (limba oficială a Dietei Transilvaniei) ci în limba săsească. Poate că și acesta a fost deja un gest european experimental. Căci țara Transilvaniei a fost și terenul experimental european al tensiunilor naționale.

Prima istorie ecleziastică protestantă a Transilvaniei – sau, cel puțin, prima tipărită acolo de către un sas – este *Historia ecclesiarum Transilvanicarum* a lui Georg Haner, din anul 1694. Această istorie bisericească se compune din patru părți, dar numai în partea a treia ajunge să se ocupe cu esențialul, și anume cu istoria bisericilor din Transilvania. Și numai într-a patra „Carte“ se ajunge la istoria reformei, adică la tema protestantismului. Hauer începe istoria bisericilor din Transilvania cu Noe și Potopul. La sfîrșitul celei de-a doua părți abia se ajunge la Ștefan cel Sfânt, adică pînă în aproximativ anul 1000. Parcă te duce cu gîndul la unele manuale de Istoria Românilor, care se ocupă cu drag și pe larg cu Burebista, Decebal și Traian, înainte de a ajunge în sfîrșit la sec. XI. și XII., adică la acea epocă în care, de fapt, încep să apară românii înșiși. Cu toate acestea: lucrarea lui Haner (pe care a scris-o ca student la Wittenberg, la vîrsta de 22 de ani) își stabilește de la bun început pretenția de a prezenta istoria Transilvaniei într-un context mai larg, deci de a integra istoria particulară a țării noastre într-un orizont universal. În consecință, el utilizează sisteme de valori care, la acea epocă, erau valabile în toată Europa. Astăzi, în cadrul unor asemenea sisteme de valori, și eu aș dori să pun istoriei noastre transilvane cîteva modeste întrebări.

*Referat prezentat la sesiunea secțiunii transilvănene a Universității Maghiare Protestante Libere din Europa, de la Sibiu, în 13 aprilie 2007

Ca primă observație putem nota că, în perioada de timp pe care suntem capabili s-o urmărim, se pare că Transilvania nu a fost locuită niciodată doar de o singură etnie. Și chiar dacă ne întoarcem pînă la Herodot și-i considerăm pe agatirșii amintiți de acesta ca locuitori ai Transilvaniei, și acceptăm faptul că în jurul anilor 500 î. Chr. nu existau aici alți locuitori demni de amintit, se pare că acest popor avea deja una din caracteristicile transilvănene: nu s-au lăsat atrași în războiul de cucerire dintre perșii lui Darius și sciți, dar s-au arătat foarte hotărîți să-și apere granițele contra eventualelor atacuri ale ambelor părți combatante, și ca atare au fost cruțați de acestea. Deci, dacă agatirșii lui Herodot erau transilvăneni, au înțeles că structura geografică a acestei țări era mai propice pentru apărarea contra inamicilor decît pentru atac, sau chiar pentru atacuri dirijate înspre exterior. Acei principii transilvăneni, care în sec. XVI. și XVII. au încercat totuși să iasă la război dincolo de Carpați – Sigismund Báthory, Gabriel Báthory, Gheorghe Rákoczi – au recoltat eșecuri. Chiar și pretențiile regilor de Anjou, care, venind dinspre apus, au vrut să extindă dominarea regatului Ungar dincolo de „Munții înzăpeziți” și pînă la Dunăre au constituit o încercare potrivnică caracteristicilor Transilvaniei, și deci sortită eșecului. Transilvania este o regiune în care, datorită varietății propriiei sale structuri, au apărut probleme interne – și poate mai apar și acum. Este o regiune căreia i se oferă cele mai bune șanse dacă, pentru rezolvarea adecvată a problemelor sale interne, se încearcă soluții care se dovedesc utile din punct de vedere politic și pentru alte domenii (deci și domenii care depășesc limitele acestei regiuni).

Unitate în diversitate

Fără îndoială, aceasta începe deja cu povețele lui Ștefan cel Sfînt adresate fiului său Imre (Emeric). Se poate considera că nici maghiarii lui Árpád nu au găsit pe malurile Tisei o țară fără locuitori, și nici cei ai lui Ștefan și Gyula nu au ocupat în Transilvania un spațiu nelocuit. Dar este cert că scopul lui Ștefan cel Sfînt nu era transformarea țării sale într-un „stat național unitar” – dacă ne este permisă transpunerea unui asemenea termen al sec. XIX/XX înapoi în sec. X/XI. Căci, conform părerii lui Ștefan, o țară cu o singură limbă și o singură morală este slabă și fragilă: *Nam unius linguae uniusque moris regnum inbecille et fragi! est.* În cadrul străduinței sale de a face din Ungaria parte a comunității popoarelor europene, el o integrează cu toată consecvența în biserica occidentală și, în plus, invită *hospites* vest-europeni în țară. *Hospites* nu sunt oaspeți (vendég, Gast) în sensul actual al cuvîntului. Căci unul care vine ca oaspete, mai și pleacă. Dar *hospites* ai lui Ștefan cel Sfînt și urmașilor săi se numeau astfel, deoarece erau *invitați*. Și au fost invitați, *vocati sunt*, să rămînă pe veci în țară și să trăiască acolo după propriile lor datini, conform *moribus* ale lor, diferite, adică să-și construiască o viață independentă, de durată, ca grupuri care respectă ordinea socială și de drept aduse cu ei. Ei vor fi utili întregului *regnum* – adică întregii împărății – tocmai

pentru că nu sînt așezați pe aceeași treaptă cu clasele conducătoare etnic sau lingvistic, și aduc o contribuție valoroasă întregului prin situația lor deosebită (și-i îmbogățesc astfel pe toți). Nu va fi vorba de „e pluribus unum“, ca în Statele Unite ale Americii, unde mulțimea imigranților separați trebuia să fie topită cît de repede posibil într-un *melting pot* pentru a deveni un întreg, ci mai degrabă „*vocati*“, grupele chemate, urmau să-și construiască propriile modele de societăți, și prin aceea că sunt aici *plures* și rămîn ca atare, să întărească *unum*-ul Împărăției (astăzi am putea spune: să întărească unitatea, ansamblul întregului stat). Da, așa este: era vorba să se întărească *unum*-ul, întregul ansamblu. Dar toate acestea se petrec astfel, încît să se păstreze *unum e pluribus*.

Asta pare a fi viziunea europeană pe care o avea deja Ștefan cel Sfînt. Este o viziune „catolică“ în sensul literal al cuvîntului, „kat holon“: conformă cu întregul, și cu atît mai mult o viziune protestantă, așa cum a promovat-o comunitatea ecumenică ca țel și model de acțiune pentru o „diversitate împăcată“, pentru unitatea creștină. Într-adevăr se pare că, în cursul ocupării Transilvaniei, așa ceva s-a realizat practic — dar, bineînțeles, fără să fi fost fundamentată teoretic. Politica practică (politica pragmatică a situației „real existente“ în Transilvania) a devansat aici teoria, contribuind la viziune și pregătind-o. Aceasta poate fi considerată ca un experiment metodic pentru politica de integrare europeană: conviețuirea din Transilvania era *Learning by doing*.

Deja din timpul migrației lor dispre răsărit, maghiarii erau însoțiți de tribul secuilor. Acești secui s-au legat prin limbă de maghiari. Dar dealungul multor secole, ei și-au pîrștriat poziția specială ca societate de drept și, în final, au format o societate paralelă în interiorul statului, o *natio* proprie. Căci, și în acest caz, *natio* nu înseamnă numai o origine comună (din latinescul *nascere*!) ci o societate cu o ordine proprie, o societate cu o responsabilitate politică proprie. Omul de stat olandez Abraham Kuyper, care a fost și un important teoretician protestant al statului, a denumit în sec. XIX. acest mod de responsabilitate politică proprie într-o regiune proprie, limitată, a unui stat mai mare, *souveräniteit in eigen kring*. Această „suveranitate în propriul domeniu“ nu știrbește cu nimic suveranitatea statului întreg. Din contră: ea descarcă instanțele centrale, prin aceea că recunoaște, cu deosebita onoare a propriei răspunderi, și sarcinile substructurilor statului. Substructura trebuie să garanteze și să acționeze astfel, încît cele stabilite la nivelul statal general să se respecte și să se ducă la îndeplinire în domeniul ei.

Nu trebuie trecut cu vederea că acest mod de colaborare federală poate genera complicații, ba chiar situații conflictuale. Trebuie să ne ferim de a romanța trecutul nostru politic cufundîndu-l într-o lumină rozalie. Dar, cu toate aceste complicații și situații conflictuale, conviețuirea în condițiile unor asemenea sub-suveranități constituie, conform experienței și convingerilor conviețuirii transilvănene, un preț care merită plătit pentru ca *unitatea în diversitate* să se

păstreze pe *timp îndelungat*. Și, după părerea mea, se pare că astăzi este vorba, în Uniunea Europeană, de experiența unei asemenea conviețuiri, de o asemenea unitate în diversitate. Ceea ce trebuie să reușească astăzi, aici, pe scară mare, au încercat strămoșii noștri din Transilvania să facă pe o scară mai mică.

Acum, că am introdus în simpozionul nostru exemplul *natio siculica*, și că ne aflăm la Sibiu, trebuie să continuăm cu *hospitibus Theutonicis*, care, ca *Saxones*, au devenit o altă „națiune“ a Transilvaniei. Evident, Géza al II-lea și urmașii săi au chemat în țară sașii cu oferirea clară a unei „suveranități în propria zonă“. Așa se poate citi și în documentul prin care Andrei al II-lea acordă privilegiul scaunelor săsești din Transilvania în anul 1224. Și deoarece grija păstrării cu sfințenie a documentelor care consemnau drepturile și obligațiile lor este una din caracteristicile cetățenilor sași – care de altfel erau și cea mai conștiincioasă comunitate transilvană, în ce privește documentele – cunoaștem foarte bine tenacitatea cu care aceste drepturi de „suveranitate“ au fost nu numai apărute, ci și considerate ca principii de bază ale dreptului statal. Încă în anul 1863, călătorul englez Charles Boner găsește că „*the sense of selfgovernment*“ reprezintă una din caracteristicile politice cele mai pregnante ale *natio saxonica*. Și trebuie subliniat că sașii nu au primit pentru plăcerea lor aceste largi drepturi speciale, ci „*ad retinendam coronam*“, adică pentru păstrarea puterii centrale în țară. Drepturile pluraliste care le-au fost recunoscute serveau la întărirea unității statale. Asigurarea juridică solidă al lui „*e pluribus*“ servea la întărirea lui *unum*! Vom vedea în sec. XIX. că, prin încercarea dizolvării acestui „*e pluribus*“ în favoarea unui stat național unitar, s-a pierdut și unitatea.

Mai trebuie să spun un cuvânt despre atât de des citata, și aproape tot atât de des greșit înțeleasa *unio trium nationum* din voievodatului Transilvaniei: această unire dintre o națiune nobilă, dintre secui și dintre sași datînd din anii 1437, 1438 și 1459 joacă, bineînțeles, un rol important în tematica unității în diversitate; dar nu acel rol, despre care se poate atât de des citi, și anume, de discriminare a unei anume etnii. Totuși, în mod indirect, are o legătură cu această discriminare.

La început, cele trei uniuni ale celor „trei națiuni“ transilvănene au constituit un act conform cu înțelegerea despre suveranitate din perioada evului mediu, cînd numai pentru nobilime se putea vorbi despre drepturi politice. În cadrul acestei concepții, nobilimea transilvană le-a cerut în anii 1437 și 1438 partenerilor lor secui și sași ajutor împotriva „nelegiuirilor de țărani“ (era vorba despre iobagi). Pe de altă parte, burghezia săsească, care nu admitea nobili în rîndurile sale, dar care, în calitate sa de constructor ai orașelor din Transilvania era condusă de proprii patricieni și deci dispuneau de reprezentanți compatibili cu nobilimea, avea nevoie de ajutor contra turcilor. Și astfel s-a întîmplat ca trei clase, care se numeau „națiuni“, au încheiat o alianță în care, pentru prima dată, s-a stipulat că se vor sprijini reciproc și în cazul în care regele ar aduce, eventual, prejudicii drepturilor unuia dintre parteneri. Era o primă alianță din interiorul Transilvaniei a acestor „*plures*“ care are

loc cu prezumtiva eliminare a puterii centrale. Deci, un UNUM nou al celor trei PLURES, numai la un nivel intern, transilvănean! Acest UNUM nou devine apoi, după lupta de la Mohács (1526) și ocuparea Budei de către turci în 1541, baza Principatului Transilvaniei, în care cele „trei națiuni“ formează un singur organ reprezentativ (dietă) care alege principele și îi alătură acestuia un consiliu (ca un fel de consiliu de securitate!) în care sunt reprezentați toate trei.

Această strînsă și specială unire a celor trei este exprimată și în inscripțiile de pe sigiliul cu care trebuiau prevăzute toate deciziile dietei, pentru a deveni literă de lege. Pe acest *Sigil[um] Nationis Siculicae* se poate citi: LÓERDÉLI ORSZÁGAHA. Pe sigiliul săsesc: ROM NEMZETBÖL ÁL. Scopul codificării acestor aparent enigmatice inscripții este clar: niciuna nu are sens de una singură. Inscripția pe care o certifică poate fi citită numai cînd sunt aplicate împreună: AZ E HÁROM NEMZETBÖL ÁLLÓ ERDÉLI ORSZÁGA (*Țara Transilvaniei care constă din aceste trei națiuni*). Aceasta este noul UNUM E PLURIBUS propriu Transilvaniei, pe care s-a edificat ceea ce romantismul maghiar a denumit „Az Erdélyi Aranykor“, adică epoca de aur a Transilvaniei.

În cadrul acestui referat ne putem permite să nu luăm în considerare că această epocă nu a fost chiar în toate privințele de aur. Mai important mi se pare că, în cadrul acestei unități în diversitate, s-a născut prima legiferare a toleranței care a rezistat în Europa. Voi aminti numai două lucruri legate de această temă: 1) Și în chestiunea toleranței, realitatea politică transilvană nu pleacă de la o teorie prestabilă, ci de la date reale. Prinse între Habsburgii catolici și sultanul musulman, „națiunile“ nu puteau să se omoare reciproc, deci trebuiau să găsească un echilibru pragmatic. Au făcut acest lucru fără niciun compromis dogmatic. Ele erau încadrate în patru credințe religioase strict diferențiate: reformați, luterani, catolici și unitarieni. Dar au făcut-o prin recunoașterea reciprocă a dreptului de a se decide pentru una sau alta. În anul 1589, cancelarul Kovácsóczy Farkas a denumit aceasta *publica regni in religione libertas*. 2) Totuși, unul din elementele acestei *libertas* a rămas, bineînțeles, rezolvat în mod nesatisfăcător și a devenit mai târziu o problemă: a cincea religie care dispunea în Transilvania de mulți adepți nu era inclusă în această reglementare, și anume ortodoxia. Acest lucru nu s-a datorat faptului că ortodocșii erau români, ci pentru că ortodocșii ca atare nu erau reprezentați în dietă, deoarece nobilimea românească devenise de mult catolică sau, mai nou, reformată și era considerată națiune nobiliară, care se înțelegea a fi maghiară.

Bineînțeles, acești ortodocși au existat deja înainte de reformă. Conviețuirea cu ei era deci – în condițiile specifice evului mediu – un drept de mult cîștigat prin obișnuință. Astfel putem constata (și diferenția) ulterior că (supușii) ortodocși erau, bineînțeles, tolerați în continuare, *tolerati*, dar nu făceau parte din *religiones receptae*, din religiile libere ale purtătorilor de drepturi politice. Ortodocșii – și, prin aceasta, supușii români – existau din punct de vedere social și biologic, dar nu

politic. Privind înapoi din perspectiva sec. XIX, XX și XXI, aceasta constituia o profundă ofensă. Odată cu apariția sentimentului național, această ofensă devine o boală politică. Dar trebuie remarcat că această „doar tolerare” însemna, în sec. XVI, totuși mai mult decât prevedea edictul de toleranță al lui Iosif al II-lea din 1781, apărut cu 200 de ani mai târziu și atât de lăudat de istoriografi, chiar și pînă în zilele noastre. Ceea ce poate fi considerat valabil este rezultatul unui experiment al conviețuirii în cadrul unei uniuni politice, în care sunt acceptate și stabilite politic în mod clar mai multe grupe vizibil diferite, este *realizarea timpurie a unei libertăți religioase și a unei toleranțe durabile*.

Prin limitarea libertății religioase la cele trei „Națiuni” ale claselor ajungem și la deficiențele legate de „experimentul istoric Transilvania”: separarea locuitorilor în nobili cu drepturi politice și iobagi lipsiți de aceste drepturi nu putea rămîne, pe lungă durată, principiul de organizare al statului. Doar națiunea săsescă nu accepta pentru ea însăși privilegiile nobiliare – și ca atare era relativ pregătită pentru trecerea la forme constituționale pe bază de cooperare cetățenească. Stephan Ludwig Roth, care în jurul anului 1848 a militat pentru o „revoluție” conservatoare, a putut proclama în toastul său de la Sebeș-Alba din 1845: „În țara noastră se găsesc trei clase: Nobilimea, Cetățenii și Supușii. Nobilimea reprezintă dreptul pozitiv și nedreptatea umanitară. Supușii reprezintă dreptul umanitar și nedreptatea pozitivă. Noi germanii (Roth se gîndea la sași), în calitatea noastră de clasă de mijloc, am reunit în frumoasa noastră Constituție ambele drepturi, fără cele două nedreptăți. Avem de partea noastră dreptul pozitiv precum și dreptul umanitar. În această țară, sarcina noastră constă în a juca rolul mediatorului....”. Este clar că, în 1848, sarcina de reunire a dreptului pozitiv cu cel umanitar era valabilă pentru toată lumea, dar ea nu s-a rezolvat după exemplul experimentului transilvan.

După moartea lui Iosif al II-lea, în 1790, toate grupurile de locuitori descoperiseră, în afara vechilor categorii politice, și noile categorii ale națiunilor etnice. Fiecare grup pentru el însuși. În cadrul acestor noi categorii, națiunea nobiliară s-a reunit cu secuii utilizînd prefixul „maghiari” și tindeau, împreună, către desprinderea de la Habsburgii „germani” și unitatea cu Ungaria coroanei Sfîntului Ștefan. Delegaților sași trimiși la dieta de la Cluj în 1848, demonstrații furioși le strigau amenințători „*Unió vagy halál!*” (Unire sau moarte!). La acești demonstrați maghiari se reuniseră sentimentul național cu cel statal, romantismul popular al lui Herder (un aspect cultural) cu Revoluția Franceză (un concept de politică statală). Sașii, și ei profund lipsiți de siguranță de către Iosif, doreau să-și păstreze vechile drepturi, asigurate „pe veci” de către regii Arpadini. Observînd însă că acest teren devenise nesigur, s-au entuziasmat pentru sentimentul național romantic al lui Herder, considerîndu-se „germani”, dar fără a lega de aceasta o componentă politică statală. Și în acel moment a apărut dintr-odată, o nouă mare grupare, care nu existase în cadrul vechilor categorii: românii din Transilvania,

care au prezentat în 1792 *Supplex Libellus Valachorum*, dorind să fie recunoscuți și integrați în pluralitate, ca a patra națiune, în cadrul *Unitas* transilvănene.

Oare de ce s-au opus toate cele trei „națiuni” vechi acestei legitime dorințe? În primul rând deoarece, pînă atunci, criteriul etnic nu era definitoriu pentru o „națiune”. Dar mai important era faptul că recunoașterea românilor ca a patra națiune era împiedecată de aceea că ar fi însemnat, pentru cele trei națiuni vechi, cedarea unor drepturi în favoarea acesteia. Dacă încercăm să judecăm din punctul de vedere al strămoșilor noștri sași și unguri, vom observa cît de grea, ba chiar imposibilă era satisfacerea pretențiilor românilor în condițiile vechilor categorii. Fiecare din cele trei „națiuni” avea zona sa de drept, delimitată teritorial. Ce zonă de autoadministrare s-ar fi putut repartiza românilor, fără a aduce atingere, cel puțin, drepturilor nobililor sau a sașilor? (căci românii cei numeroși locuiau pe teritoriile acestor două „națiuni”). Pretenția îndreptățită a românilor din Transilvania de a fi recunoscuți ca o comunitate politică se lovea de faptul că, și în interiorul Transilvaniei, „națiune” însemna și „teritoriu”! Dacă nu ar fi fost nevoie să se cupleze naționalitatea cu autonomia teritorială, cel puțin teoretic, recunoașterea ar fi fost, poate, posibilă.

Bineînțeles, asemenea speculații ipotetice nu sunt utile pentru reprezentarea istorică. Poate chiar nelegitime. Dar dacă ne punem întreba dacă istoria Transilvaniei nu era oare un experiment european, asemenea speculații sunt totuși legitime. În 1848, sașii, înmuiați datorită evoluțiilor istorice pozitive de la Iosif al II-lea încôrce, au decis să acorde românilor, în cadrul „suveranității” teritoriale săsești, drepturi politice. În continuare, revoluția a făcut ca această decizie să devină ineficace. În 1863, românii și sașii au mai făcut o încercare la dieta de la Sibiu. Cele două conaționalități maghiare (nobilimea și secuii) au refuzat atunci această încercare, iar nivelarea din 1867 a făcut ca toate soluțiile intertransilvane să devină iluzorii. Ideile statului național etnic s-au afirmat cu succes în toată Europa. Triumful lor a șters cu buretele toate posibilele modele transilvănene. Și cel al autonomiei teritoriale săsești – cu sau fără participarea conlocuitorilor români. În alaiul acestor triumfuri ale statelor naționale, s-au modificat și pretențiile românilor din Transilvania. În loc să ceară recunoașterea ca a patra națiune, cum o dorise *Supplex Libellus* în 1792, acum și ei cereau „*Unió vagy halál!*” al lor. Iar cînd, prin Tratatul de la Trianon, această pretenție le-a fost satisfăcînd, au realizat practic această unire tot în sensul unui „stat național unitar”, care reacționează speriat și neînțelegător față de toate autonomiile parțiale. Asta, cu toate că, chiar și atunci, mai apăruse posibilitatea continuării experimentului transilvănean. Românii din Transilvania (mai exact: toți românii din fosta țară ungurească) proclamaseră, în cadrul hotărîrilor de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, „deplina libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare”. Era de la sine înțeles că prin aceste „popoare conlocuitoare” era vorba de grupurile etnice ale Banatului și Transilvaniei, în principal maghiari și germani (sași și șvabi). „Fiecare popor”, așa continua proclamația, „va primi educația, administrația și asistența juridică în propria sa limbă, prin persoane din mijlocul său...”. Părea că atît

experiențele pozitive, cât și cele negative ale „Experimentului Transilvania“ au dat roade adaptate timpurilor moderne: „suveranitate în propriul domeniu“, limitată, dar nu definită teritorial. După proasta experiență avută atât cu statul unitar al lui Iosif, cât și cu dieta națională maghiară (și pe baza situației politice mondiale), sașii din Transilvania s-au decis să se alăture uniunii românești pe baza hotărârilor de la Alba Iulia, și au făcut-o cu referire la „Dreptul popoarelor la autodeterminare“ a lui Wilson. Tratatul pentru protecția minorităților de la Paris, din 9 decembrie 1919, care prevedea la scară mondială doar protecția drepturilor individuale ale minorităților (etnice), face o excepție pentru Transilvania și cere noii României să promită acordarea „autonomiei locale în ce privește religia și educația comunităților (communautés) secuilor și sașilor“ – sub controlul statului român. Dar practica de anexare a Bucureștiului și Constituția României din 28 martie 1923 nu au fost concepute conform vederilor românilor din Transilvania, ci conform intereselor partidelor care au promovat, de dincolo de Carpați, Unirea, iar acestea, bineînțeles, că au anulat cu și mai mult succes prevederile referitoare în mod special la Transilvania de la Alba Iulia și de la Paris decât o făcuse statul național maghiar după 1867. După 1918, dogma „statului național unitar“ a devenit și a rămas principiul guvernant.

(Că, de fapt, acest principiu era sortit eșecului față în față cu realitățile transilvănene, o arătase în fond deja și „Dictatul de la Viena“ din 1940 a Puterilor Axei, care credea că, prin împărțirea țării între cele două state naționale, România și Ungaria, s-a găsit o soluție care ține seama de starea de fapt și face posibilă o dezvoltare pașnică în viitor. Patru ani mai târziu, ocupația sovietică a crezut că poate (și ar trebui!) înlocui împărțirea Transilvaniei prin instituirea unei „regiuni autonome maghiare“ în interiorul statului român. Se pare că nevoia de a ține seama de pluralism a devenit o convingere care și-a făcut loc și în gândirea Marilor Puteri implicate în conflictul mondial. Dar și această aparentă soluție a eșuat în 1965 din cauza că un „stat național unitar“ nu putea suporta definirea unei suveranități parțiale „pe propriul său teritoriu“.

Merită observat aici, în cadrul unei ramuri universitare protestante, că Biserica evanghelică a sașilor transilvăneni și-a exprimat dezacordul față de împărțirea Transilvaniei prin aceea că și-a păstrat virtualmente unitatea trecând peste noile granițe statale, acordând Diaconului circumscripției bisericești bistrițene titlul de Arhidiacon și dreptul quasiepiscopal al Ordinației. În biserica săsească, funcția de Arhidiacon constituia o tradiție deja dinainte de reformă și ieșise practic din funcție după 1867. Până atunci, era legată de circumscripția bisericească a Mediașului – și a fost apoi exercitată scurt timp, cu o nouă semnificație, din întâmplare de cineva provenit tocmai de la Mediaș).

Privind în urmă, se poate susține că atât experimentul istoric de la 1867 cât și cel de la 1918 (respectiv, cel al anilor 1965-1989), care considerau ca normă statul național unitar pe baze etnice, au ignorat, ba chiar respins, experiențele politice

transilvănene. Ambele au încercat să obțină o unitate statală printr-o unificare etnico-culturală. Datorită urmărilor primului război mondial, experimentul din 1867 a eșuat în mod vădit și nu prea mai are decât urmări nostalgice. Cel din 1918 și varianta sa pervertită de către Ceaușescu mai bîntuie și acum dorințele unor partide politice. Sub zodia unirii europene, se va dovedi în curînd a fi învechit. Căci conform rezultatelor experimentului istoric transilvănean, o unire politică de durată rezultă nu prin unificarea deosebirilor, ci prin corecta lor includere într-un întreg. „Corect“ se pot include deosebirile numai dacă li se acordă posibilitatea de a-și introduce, în mod constructiv, diferențele în întregul mai mare.

Bineînțeles, este nevoie de o proprie evaluare critică a diferitelor grupuri etnico-sociale, a autolimitărilor și propriilor răspunderi ce decurg pentru acestea în interesul întregului. De exemplu, trebuie recunoscut că, așa cum rezultă din istoria Transilvaniei secolelor XVIII-XIX, „suveranitatea în propriul domeniu“ este un instrument important, dar care poate fi cerut și realizat nu numai împreună cu, ci și fără o autonomie teritorială parțială. În decursul istoriei Transilvaniei, acest lucru a fost arătat cu claritate de succesele și insuccesele corespunzătoare.

Tendința de globalizare pare a fi, în prezent, inevitabilă. Este adevărat că statele occidentale, care acționează ca promotoare în acest sens, nu prea au experiență politică în tratarea pluralismului grupurilor etnice, iar teoriile democrației elaborate în Franța și Statele Unite ale Americii nu prea oferă modele în acest sens. Din contră: posibilitatea apariției de „state paralele“ sperie politicienii orientați către state unitare. Dar totuși, în cadrul teoriei „principiului subsidiarității“ ei au dezvoltat o viziune modernă, europeană, care se poate lega cu succes și poate, practic, îngloba experiențele rezultate din experimentul istoric transilvănean. Și din acest motiv cred că pentru Secțiunea transilvăneană a Universității Libere Maghiare Protestante din Europa ar fi o provocare utilă să se gîndească la includerea constructivă a experiențelor transilvănene în viitorul Europei.

Traducere de Mircea Beșu

*

Paul PHILIPPI (n. 1923), istoric, doctor în teologie, doctor honoris causa al Institutului de Teologie Protestantă din Cluj, al Universității Babeș-Bolyai din Cluj, președinte de onoare al Forumului Democrat al Germanilor din România, autor a numeroase studii de istorie și teologie, printre care: *Kirchengemeinde als Lebensform* (1959), *Abendmahlsfeier und Wirklichkeit der Gemeinde* (1960), *Christozentrische Diakonie* (1963), *Als Lasarus leben* (1983), *Diakonia über die soziale Dimension kirchlicher Verantwortung* (1984), editor al seriei *Siebenbürgisches Archiv* și *Studia Transsylvanica*.

Legea nr. 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor

PUBLICATĂ ÎN MONITORUL OFICIAL
PARTEA I, NR. 11/8.01.2007

Parlamentul României adoptă prezenta lege.

CAPITOLUL I

Dispoziții generale

Art. 1. – (1) Statul român respectă și garantează dreptul fundamental la libertate de gândire, de conștiință și religioasă al oricărei persoane de pe teritoriul României, potrivit Constituției și tratatelor internaționale la care România este parte.

(2) Nimeni nu poate fi împiedicat sau constrâns să adopte o opinie ori să adere la o credință religioasă, contrară convingerilor sale, și nici nu poate fi supus vreunei discriminări, urmărit sau pus într-o situație de inferioritate pentru credința, apartenența sau neapartenența sa la o grupare, asociație religioasă sau uncult ori pentru exercitarea, în condițiile prevăzute de lege, a libertății religioase.

Art. 2. – (1) Libertatea religioasă cuprinde dreptul oricărei persoane de

a avea sau de a adopta o religie, de a și-o manifesta în mod individual sau colectiv, în public sau în particular, prin practicile și ritualurile specifice cultului, inclusiv prin educație religioasă, precum și libertatea de a-și păstra sau schimba credința religioasă.

(2) Libertatea de a-și manifesta credința religioasă nu poate face obiectul altor restrângeri decât al celor care sunt prevăzute de lege și constituie măsuri necesare într-o societate democratică pentru securitatea publică, protecția ordinii, a sănătății sau a moralei publice ori pentru protejarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Art. 3. – (1) Părinții sau tutorii au dreptul exclusiv de a opta pentru educația religioasă a copiilor minori, conform propriilor convingeri.

(2) Religia copilului care a împlinit vârsta de 14 ani nu poate fi schimbată fără consimțământul acestuia; copilul

care a împlinit vârsta de 16 ani are dreptul să-și aleagă singur religia.

Art. 4. – Orice persoană, cult, asociație religioasă sau grupare religioasă din România este liberă de a stabili și menține relații ecumenice și frățesti cu alte persoane, culte sau grupări religioase și cu organizațiile inter-creștine și inter-religioase, la nivel național și internațional.

Art. 5. – (1) Orice persoană are dreptul să își manifeste credința religioasă în mod colectiv, conform propriilor convingeri și prevederilor prezentei legi, atât în structuri religioase cu personalitate juridică, cât și în structuri fără personalitate juridică.

(2) Structurile religioase cu personalitate juridică reglementate de prezenta lege sunt cultele și asociațiile religioase, iar structurile fără personalitate juridică sunt grupările religioase.

(3) Comunitățile religioase își aleg în mod liber structura asociațională în care își manifestă credința religioasă: cult, asociație religioasă sau grup religios, în condițiile prezentei legi.

(4) În activitatea lor, cultele, asociațiile religioase și grupările religioase au obligația să respecte Constituția și legile țării și să nu aducă atingere securității publice, ordinii, sănătății și moralei publice, precum și drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

(5) Este interzisă prelucrarea datelor cu caracter personal legate de convingerile religioase sau de apartenența la culte, cu excepția desfășurării lucrărilor de recensământ național aprobat prin lege sau în situația în care persoana

vizată și-a dat, în mod expres, consimțământul pentru aceasta.

(6) Este interzisă obligarea persoanelor să își menționeze religia, în orice relație cu autoritățile publice sau cu persoanele juridice de drept privat.

Art. 6. – (1) Gruparea religioasă este forma de asociere fără personalitate juridică a unor persoane fizice care, fără nici o procedură prealabilă și în mod liber, adoptă, împărtășesc și practică o credință religioasă.

(2) Asociația religioasă este persoana juridică de drept privat, constituită în condițiile prezentei legi, formată din persoane fizice care adoptă, împărtășesc și practică aceeași credință religioasă.

(3) O asociație religioasă poate deveni cult în condițiile prezentei legi.

CAPITOLUL II

Culte

Secțiunea I

Relațiile dintre stat și culte

Art. 7. – (1) Statul român recunoaște cultelor rolul spiritual, educațional, social-caritabil, cultural și de parteneriat social, precum și statutul lor de factori ai păcii sociale.

(2) Statul român recunoaște rolul important al Bisericii Ortodoxe Române și al celorlaltor biserici și culte recunoscute în istoria națională a României și în viața societății românești.

Art. 8. – (1) Cultele recunoscute sunt persoane juridice de utilitate publică. Ele se organizează și funcționează în baza prevederilor constituționale și ale prezentei legi, în mod autonom,

potrivit propriilor statute sau coduri canonice.

(2) De asemenea, sunt persoane juridice și părțile componente ale cultelor, așa cum sunt menționate în statutele sau codurile canonice proprii, dacă îndeplinesc cerințele prevăzute în acestea.

(3) Cultele funcționează cu respectarea prevederilor legale și în conformitate cu propriile statute sau coduri canonice, ale căror prevederi sunt aplicabile propriilor credincioși.

(4) Denumirea unui cult nu poate fi identică cu cea a altui cult recunoscut în România.

Art. 9. – (1) În România nu există religie de stat; statul este neutru față de orice credință religioasă sau ideologie atee.

(2) Cultele sunt egale în fața legii și a autorităților publice. Statul, prin autoritățile sale, nu va promova și nu va favoriza acordarea de privilegii sau crearea de discriminări față de vreun cult.

(3) Autoritățile publice cooperează cu cultele în domeniile de interes comun și sprijină activitatea acestora.

(4) Statul român prin autoritățile publice abilitate, sprijină activitatea spiritual-culturală și socială în străinătate a cultelor recunoscute în România.

(5) Autoritățile publice centrale pot încheia cu cultele recunoscute parteneriate în domeniile de interes comun, cât și acorduri pentru reglementarea unor aspecte specifice tradiției cultelor, care se supun aprobării prin lege.

Art. 10. – (1) Cheltuielile pentru întreținerea cultelor și desfășurarea activităților lor se vor acoperi, în primul

rînd, din veniturile proprii ale cultelor, create și administrate în conformitate cu statutele lor.

(2) Cultele pot stabili contribuții din partea credincioșilor lor pentru susținerea activităților pe care le desfășoară.

(3) Statul promovează sprijinul acordat de cetățeni cultelor prin deduceri din impozitul pe venit și încurajează sponsorizările către culte, în condițiile legii.

(4) Statul sprijină, la cerere, prin contribuții, în raport cu numărul credincioșilor cetățeni români și cu nevoile reale de subzistență și activitate, salarizarea personalului clerical și neclerical aparținînd cultelor recunoscute. Statul sprijină cu contribuții în cuantum mai mare salarizarea personalului de cult al unităților de cult cu venituri reduse, în condițiile stabilite prin lege.

(5) Nimeni nu poate fi constrîns prin acte administrative sau prin alte metode să contribuie la cheltuielile unui cult religios.

(6) Cultele recunoscute pot beneficia, la cerere, de sprijin material din partea statului, pentru cheltuielile privind funcționarea unităților de cult, pentru reparații și construcții noi, în raport cu numărul credincioșilor, conform ultimului recensămînt, și cu nevoile reale.

(7) Statul sprijină activitatea cultelor recunoscute și în calitate de furnizori de servicii sociale.

(8) Autoritățile publice asigură oricăror persoane, la cerere, dreptul de a fi consiliat potrivit propriilor convingeri religioase prin înlesnirea asistenței religioase.

Art. 11. – Sprijinul statului constă și în acordarea de facilități fiscale, în condițiile legii.

Art. 12. – Utilizarea fondurilor bănești primite de la bugetul de stat sau bugetele locale, precum și respectarea destinației bunurilor primite în proprietate sau folosință de la autoritățile publice locale sau centrale se supun controlului statului.

Art. 13. – (1) Raporturile dintre culte, precum și cele dintre asociații și grupuri religioase se desfășoară pe baza înțelegerii și a respectului reciproc.

(2) În România sunt interzise orice forme, mijloace, acte sau acțiuni de defăimare și învrăjbire religioasă, precum și ofensa publică adusă simbolurilor religioase.

(3) Împiedicarea sau tulburarea libertății de exercitare a unei activități religioase, care se desfășoară potrivit legii, se pedepsește conform dispozițiilor legii penale.

Art. 14. – (1) Fiecare cult trebuie să aibă un organism național de conducere sau de reprezentare.

(2) Unitățile de cult, inclusiv filialele lor fără personalitate juridică, se înființează și se organizează de către culte potrivit propriilor statute, regulamente și coduri canonice.

(3) Înființarea unității de cult trebuie să fie comunicată, spre evidență, Ministerului Culturii și Cultelor.

(4) Unitățile de cult nou înființate ca persoane juridice pot solicita și primi sprijin financiar, în condițiile legii.

Art. 15. – Sigiliile și ștampilele folosite de către un cult sau de către o

unitate locală de cult trebuie să conțină și denumirea oficială sub care cultul a fost recunoscut, sau inițialele acestuia.

Art. 16. – (1) Culte recunoscute pot folosi, în desfășurarea activităților lor, orice limbă consideră de cuviință. Evidența financiar-contabilă se va ține și în limba română.

(2) În relațiile oficiale cu autoritățile statului, cultele recunoscute folosesc limba română.

Secțiunea a 2-a

Recunoașterea calității de cult

Art. 17. – (1) Calitatea de cult recunoscut de stat se dobândește prin hotărîre a Guvernului, la propunerea Ministerului Culturii și Cultelor, de către asociațiile religioase care, prin activitatea și numărul lor de membri, oferă garanții de durabilitate, stabilitate și interes public.

(2) Recunoașterea statutelor și a codurilor canonice se acordă în măsura în care acestea nu aduc atingere, prin conținutul lor, securității publice, ordinii, sănătății și moralei publice sau drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Art. 18. – Asociația religioasă care solicită recunoașterea calității de cult va formula o cerere în acest sens la Ministerul Culturii și Cultelor, însoțită de următoarea documentație:

a) dovada că este constituită legal și funcționează neîntrerupt pe teritoriul României ca asociație religioasă de cel puțin 12 ani;

b) listele originale cuprinzînd adeziunile unui număr de membri cetățeni

români cu domiciliul în România cel puțin egal cu 0,1% din populația României, conform ultimului recensământ;

c) mărturisirea de credință proprie și statutul de organizare și funcționare, care să cuprindă: denumirea cultului, structura sa de organizare centrală și locală, modul de conducere, administrare și control, organele de reprezentare, modul de înființare și desființare a unităților de cult, statutul personalului propriu, precum și prevederile specifice cultului respectiv.

Art. 19. – (1) În termen de 60 de zile de la data depunerii cererii, Ministerul Culturii și Cultelor înaintează Guvernului documentația de recunoaștere a cultului, însoțită de avizul său consultativ, întocmit pe baza documentației depuse.

(2) Dacă documentația este incompletă sau statutele conțin prevederi contrare legii, acestea se restituie motivat spre completare sau modificare, iar termenul de soluționare se prelungește corespunzător.

Art. 20. – (1) În termen de 60 de zile de la primirea avizului, Guvernul se pronunță asupra cererii, prin hotărâre de recunoaștere sau de respingere motivată.

(2) Hotărârea Guvernului se publică în Monitorul Oficial al României, Partea I și poate fi atacată în justiție, conform legii.

(3) În caz de respingere a cererii, asociația religioasă poate solicita reluarea procedurii de recunoaștere a calității de cult, numai dacă prezintă dovezi din care să rezulte că au încetat temeiurile care au dus la soluția de respingere.

(4) Drepturile și obligațiile aferente calității de cult recunoscut se pot exercita de la data intrării în vigoare a hotărârii Guvernului de recunoaștere a acestuia.

Art. 21. – Guvernul, prin hotărâre, la propunerea Ministerului Culturii și Cultelor, poate retrage calitatea de cult recunoscut atunci când, prin activitatea sa, cultul aduce atingeri grave securității publice, ordinii, sănătății sau moralei publice ori drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Art. 22. – (1) Modificarea și completarea statutelor de organizare și funcționare sau codurilor canonice ale cultelor se comunică, spre recunoaștere, Ministerului Culturii și Cultelor.

(2) Actele administrative emise în temeiul prevederilor prezentei secțiuni, precum și neemiterea acestora în termenele prevăzute pot fi atacate în justiție, în condițiile legii.

Secțiunea a 3-a

Personalul cultelor

Art. 23. – (1) Cultele își aleg, numesc, angajează sau revocă personalul potrivit propriilor statute, coduri canonice sau reglementări.

(2) Personalul cultelor poate fi sancționat disciplinar pentru încălcarea principiilor doctrinare sau morale ale cultului, potrivit propriilor statute, coduri canonice sau reglementări.

(3) Personalul clerical și cel asimilat al cultelor recunoscute nu poate fi obligat să dezvăluie faptele încredințate sau de care a luat cunoștință în considerarea statutului lor.

(4) Exercițarea funcției de preot sau orice altă funcție care presupune exercitarea atribuțiilor de preot fără autorizația sau acordul expres dat de structurile religioase, cu sau fără personalitate juridică, se sancționează potrivit legii penale.

Art. 24. – (1) Salariații și asigurații cultelor ale căror case de pensii sunt integrate în sistemul asigurărilor sociale de stat vor fi supuși prevederilor legislației privind asigurările sociale de stat.

(2) Salariații și asigurații cultelor care dispun de case de pensii sau fonduri de pensii proprii se supun regulamentelor adoptate de către organele de conducere ale cultelor, în conformitate cu statutele acestora și în acord cu principiile generale ale legislației privind asigurările sociale de stat.

Art. 25. – Personalul clerical și cel asimilat, precum și personalul monahal aparținând cultelor recunoscute este scutit de îndeplinirea serviciului militar.

Art. 26. – (1) Cultele pot avea organe proprii de judecată religioasă pentru problemele de disciplină internă, conform statutelor și reglementărilor proprii.

(2) Pentru problemele de disciplină internă sunt aplicabile în mod exclusiv prevederile statutare și canonice.

(3) Existența organelor proprii de judecată nu înlătură aplicarea legislației cu privire la contravenții și infracțiuni în sistemul jurisdicțional.

Secțiunea a 4-a

Patrimoniul cultelor

Art. 27. – (1) Cultele recunoscute și unitățile lor de cult pot avea și dobîndi,

în proprietate sau în administrare, bunuri mobile și imobile, asupra cărora pot dispune în conformitate cu statutele proprii.

(2) Bunurile sacre, respectiv cele afectate direct și exclusiv cultului, stabilite conform statutelor proprii în conformitate cu tradiția și practicile fiecărui cult, dobîndite cu titlu, sunt insesizabile și imprescriptibile și pot fi înstrăinate doar în condițiile statutare specifice fiecărui cult.

(3) Prevederile alin. (2) nu afectează redobîndirea bunurilor sacre confiscate în mod abuziv de către stat în perioada 1940-1989, precum și a celor preluate fără titlu.

Art. 28. – (1) Unitățile locale ale cultelor pot avea și întreține, singure sau în asociere cu alte culte, cimitire confessionale pentru credincioșii lor. Cimitirele confessionale se administrează potrivit regulamentelor cultului deținător. Identitatea confesională a cimitirelor istorice este protejată de lege.

(2) În localitățile în care nu există cimitire comunale și unele culte nu au cimitire proprii, persoanele decedate care aparțineau cultelor respective pot fi înhumate potrivit ritului propriu, în cimitirele existente în funcțiune.

(3) Prevederile alin. (2) nu se aplică cimitirelor aparținând cultelor mozaic și musulman.

(4) Autoritățile administrației publice locale au obligația de a înființa cimitire comunale și orășenești în fiecare localitate.

(5) Cimitirele comunale sau orășenești se organizează astfel încît să aibă sectoare corespunzătoare pentru fiecare

cult recunoscut, la cererea cultelor ce funcționează în localitatea respectivă.

Art. 29. – (1) Cultele au dreptul exclusiv de a produce și valorifica obiectele și bunurile necesare activității de cult, în condițiile legii.

(2) Utilizarea operelor muzicale în activitatea cultelor recunoscute se face fără plata taxelor către organele de gestiune colectivă a drepturilor de autor.

Art. 30. – Bunurile bisericești sau similare din străinătate, proprietate a statului român sau a cultelor din România, pot constitui obiectul unor acorduri bilaterale semnate de statul român, la solicitarea celor interesați.

Art. 31. – (1) Bunurile care fac obiectul aporturilor de orice fel – contribuții, donații, succesiuni – precum și orice alte bunuri intrate în mod legal în patrimoniul unui cult nu pot face obiectul revendicării lor ulterioare.

(2) Persoanele care părăsesc un cult recunoscut nu pot emite pretenții asupra patrimoniului cultului respectiv.

(3) Disputele patrimoniale dintre cultele recunoscute se soluționează pe cale amiabilă, iar, în caz contrar, potrivit dreptului comun.

(4) În cazul retragerii calității de cult recunoscut potrivit prevederilor prezentei legi sau al dizolvării, destinația patrimoniului este cea stabilită prin statutul acestuia.

Secțiunea a 5-a

Învățământul organizat de culte

Art. 32. – (1) În învățământul de stat și particular, predarea religiei este asigurată prin lege cultelor recunoscute.

(2) Personalul didactic care predă religia în școlile de stat se numește cu acordul cultului pe care îl reprezintă, în condițiile legii.

(3) În cazul în care un cadru didactic săvârșește abateri grave de la doctrina sau morala cultului, cultul îi poate retrage acordul de a preda religia, fapt ce duce la desfacerea contractului individual de muncă.

(4) La cerere, în situația în care conducerea școlii nu poate asigura profesori de religie aparținând cultului din care fac parte elevii, aceștia pot face dovada studierii religiei proprii cu atestat din partea cultului căruia îi aparțin.

Art. 33. – (1) Cultele au dreptul să înființeze și să administreze unități de învățământ pentru pregătirea personalului de cult, a profesorilor de religie, precum și a altor specialiști necesari activității religioase a fiecărui cult, în condițiile prevăzute de lege.

(2) Fiecare cult este liber să își stabilească forma, nivelul, numărul și planul de școlarizare pentru instituțiile de învățământ proprii, în condițiile prevăzute de lege.

Art. 34. – (1) Cultele își elaborează planurile și programele de învățământ pentru învățământul teologic preuniversitar și programele pentru predarea religiei. Acestea se avizează de către Ministerul Culturii și Cultelor și se aprobă de către Ministerul Educației și Cercetării.

(2) Pentru învățământul superior, planurile și programele de învățământ se elaborează de instituțiile de învățământ,

cu acordul cultului respectiv și se aprobă de senatele universitare.

Art. 35. – (1) Personalul didactic din unitățile de învățământ teologic integrate în învățământul de stat se recunoaște de către Ministerul Educației și Cercetării, în condițiile prevăzute de lege, cu acordul prealabil al organelor statutare ale cultelor religioase în cauză.

(2) Personalul didactic din unitățile de învățământ teologic neintegrate în învățământul de stat se numește de către organele statutare ale cultelor, în conformitate cu statutele acestora. Personalul didactic care predă religia în școli, trebuie să îndeplinească prevederile Legii privind Statutul personalului didactic nr.128/1997, cu modificările și completările ulterioare.

Art. 36. – (1) În centrele de plasament organizate de instituțiile publice, particulare sau aparținând cultelor, educația religioasă a copiilor se face conform apartenenței lor religioase.

(2) În centrele de plasament, indiferent de finanțator, educația religioasă a copiilor cărora nu li se cunoaște religia se face doar cu acordul persoanelor stabilite prin actele normative incidente în acest domeniu.

Art. 37. – Salarizarea personalului didactic și administrativ din unitățile de învățământ teologic neintegrate în învățământul de stat se asigură de către culte. La cererea cultelor, statul, prin Ministerul Culturii și Cultelor, poate asigura o contribuție la salariu, proporțional, în raport de numărul membrilor acestora.

Art. 38. – Echivalarea și recunoașterea diplomelor și a certificatelor de studii teologice obținute în străinătate se fac în condițiile prevăzute de lege.

Art. 39. – (1) Cultele recunoscute au dreptul de a înființa și administra forme de învățământ confesional de toate nivelurile, profilurile și specializările, în condițiile legii.

(2) Diplomele pentru absolvenții unităților și instituțiilor de învățământ particular, confesional, organizate de către cultele religioase se eliberează potrivit legislației în vigoare.

(3) Statul va susține financiar învățământul confesional, în condițiile legii.

(4) Unitățile de învățământ confesional dispun de autonomie organizatorică și funcțională, potrivit statutelor și canoanelor lor, în concordanță cu prevederile legale ale sistemului național de învățământ.

(5) În învățământul confesional se pot înscrie elevi sau studenți, indiferent de religie sau confesiune, garantându-se libertatea educației religioase a acestora, corespunzătoare propriei religii sau confesiuni.

CAPITOLUL III

Asociațiile religioase

Art. 40. – (1) Libertatea religioasă se poate exercita și în cadrul asociațiilor religioase, care sunt persoane juridice alcătuite din cel puțin 300 de persoane, cetățeni români sau rezidenți în România, care se asociază în vederea manifestării unei credințe religioase.

(2) Asociația religioasă dobândește personalitate juridică prin înscrierea în Registrul asociațiilor religioase, care se instituie la grefa judecătoriei în a cărei circumscripție teritorială își are sediul.

Art. 41. – (1) Oricare dintre asociați, pe baza împuternicirii date de ceilalți, poate formula o cerere de înscriere a asociației în Registrul asociațiilor religioase.

(2) Cererea de înscriere va fi însoțită de următoarele documente:

a) actul constitutiv, în formă autentică, în care se vor arăta obligatoriu denumirea asociației religioase, care nu poate fi identică sau asemănătoare cu cea a unui cult sau a altei asociații religioase recunoscute, datele de identificare și semnăturile asociaților, sediul, patrimoniul inițial de cel puțin două salarii brute pe economie alcătuit din aportul în natură sau în bani al asociaților, precum și primele organe de conducere;

b) mărturisirea de credință proprie și statutul asociației religioase, care trebuie să cuprindă: structura sa de organizare centrală și locală, modul de conducere, administrare și control, modul de înființare și desființare a unităților locale, drepturile și obligațiile membrilor, principalele activități pe care asociația religioasă înțelege să le desfășoare, în vederea atingerii scopurilor sale spirituale; alte prevederi specifice asociației religioase respective;

c) actele doveditoare ale sediului și patrimoniului inițial;

d) avizul consultativ al Ministerului Culturii și Cultelor;

e) dovada privind disponibilitatea denumirii, eliberată de către Ministerul Justiției.

Art. 42. – (1) În termen de 3 zile de la depunerea cererii de înscriere și a documentelor prevăzute la art.41 alin.(2), judecătorul desemnat de președintele

instanței verifică legalitatea acestora și dispune, prin încheiere, înscrierea asociației în Registrul asociațiilor religioase.

(2) Odată cu efectuarea înscrierii, încheierea prin care s-a dispus înscrierea se comunică, din oficiu, organului financiar local în a cărui rază teritorială se află sediul asociației religioase, pentru evidența fiscală, cu menționarea numărului de înscriere în Registrul asociațiilor religioase.

Art. 43. – Asociațiile religioase pot înființa filiale cu personalitate juridică, în conformitate cu statutele lor, potrivit procedurii prevăzute la art. 41 și 42.

Art. 44. – (1) Asociațiile religioase beneficiază de facilități fiscale legate de activitatea lor religioasă, în conformitate cu Legea nr.571/2003 privind Codul fiscal, cu modificările și completările ulterioare.

(2) Asociațiilor religioase li se aplică în mod corespunzător și prevederile art.10 alin.(2), art. 15, 16 și 28 din prezenta lege.

Art. 45. – Dizolvarea asociației religioase se pronunță de instanța competentă atunci când, prin activitatea sa, asociația religioasă aduce atingeri grave securității publice, ordinii, sănătății sau moralei publice, drepturilor și libertăților fundamentale ale omului sau când asociația religioasă urmărește alt scop decât cel pentru care s-a constituit.

Art. 46. – Prevederile prezentului capitol se completează cu dispozițiile Ordonanței Guvernului nr.26/2000 cu privire la asociații și fundații, aprobată cu modificări și completări prin Legea nr.246/2005.

Art. 47. – (1) Asociațiile existente, constituite în conformitate cu reglementările legale privind asociațiile și fundațiile, care au ca obiect de activitate principal exercitarea unei credințe religioase, și care doresc să dobândească statutul de asociație religioasă, vor depune la judecătoria unde sunt înregistrate o cerere de transformare a asociației și de radiere a ei din Registrul asociațiilor și fundațiilor și de înregistrare în Registrul asociațiilor religioase ținut de grefa aceleiași judecătorii, însoțită de documentația prevăzută la art.41.

(2) Cererea va fi semnată de organele statutare de conducere ale asociației, arătându-se expres dorința transformării asociației inițiale în asociație religioasă.

(3) Judecătorul delegat se va pronunța atît asupra transformării asociației, cît și asupra înregistrării asociației religioase, stabilind și perioada în care asociația a avut ca obiect de activitate exercitarea unei credințe religioase.

(4) Perioada stabilită de instanță va fi luată în considerare și se va adăuga perioadei de funcționare a asociației religioase, în vederea dobîndirii calității de cult recunoscut.

Art. 48. – (1) În toate cererile și acțiunile în justiție privitoare la dobîndirea sau pierderea calității de asociație religioasă, judecata se face cu prezența procurorului și cu citarea reprezentantului Ministerului Culturii și Cultelor.

(2) Încheierile sau hotărîrile pronunțate de către instanță în cauzele privitoare la asociațiile religioase pot fi atacate cu recurs, în termen de 15 zile de la pronunțare, la tribunal.

CAPITOLUL IV

Dispoziții tranzitorii și finale

Art. 49. – (1) La data intrării în vigoare a prezentei legi, în România funcționează 18 culte recunoscute, conform anexei care face parte integrantă din prezenta lege.

(2) În termen de 12 luni de la data intrării în vigoare a prezentei legi, cultele din România prevăzute în anexa la prezenta lege vor prezenta statutele și codurile canonice Ministerului Culturii și Cultelor, pentru recunoașterea lor.

(3) Recunoașterea se realizează prin hotărîre a Guvernului, la propunerea Ministerului Culturii și Cultelor și se publică în Monitorul Oficial al României, Partea I. Dispozițiile art.17 alin.(2) se aplică în mod corespunzător.

Art. 50. – (1) Orice modificare sau completare a prezentei legi se realizează cu consultarea prealabilă a cultelor recunoscute și cu respectarea normelor legale privind transparența decizională.

(2) Reprezentanții cultelor religioase au dreptul de a participa ca invitați la dezbaterile în Parlament și în comisiile acestuia a proiectelor de acte normative privitoare la viața religioasă, la activitatea cultelor, de educație și de învățămînt confesional, de asistență socială și de patrimoniu național privind cultele.

Art. 51. – La data intrării în vigoare a prezentei legi, Decretul nr.177/1948 pentru regimul general al cultelor religioase, publicat în Monitorul Oficial al României, nr.178 din 4 august 1948, cu modificările și completările ulterioare, precum și orice alte dispoziții contrare, se abrogă.

Anexă

Lista cultelor recunoscute în România

1. Biserica Ortodoxă Română
2. Episcopia Ortodoxă Sîrbă de Timișoara
3. Biserica Romano-Catolică
4. Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică
5. Arhiepiscopia Bisericii Armene
6. Biserica Creștină Rusă de rit vechi din România
7. Biserica Reformată din România
8. Biserica Evanghelică C.A. din România
9. Biserica Evanghelică Lutherană din România

10. Biserica Unitarian din Transilvania
11. Uniunea Bisericilor Creștine din România
12. Biserica Creștină după Evanghelie din România – Uniunea Bisericilor Creștine după Evanghelie din România
13. Biserica Evanghelică Română
14. Uniunea Penticostală - Biserica lui Dumnezeu Apostolică din România
15. Biserica Creștină Adventistă de Ziua a Șaptea din România
16. Federația Comunităților Evreiești din România
17. Cultul Musulman
18. Organizația Religioasă Martorii lui Iehova

Opinie cu privire la Proiectul de lege privind libertatea religioasă și statutul general al religiilor din România*

COMISIA EUROPEANĂ PENTRU DEMOCRAȚIE PRIN LEGE
(COMISIA DE LA VENEȚIA)

I. Introducere

1. La data de 21 iulie 2005, Dl. Adrian Lemeni, Secretar de Stat pe probleme religioase din România, a cerut opinia Comisiei de la Veneția cu privire la „Proiectul de lege privind libertatea religioasă și statutul general al religiilor în România” (CDL(2005)064). Domnii Giorgio Malinverni și Hans Vogel au fost desemnați drept raportori.

2. Ministerul Culturii și Cultelor, împreună cu Asociația „Conștiință și Libertate”, au organizat la București în perioada 11-13 septembrie 2005 o conferință internațională privind libertatea religioasă în contextul românesc și european. Conferința a acordat o atenție specială proiectului de lege mai sus menționat. Printre participanții la această conferință s-au numărat atât reprezentanți ai cultelor și ai asociațiilor religioase active în România, cât și experți internaționali. Dl. Hans Vogel a participat la această conferință din partea Comisiei de la Veneția.

3. Prezenta opinie, ce a fost formulată pe baza comentariilor făcute de domnii Malinverni și Vogel (CDL(2005)079 și 078) a fost adoptată de către Comisie la a 64-a sesiune plenară (Veneția, 21-22 octombrie 2005).

*Opinia Nr. 354-2005 Adoptat de către Comisie la a 64-a sesiune plenară (Veneția, 21-22 octombrie 2005) pe baza comentariilor făcute de către Dl. Giorgio Malinverni, (Membru, Elveția), Dl. Hans-Heinrich Vogel (Membru, Suedia), Starsbourg, la 4 noiembrie 2005 CDL-AD(2005)037

II. Observații generale

4. Aceste comentarii se bazează pe traducerea din limba engleză a Proiectului de lege cu privire la libertatea religioasă și statutul general al religiilor în Republica România (CLD(2005)064) (mai departe în text: „proiectul de lege”) transmis de către Guvernul României. Această traducere s-ar putea să nu reflecte cu acuratețe versiunea românească originală în fiecare din punctele ei. Pentru a nu crea neînțelegeri ce pot fi evitate, textul în limba română al proiectului, a fost de asemenea luat în considerare, cel puțin în măsura în care s-a putut.

5. În România, prevederile constituționale garantează libertatea religioasă și guvernează statutul legal al comunităților religioase.¹ Mai departe, această chestiune este reglementată de alte decrete guvernamentale. Decretul nr. 177/1948 pentru „Regimul General al Religiilor”, ce nu a fost niciodată abrogat în mod formal, rămâne cadrul legislativ de bază ce guvernează statutul comunităților religioase, deși mai multe dintre prevederile sale nu mai par a fi implementate în practică. Decretul nr. 177/1948 a fost pe larg criticat atât din cauza serioaselor sale ingerințe în organizarea internă a comunităților religioase, cât și pentru controlul său extensiv asupra vieții religioase în general. În România, comunităților religioase li se cere să se înregistreze. Înregistrarea poate fi obținută prin decizie guvernamentală, dar, în prezent nu pare să existe o procedură de înregistrare clară pentru grupurile religioase ca și religii, o situație ce a generat ambiguitate juridică.

6. Articolul 73, paragraful 3, lit. s al Constituției, republicat după referendumul național organizat în octombrie 2003, cere ca statutul general al comunităților religioase să fie reglementat de către o lege organică, pe care Parlamentul trebuie să o adopte prin majoritate absolută atât la Senatul cât și la Camerei Deputaților. Proiectul de Lege este un document juridic destul de lung și detaliat, asigurând un sistem pe trei nivele, ce clasifică comunitățile religioase drept „culte”, „asociații religioase” sau „grupuri religioase”. Un set de drepturi și de obligații specifice sunt atașate fiecăreia dintre aceste categorii. O asociație religioasă poate fi fondată ca atare și recunoscută mai târziu ca și cult prin decizie guvernamentală. Statutul de cult este rezervat în România comunităților religioase care au fost active un timp îndelungat, au un număr mare de membri și de asemenea instituții stabile.

7. Proiectul de lege pare să fie rezultatul unor discuții extinse pe de o parte între Ministerul Culturii și Cultelor din România – prin Secretariatul de Stat pentru Culte – și 18 culte ce se bucură deja de recunoaștere în România. Se pare că exista un acord general asupra faptului că relațiile dintre statul român și comunitățile religioase din țară ar trebui reglementate în viitor în conformitate cu orientările trasate în proiectul de lege, inclusiv prin procedura de recunoaștere propusă și clasificarea comunităților religioase în trei categorii.

8. Comisia consideră că, în ciuda unor ingerințe excesive în autonomia comunităților religioase ce ar trebui corectate (vezi paragrafele 24-25 mai jos), proiectul de lege are șanse

să constituie o îmbunătățire vizibilă comparativ cu situația actuală, ce se caracterizează prin lipsa clarității legale. Proiectul de lege va circumscrie și delimita mai bine în mod special rolul Guvernului în controlarea activităților comunităților religioase, reiterând în același timp – deși pe larg – elemente cheie ale libertății de gândire, conștiință și religie.

9. Este adevărat că împărțirea comunităților religioase în trei categorii și întreaga procedură de înregistrare pot fi percepute ca și greoaie, și că un astfel de sistem nu este deloc indispensabil pentru a proteja libertatea de religie. Comisia este totuși conștientă că un astfel de sistem este considerat ca fiind folositor de către mulți în contextul românesc, având în minte circumstanțele istorice, sociale și de altă natură specifice. Comisia este receptivă în mod special la faptul că recunoașterea cultelor presupune un număr de drepturi ce implică suport financiar semnificativ din partea statului. Acest lucru ar putea ajuta în a înțelege de ce cultelor le sunt cerute anumite garanții stricte, cum ar fi o prezență îndelung stabilită, și un număr minim de membri.

III. Poziția proiectului de lege în ierarhia normelor

10. Poziția proiectului de lege în ordinea legală din România are o importanță crucială pentru interpretarea lui ulterioară. În conformitate cu Art. 73, paragraful 3, lit. s al Constituției, proiectul va fi adoptat ca și lege organică, adică cu un statut superior altor legi ordinare. Comisia înțelege că formula de lege organică este de obicei aleasă pentru a sublinia importanța socială a chestiunii ce urmează a fi reglementată. Adoptarea și modificările ulterioare la o lege organică necesită majoritate calificată în Parlament, ceea ce asigură o mai mare stabilitate acestei forme specifice de legislație.

11. Comisia este de părere că proiectul de lege conține prea multe referiri imprecise la alte legi. Expresii de genul „în condițiile legii”, sau „conform legii” sunt deseori folosite, cum este cazul în Articolul 10, paragrafele 2, 3 și 4, Articolul 29, paragraful 1, Articolul 32, paragraful 2, Articolul 33, paragraful 2. Fără indicații mai precise, nu putem ști la care alte prevederi legale intenționează proiectul de lege să facă referință, ceea ce este dăunător în termeni de claritate legală și posibil să complice interpretarea ulterioară a proiectului de lege. Inițiatorii proiectului ar putea prin urmare să ia în considerare evitarea unor astfel de referințe prin încercarea de a reglementa chestiunea într-un mod exhaustiv în însuși proiectul de lege. Mai mult, anumite reglementări cum ar fi Articolul 38 și Articolul 39, paragraful 2, nu au nici un fel de caracter normativ de vreme ce servesc doar drept referințe la altă legislație.

IV Entități religioase

a. Procedura de recunoaștere

12. Statutul de „asociație religioasă” poate fi obținut prin înregistrarea într-un registru public (vezi Articolele 40 până la 48 ale proiectului de lege). Conform Articolului 40, paragraful 1 al proiectului de lege, este necesară calitatea de membru

a cel puțin 300 de cetățeni români cu rezidența în România pentru ca o astfel de asociație să poată fi înregistrată. Acest lucru pune două probleme: în primul rând, ar putea fi dificil de îndeplinit pentru credincioșii ai unor religii mari ale lumii – cum ar fi hinduismul sau budismul – ce ar putea să nu aibă un număr mare de credincioși cu cetățenie română rezidenți în România. În al doilea rând, cerința de a avea cetățenie, pare să fie în contradicție cu interzicerea discriminării pe baza cetățeniei inter alia și a originii naționale, un principiu inclus într-un număr de instrumente internaționale ratificate de către România. Inițiatorii proiectului ar putea, prin urmare, să atenueze această cerință, atât în ceea ce privește numărul, cât și cetățenia.

13. Cerințele pentru recunoașterea cultelor sunt delimitate în Articolele 17 și 18 ale proiectului. În conformitate cu Articolul 17 al proiectului, statutul de cult poate fi obținut de către acele asociații religioase care, prin activitate și număr de membri, oferă nu doar garanții de durată și stabilitate, ci și de „interes public”. În condiții speciale, o prevedere de acest tip ar putea fi rezonabilă dacă s-ar referi la asociații laice, dar în acest context nu pare rezonabilă.

14. Cerința privitoare la numărul de membri în conformitate cu Articolul 18, lit. c al proiectului de lege este de cel puțin 0,1% din populația României în conformitate cu ultimul cens. Cu o populație de 22,3 milioane, această prevedere implica prezența a cel puțin 22.300 de membri, toți trebuind să fie cetățeni români cu rezidența în România.

15. Cerințele de stabilitate sunt descrise în Articolul 18, lit. a și c al proiectului de lege: orice asociație religioasă care aplică pentru statutul de cult trebuie să pună la dispoziție dovezi documentare legale că este constituită legal și că a funcționat neîntrerupt pe teritoriul României de cel puțin doisprezece ani.

16. Aceste cerințe înalte și formulate în mod rigid în legătură cu numărul de membri și stabilitatea legală, luate împreună pot face foarte dificilă obținerea statutului de cult de către o asociație religioasă. Prin urmare, chiar posibilitatea de a include praguri numerice atât de precise în lege trebuie pusă în discuție. Folosirea unor criterii mai flexibile ar putea avea avantajul de a păstra o marjă de apreciere în circumstanțe specifice, iar Comisia recomandă ca această opțiune să fie studiată mai departe de către autorități.

17. Având în vedere cele de mai sus, Comisia adoptă poziția conform căreia proiectul de lege este caracterizat printr-un cadru legal destul de rigid la care comunitățile religioase trebuie să se adapteze pentru a putea obține recunoașterea statală și a-și desfășura activitățile. Atât în contextul general al proiectului cât și date fiind circumstanțele istorice, sociale și de altă natură prevalente în România (vezi paragraful 8, mai sus), se pare că mai există posibilitatea de a revizui reglementările juridice la care s-a făcut referire mai sus.

b. Procedura de recunoaștere simplificată pentru optsprezece culte

18. Cele 18 culte listate în anexa la proiectul de lege pot fi recunoscute prin proceduri sumare și fără să pună la dispoziție o parte a informației pe care ar trebui

să o prezinte asociațiile religioase neînregistrate pentru a deveni culte recunoscute (vezi Articolul 49).

19. Recunoașterea nu va fi totuși imediată și nu va fi în mod necesar garantată. În conformitate cu Articolul 49, paragraful 3 al proiectului de lege, recunoașterea este garantată pentru statutele și codurile canonice ale oricărui cult ce aplică pentru această recunoaștere, doar dacă acestea nu afectează prin conținutul lor securitatea națională, ordinea, sănătatea, moralitatea publică sau libertăți și drepturi fundamentale ale omului. Nu este clar de ce această prevedere a fost considerată necesară pentru recunoașterea unor culte bine-cunoscute listate în anexă. Ar trebui să fie clarificat faptul că nu există nici un fel de intenție de a exploata în mod eronat prin noua lege această prevedere ca și un instrument de negare a recunoașterii oricăruia dintre cultele listate în anexă.

c. Respect pentru autonomia comunităților religioase

20. În cazul reglementării statutului legal al comunităților religioase, este de o importanță crucială ca statul să aibă o grijă specială pentru a respecta existența lor autonomă. Într-adevăr, existența autonomă a comunităților religioase este indispensabilă pentru pluralism într-o societate democratică și constituie prin aceasta o chestiune ce stă în centrul protecției pe care o acordă Articolul 9.²

21. În acest sens, anumite prevederi ale proiectului de lege pot fi interpretate ca și ingerințe discutabile ale statului, ale căror necesitate nu este stabilită într-o societate democratică. De exemplu, în conformitate cu Articolul 18, lit c al proiectului de lege, asociațiile religioase care urmăresc să fie recunoscute de către stat trebuie să pună la dispoziție documentație privind: "mărturisirea de credință proprie și statutul de organizare și funcționare [...]; structura de organizare centrală și locală; modul de conducere, administrație și control; [...] statutul personalului propriu; [...] principalele activități pe care cultul înțelege să le desfășoare în vederea atingerii scopurilor sale spirituale". Nu există nici o indicație în lege cu privire la motivul și scopurile în care această informație trebuie pusă la dispoziție de către aplicant, cât de detaliată trebuie să fie informația și în ce fel ar putea folosi Guvernului pentru a ajunge la o decizie pozitivă sau negativă cu privire la aplicația pentru recunoaștere.

Același lucru este valabil și pentru Articolul 41, paragraful 2 lit. b. Articolul 23 al proiectului de lege, care se referă la membrii personalului clerical, de asemenea prea cuprinzător în acest context.

d. Poziția Bisericii Ortodoxe Române

22. Atitudinea predominantă, exprimată într-un comentariu general al Comitetului ONU pentru Drepturile Omului, este că statele pot recunoaște rolul special pe care o anumită biserică sau denominațiune l-a jucat în societatea lor, sau chiar să proclame o religie ca și religie de stat, cu condiția ca acest lucru să nu ducă la discriminare pe baza credinței religioase.³ În acest context, Articolul 7, paragraful

2 al proiectului de lege nu ridică o problemă specială, mai ales pentru subliniază numai rolul important al Bisericii Ortodoxe Române, ca și rolul important jucat de către alte biserici și culte recunoscute.

e. Protecția legală

23. Unul dintre mijloacele de exercitare a dreptului de a-ți manifesta religia, în special pentru o comunitate religioasă, în dimensiunea sa colectivă, este posibilitatea de a asigura protecția legală a comunității, a membrilor săi și a bunurilor sale, și prin urmare Articolul 9 al Convenției Europene a Drepturilor Omului (ECHR) trebuie privit nu doar în lumina Articolului 11 ECHR, ci de asemenea și în lumina Articolului 6 ECHR.⁴

24. Articolul 31, paragraful 1 al proiectului de lege prevede că posesiunile cultelor („bunuri” în proiectul de lege) care fac obiectul oricarui tip de donație ca și orice alt tip de posesiuni intrate în mod „legal” în patrimoniul unui cult nu pot face ulterior obiectul unor revendicări. Deși va rămâne în ultimă instanță la latitudinea instanțelor competente să decidă dacă posesiunile în discuție au fost sau nu dobândite în mod „legal” de către culte, această prevedere ar putea exclude în unele cazuri – sau cel puțin limita în mod serios – posibilitatea indivizilor de a contesta în fața unei instanțe validitatea unei achiziții făcute de către culte. Mai mult, Articolul 31, paragraful 3 al proiectului de lege prevede ca disputele asupra patrimoniului între culte recunoscute să fie rezolvate prin înțelegere amiabilă, iar dacă nu se poate, „atunci în conformitate cu dreptul comun”. Comisia consideră că ar trebui să fie clarificat faptul că această prevedere permite accesul la justiție dacă nu se poate ajunge la o înțelegere amiabilă. O astfel de precizare ar constitui o îmbunătățire binevenită a proiectului.

25. Comisia observă că până de curând, disputele legale privind proprietatea asupra clădirilor de cult între Biserica Greco-Catolică și Biserica Ortodoxă trebuiau să fie soluționate de către o comisie comună compusă din reprezentanți ai ambelor culte în conformitate cu Articolul 3 din Decretul-Lege Nr. 126/1990 „cu privire la anumite măsuri referitoare la Biserica Greco-Catolică din România”. În baza acestui decret, unele tribunale românești au considerat că această prevedere excludea orice fel de competență a puterii juridice din acest domeniu, în timp ce altele au fost de părere că Articolul 3 al Decretului-Lege Nr. 126/1990 obligă aplicanții să apeleze la calea comisiei comune în primul rând, dar nu au exclus o competență judiciară ulterioară. Între timp, Legea Nr. 182/2005 ce venea în completarea Decretului-Lege Nr. 126/1990 a fost promulgată. Această nouă prevedere clarifică faptul că orice parte interesată este acum liberă să apeleze la o instanță judecătorească, însă numai în cazul în care comisia comună menționată mai sus nu se convoacă, nu ajunge la nici o concluzie sau adoptă o decizie care nu oferă satisfacție uneia dintre părți. Dacă există compatibilitate între aceste proceduri și Convenția Europeană a

Drepturilor Omului (ECHR), în special referitor la dreptul de a avea acces la o instanță de judecată (Articolul 6 ECHR), dreptul la libertatea religioasă (Articolul 9 ECHR) și dreptul la un remediu efectiv (Articolul 13 ECHR), este în acest moment o chestiune care urmează a fi decisă de Curtea Europeană a Drepturilor Omului.⁵

26. Cu privire la cele spuse mai sus, și neținând seama de clarificarea adusă de Legea Nr. 182/2005, Comisia ar dori să sublinieze faptul că Articolul 31 al proiectului de lege are încă potențialul de a ridica probleme de compatibilitate cu Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Acest lucru se poate întâmpla pentru că acoperirea Articolului 31 al proiectului de lege este mai largă decât cea a Articolului 3 al Decretului-Lege Nr. 126/1990, așa cum a fost modificat de către Legea Nr. 182/2005, de vreme ce face referire la toate cultele recunoscute și acopera toate posesiunile religioase, nu doar clădirile de cult. În funcție de dezvoltările ulterioare în cadrul Curții Europene a Drepturilor Omului, s-ar putea prin urmare să fie necesară revizuirea Articolului 31 al proiectului de lege, dacă această prevedere va rămâne neschimbată înainte de adoptarea sa de către Parlament.

27. Articolele 19 și 20 ale proiectului de lege conțin garanții procedurale utile ce vor fi folosite în examinarea aplicațiilor pentru obținerea recunoașterii cultelor. Este binevenită în special prevederea ce ar asigura dreptul de apel către autoritatea legală competentă, împotriva unei decizii guvernamentale care fie oferă, fie refuză recunoașterea, în concordanță cu Legea Contenciosului Administrativ Nr. 554/2004. Ar fi la fel de important să se prevadă același drept în Articolul 21, ce autorizează Guvernul să retragă calitatea de cult recunoscut în anumite cazuri.

28. Conform Articolului 26 al proiectului de lege, cultele pot avea propriile organe de judecată religioasă pentru chestiuni de disciplină internă, și în aceste chestiuni, prevederile statutare și canonice se aplică în mod exclusiv. Deși observă faptul că această prevedere arată un respect deosebit pentru autonomia comunităților religioase, Comisia totuși accentuează că o excludere atât de largă a garanțiilor procedurale generale ar putea să nu fie complet în concordanță cu cerințele Articolului 6 ECHR.

f. Alte considerații

29. Secțiunea 5 a Capitolului II a proiectului de lege se ocupă de sistemul educațional organizat de către culte. În conformitate cu Legea Învățământului, cultele au dreptul de a preda religie în învățământul de stat și acest drept este reiterat în Articolul 39, paragraful 1 al proiectului de lege. În acest context, ar fi util să se menționeze în mod clar în însuși proiectul de lege că orele de religie în învățământul de stat nu sunt obligatorii.

30. În conformitate cu Articolul 48, paragraful 1 al proiectului de lege, în procedurile cu privire la obținerea sau pierderea statutului de asociație religioasă, prezența procurorului este obligatorie. Nu există nici o altă mențiune a prezenței

procurorului (public) în alt loc în proiectul de lege și ar trebui clarificat în ce capacitate și cu ce scop procurorul ar trebui să participe în procedurile specifice sub Articolul 48 al proiectului de lege.

V. Chestiuni legate de conceperea proiectului de lege

31. În opinia comisiei, proiectul de lege este destul de lung și de detaliat, având în vedere natura chestiunii ce se vrea a fi reglementată. În timp ce anumite prevederi ar putea fi formulate într-o manieră mai concisă, altele ar putea fi pur și simplu eliminate. Proiectul de lege ar fi prin urmare mai ușor accesibil celor interesați.

32. Scurtarea proiectului de lege ar putea de asemenea include regrouparea prevederilor redundante. De exemplu, restricțiile libertății de religie și activităților comunităților religioase, care sunt exprimate în Articolul 2, paragraful 2, și de asemenea în Articolul 5, paragraful 3 ale proiectului de lege sunt în mare aceleași.⁶ Posibilitatea de a exercita libertatea religioasă în comunitate cu alții (în mod "colectiv" în proiectul de lege) este menționată atât în Articolul 2, paragraful 1, cât și în Articolul 5, paragraful 1 ale proiectului de lege. Diferența între asociații religioase și grupări religioase este menționată în Articolul 5, paragraful 2 și Articolul 6 ale proiectului de lege. Principiile referitoare la reglementarea impozitării și culte sunt incluse în Articolul 10, paragraful 2, și Articolul 11 ale proiectului de lege. Dreptul cultului la organizare proprie pe baza statutelor interne este asigurat în Articolul 8, paragrafele 2 și 3 și în Articolul 14, paragraful 2 ale proiectului de lege.

33. Necesitatea menținerii unor anume prevederi, ce exprimă principii evidente pentru care o sancționare normativă ar putea fi inutilă, ar trebui evaluată. Asemenea prevederi includ Articolul 9, paragraful 5 al proiectului de lege, ce prevede posibilitatea statului de a semna acorduri de parteneriat cu cultele recunoscute; Articolul 13, paragraful 1 care amintește că relațiile între culte se bazează pe respect și înțelegere reciprocă; Articolul 32, paragraful 3, care prevede posibilitatea de a concedia un profesor pentru daune serioase aduse doctrinei sau moralei unui cult; Articolul 33, paragraful 2, și Articolul 34, care reamintesc competența cultelor de a concepe programa pentru propriile instituții de educație.

VI. Concluzii

34. Proiectul de lege a constituit obiectul unui proces de consultări lăudabil cu reprezentanții mai multor religii. Conține prevederi care, în principiu, constituie un cadru satisfăcător pentru exercitarea libertății religioase în România, atât de către indivizi în mod particular, cât și în comunitate cu alții. Proiectul de lege rămâne, totuși, bazat pe un cadru destul de rigid prin faptul că împarte comunitățile religioase în trei categorii legale, cu cerințe numerice stricte.

35. Ar trebui depuse eforturi sporite pentru a respecta total autonomia comunităților religioase – inclusiv în ceea ce privește organizarea proprie – o premisă

esențială a libertății religioase. Mai mult, prevederile ce se referă la protecția legală ar trebui întărite în scopul de a asigura dreptul de acces la o instanță de judecată. Se recomandă ca acestea și alte sugestii făcute în prezenta opinie să fie reflectate în amendamente ulterioare, în așa fel încât să îmbunătățească calitatea generală a proiectului de lege, și să asigure că acesta este în deplină concordanță cu standardele internaționale în domeniu.

Note:

1. Vezi în special Articolul 29 al Constituției, numit "libertatea de conștiință", care este formulat după cum urmează:

„(1) Libertatea gândirii și a opiniilor, precum și libertatea credințelor religioase nu pot fi îngrădite sub nici o formă. Nimeni nu poate fi constrâns să adopte o opinie ori să adere la o credință religioasă, contrare convingerilor sale.

(2) Libertatea conștiinței este garantată și ea trebuie să se manifeste în spirit de toleranță și respect reciproc.

(3) Culte religioase sunt libere să se organizeze potrivit statutelor proprii, în condițiile legii.

(4) În relațiile dintre culte sunt interzise orice forme, mijloace, acte sau acțiuni de învrăjpire religioasă.

(5) Cultele religioase sunt autonome fața de stat și se bucură de sprijinul acestuia, inclusiv prin înlesnirea asistenței religioase în armată, în spitale, în penitenciare, în azil și în orfeline.

(6) Părinții sau tutorii au dreptul de a-și asigura, potrivit propriilor convingeri, educația copiilor minori a căror răspundere le revine.”

2. Vezi Hasan și Chaus V. Bulgaria [GC], nr. 30985/96, & 62, ECHR 2000-XI; vezi de asemenea Mitropolia Basarabiei și alții v. Moldova, Nr. 45701/99 & 118, ECHR 2001-XII)

3. „Faptul că o religie este recunoscută ca și religie de stat sau că este stabilită ca și oficială sau tradițională sau ca adepții sau cuprind majoritatea populației nu va rezulta în nici un fel în subminarea posibilității de a se bucura de oricedrepturi....” Comentariu general 22 (48), adoptat pe 20 iulie 1993, Paragraful 9.

4. Vezi, mutatis mutandis Sidiropoulos și Alții v. Grecia, decizia din iulie 1998, Rapoartele 1998-IV, p 1614, / 40; vezi de asemenea Mitropolia Basarabiei v. Moldova, nr. 45701/99, / 118, ECHR 2001+XII)

5. Vezi decizia asupra admisibilității din 25 mai 2004 de către a doua Secție a Curții, Parohia Greco- Catolică SÂMBĂTA BIHOR c. România, nr. 48107/99; în conformitate cu Guvernul României, soluția destul de ciudată prevăzută de Articolul 3 al Legii-Decret Nr. 126/1990 este justificată de nevoia de a preveni riscul tulburărilor sociale într-un anumit domeniu, în special în comunitățile unde coexistă atât greco-catolici cât și ortodocși (vezi aceeași decizie la C, pct-ul 1). Decizia asupra meritelor nu a fost luată încă.

6. Formularea în text a unor astfel de restricții ar trebui să fie pusă în concordanță cu Articolul 9, paragraful 2 al Convenției Europene a Drepturilor Omului (acest lucru nu se întâmplă cel puțin în ceea ce privește versiunea în limba engleză a legii).

Traducere neautorizată realizată în cadrul Centrului de Resurse Juridice

Teme de îngrijorare cu privire la proiectul de lege despre libertatea religioasă și regimul general al cultelor din România*

ORGANIZAȚIA PENTRU SECURITATE ȘI COOPERARE ÎN EUROPA

La solicitarea Ministerului Român al Culturii și Cultelor, Consiliul Consultativ privind Libertatea Religioasă și de Credință de pe lângă Biroul pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului (ODHIR) al Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE) a lucrat în ultimul an la o analiză a proiectului propus pentru o Lege privind Libertatea Religioasă și Regimul General al Cultelor în România („proiectul de lege”). Această analiză este pregătită în paralel cu comentariile pe care le-a prezentat Comisia de la Veneția a Consiliului Europei și în corcondanță cu *Liniile Directoare pentru Evaluarea Legislației privind Religia sau Credința* adoptat în comun de aceste două instituții. Analiza finală va fi completată în curând și ar trebui să fie disponibilă în aproximativ două săptămâni. Deoarece ieri am aflat că o întâlnire comună a Comisiei pentru Drepturile Omului și a Comisiei Juridice va avea loc astăzi, și că legislația va fi dezbătută în scurt timp ca urmare a aplicării procedurii de urgență, am depus imediat acest scurt rezumat al considerațiilor privind punctele de îngrijorare ale proiectului de lege din perspectiva Consiliului Consultativ. Varianta finală și oficială a analizei Consiliului Consultativ va fi înaintată imediat ce acest lucru va fi posibil. Aceste considerații timpurii sînt prezentate ca fiind preliminare pentru a vă ajuta în cursul dezbaterilor pe care le veți realiza în următoarele câteva zile, în timp ce raportul nostru final este completat. Sperăm că se

*Poziție prezentată Comisiei pentru Drepturile Omului, Religie și Minorități și Comisiei Juridice, pentru Disciplină și Imunități ale Camerei Deputaților din Parlamentul României, de către prof. W. Cole Durham, Jr., membru al grupului de lucru de pe lângă Consiliul Consultativ privind Libertatea Religioasă și de Credință al Biroului pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului (ODHIR) al Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE) la 15 februarie 2006.

va aloca suficient timp dezbaterilor privind acestui proiect legislativ astfel încât analiza Consiliului Consultativ să poată fi luată în considerare.

Pentru început, Consiliul Consultativ dorește să recunoască faptul că legislația în cauză include multe prevederi care merită să fie salutate. În continuare vă prezentăm o listă a principalelor teme de îngrijorare. În timp ce anumite teme care sînt menționate mai jos nu sînt prevăzute expres în Raportul Comisiei de la Veneția, aceste considerente sînt privite ca recomandări suplimentare.

Consiliul Consultativ este de acord cu și subliniază următoarele teme de îngrijorare exprimate deja de Comisia de la Veneția în analiza sa:

1. Procedurile incluse în prezentul proiect de lege ar trebui revizuite pentru a preveni interferențele excesive cu autonomia comunităților religioase. Acest fapt este reflectat de cerințele excesive de documentare în procesul de înregistrare precum și în ceea ce privește prevederile în legătură cu personalul religios. Raportul Comisiei de la Veneția, para. 21. cu privire la Articolele 8, 18, 23, 41 al proiectului de lege.

2. Sînt necesare modificări și pentru a asigura accesul la justiție pentru rezolvarea disputelor de proprietate dintre Biserica Greco-Catolică și Biserica Ortodoxă. Acest aspect este esențial nu numai din perspectiva Articolului 9, dar și a Articolului 6 al Convenției Europene. Vezi Raportul Comisiei de la Veneția, para. 8 și 23-26, cu privire la Articolul 31 al proiectului de lege. Este imperativ ca proiectul de lege să includă prevederi care să excludă orice interpretare care ar putea limita recursul la justiție în ceea ce privește solicitările greco-catolicilor de a li se restitui proprietățile în cauză.

3. Proiectul de lege conține mult prea multe referiri vagi la alte legi prin folosirea unor fraze precum „în condițiile legii” sau „în conformitate cu legea.” Raportul Comisiei de la Veneția, para. 11.

4. Cerința unui număr minim de membrii de 300 de cetățeni români specificată de Articolul 40 al proiectului de lege este excesiv atît din perspectiva numărului mare de membrii cît și din perspectiva excluderii persoanelor care nu au cetățenie română. Raportul Comisiei de la Veneția, para. 12.

5. Cerințele privind accesul la statutul de cult sînt excesive atît în ceea ce privește numărul de membrii impus (0.1% din populație), insistența privind cetățenia română, impunerea calificării privind „interesul public” care nu este potrivit în context religios, precum și, în condiția a 12 ani de funcționare neîntreruptă în România. Raportul Comisiei de la Veneția, para. 12-17 cu privire la Articolele 17 și 18 din proiectul de lege.

6. Ar trebui adăugată o prevedere care să clarifice faptul că elevii și părinții lor ar trebui să aibă dreptul de a opta pentru a nu participa la orele de educație religioasă și că, în general, sistemele de educație religioasă ar trebui să fie structurate în așa fel încît să respecte credințele religioase ale celor în cauză. Raportul Comisiei de la

Veneția, para. 29, cu privire la secțiunea 5 a capitolului II și Articolul 39 al proiectului de lege.

7. Rolul procurorului în achiziționarea sau pierderea calității de asociație religioasă ar trebui clarificat. Raportul Comisiei de la Veneția, para. 30, cu privire la Articolul 48 al proiectului de lege.

Alte chestiuni observate de Consiliul Consultativ al OSCE/ODHIR:

1. Ar fi util de specificat faptul că modul de guvernare și funcționare al denominațiunilor și asociațiilor religioase trebuie să se desfășoare așa cum apare el specificat în documentele de constituire și în concordanță cu doctrinele religioase și cu practica. De exemplu, indiferent de numărul de membrii fondatori care se decide prin proiectul de lege, documentul de înființare ar trebui să poată specifica alte structuri de guvernare (e.g. care să nu includă în mod necesar membrii fondatori) care să implice un număr mai mic de persoane, români sau străini și alte structuri de guvernare. Acest fapt se impune datorită principiului autonomiei religioase. Din punctul de vedere al aplicării în practică, prevederile legate de dovezile privind condițiile legate de numărul de membri trebuie să nu fie oneroase (e.g. obținerea semnăturilor la întâlnirile bisericii cu afirmații pe propria răspundere că semnatarul este adult și membru al comunității religioase respective ar trebui să fie suficiente). Menținerea unui registru cu membrii ar trebui să nu fie impusă din motive care țin de respectarea dreptului la viață privată precum și din alte motive.

2. Reguli tranzitorii adaptate trebuie adoptate pentru a face clar faptul că grupurile religioase organizate ca asociații civile se pot înregistra ca asociații religioase în cadrul noii legi, ele ar trebui să își poată transfera proprietatea către noua entitate fără a recurge la o nouă analiză, taxare sau alte comisioane, să poată opera modificările în cărțile funciare pentru a clarifica faptul ca proprietatea aparține noii entități, etc. O posibilitate ar putea fi permisiunea de a fuziona vechea asociație cu noua structură, și în general, posibilitatea dată grupurilor religioase de a avea flexibilitatea necesară pentru restructurarea propriilor interese și activități în cadrul noii legi în felul cel mai potrivit pentru ele din punct de vedere practic și religios.

3. În general, cooperarea financiară dintre stat și denominațiunile religioase trebuie să fie structurată pentru a reflecta valorile egalității de tratament (e.g. diferențierea numai în baza unor criterii neutre și a unor factori obiectivi, nu pe baza unor preferințe religioase) și al non-coerței (e.g. susținerea financiară din partea statului ar trebui în general să fie structurat de așa manieră încât puterea de taxare a statului să nu fie exercitată pentru a forța persoanele să plătească pentru susținerea cultelor sau a asociațiilor religioase împotriva voinței proprii). Nu ne așteptăm ca aceste principii să fie aplicate în modalități care ar rezulta în pierderea beruscă a sprijinului de către instituțiile existente.

4. Una dintre caracteristicile salutare ale proiectului de lege este acela că egalizează tratamentul aplicat organizațiilor religioase mai mici prin extinderea

statutului de exceptare a taxării și de deductibilitate a contribuțiilor (deși nu a tuturor formelor de cooperare și susținere financiară) și în cazul organizațiilor religioase. Vezi Articolele 10 și 44. Formularea utilizată este vagă, în parte și pentru că o reglementare mai detaliată a acestor prevederi se va realiza prin codul fiscal. Cu toate acestea, tocmai pentru că aceste prevederi au rolul de a ajuta la reducerea inegalității de tratament în cazul grupurilor religioase mici, ar fi util dacă principiul de bază al deductibilității și al exceptării de la taxare atât pentru culte cât și pentru asociații religioase ar putea fi clarificat în mod expres în proiectul de lege, în așa fel încât principiile egalității de tratament astfel stabilite să poată ghida în mod eficient și să poată controla legislația subsecventă care va adopta norme privind taxele și fiscalitatea.

Acest document constituie un scurt rezumat al aspectelor majore și nu are ca intenție o analiză exhaustivă a proiectului de lege. Așa cum am menționat, o evaluare completă din partea Consiliului Consultativ va fi publicată în viitorul apropiat. Din câte înțelegem unele dintre punctele menționate au fost reflectate în amendamentele propuse și dezbătute atunci când proiectul de lege era revizuit de Senat dar este important să explicăm că modificările recomandate constituie în cea mai mare parte mai mult decât simple chestiuni care țin de politicile publice, ci trebuie realizate ca chestiuni care țin de respectarea angajamentelor privind drepturile omului asumate de România.

Notă:

1. Liniile Directoare au fost adoptate de Comisia de la Veneția în sesiunea plenară 59 (Veneția, 18-19 iunie 2004), și au fost susținute de Adunarea Parlamentară a OSCE în sesiunea sa anuală (Edinburgh, 5-9 iulie, 2004). Liniile Directoare au fost apreciate pozitiv și de Raportorul ONU pentru Libertatea Religioasă sau de Credință. Raport al Raportorului Special pentru Libertatea Religioasă și de Credință pentru a 61 a sesiune a Comisiei Drepturilor Omului, E/CN.4/2005/61, para.57.

Traducere neoficială Romanița Iordache Romanita@accept-mail.ro 4

Memoriu cu privire la Proiectul de lege privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor (Pl-x 25/2006)

CENTRUL DE RESURSE JURIDICE

*În atenția: Președintelui României, domnul Traian Băsescu
Președintelui Senatului, domnul Nicolae Văcăroiu
Președintelui Camerei deputaților, domnul Bogdan Olteanu
Primului-ministru, domnul Călin Popescu Tăriceanu
Președintelui Înaltei Curți de Casație și Justiție, domnul Nicolae Popa
Avocatului Poporului, domnul Ioan Muraru*

I. Justificarea memoriului

Centrul de Resurse Juridice este o organizație neguvernamentală, non-profit, fondată în 1998, care acționează pentru crearea unui cadru legal și instituțional care să asigure respectarea drepturilor omului, a egalității de șanse și a liberului acces la un proces echitabil.

Centrul de Resurse Juridice a acumulat de-a lungul activității sale o experiență importantă și o expertiză corespunzătoare în domeniul protecției drepturilor omului, a minorităților și a luptei împotriva discriminării de orice formă și pe baza oricărui criteriu, desfășurând programe în acest sens. (www.crj.ro)

Centrul de Resurse Juridice, alături de alte organizații de drepturile omului (precum: APADOR-CH Comitetul Helsinki, Liga Apărării Drepturilor Omului (LADO), ACCEPT Romania, Asociația Generală a Romanilor Uniți (Greco-Catolici), Centrul Roman de Studii Globale, Centrul Euroregional pentru Democrație, Asociația Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință, Ombudspersons for National Minorities, Asociația culturală Noesis) au atras atenția de-a lungul procesului legislativ

asupra riscului nerespectării standardelor naționale și internaționale în domeniul drepturilor omului pe care îl presupune acest proiect de lege și au făcut propuneri de amendare. O parte dintre aceste propuneri punctuale se regăsesc chiar în textul adoptat de Parlament.

Cu toate acestea proiectul de lege în forma actuală, înainte de promulgare, conține numeroase prevederi care constituie, în opinia noastră, serioase încălcări ale Constituției și ale legislației interne și internaționale în domeniul drepturilor omului și nu numai.

În aceste condiții, sperăm să veți găsi necesară activarea căilor legale de verificare a textului legii înainte de promulgare în conformitate cu atribuțiile dvs. corespunzător prevederilor art.77 alin.(2), art.146 lit.a din Constituție.

II. Problemele de neconstituționalitate și de neconcordanță legislativă identificate

A. Probleme de neconstituționalitate

1. Articolul 13 alin.(2) din proiectul de lege

Acest alineat este neconstituțional deoarece din modul în care este formulat extinde limitarea libertății de exprimare și libertății de conștiință mai departe decât s-a dorit prin art.29 alin.(4) (Libertatea conștiinței) din Constituție. În timp ce Constituția limitează aplicarea acestei prevederi „în relațiile dintre culte”, textul legii se extinde la orice persoană sau grup din România; pe „lângă învrăjbirea religioasă”, proiectul de lege adaugă textului constituțional „orice forme, mijloace, acte sau acțiuni de defăimare”, precum și „ofensa publică adusă simbolurilor religioase”.

Textul din proiect extinde abuziv restricțiile asupra fiecărui cetățean și impune o nouă cenzură în România, intrând în conflict și cu art.30 (Libertatea de exprimare) din Constituție. Acest lucru este de altfel inconsistent cu politica penală a statului român care anul acesta a dezincriminat infracțiunile de insultă și calomnie.

În aceste condiții, o serie întreagă de cărți de filosofie sau beletristică va putea fi considerată ofensatoare pentru unele culte și interzisă. Romane și ecranizări precum Codul lui Da Vinci, piese de teatru precum Evangheliștii de Alina Mungiu sau concerte cu formații considerate “sataniste” ar putea fi, de asemenea, interzise. Tineri care poartă tricouri cu anumite trupe rock ar putea fi sancționați în baza acestui amendament. Numeroase opinii critice față de anumite atitudini religioase reprobabile precum cazul de la Tanacu nu ar mai putea fi exprimate în presă.

2. Articolul 18 din proiectul de lege și următoarele

Condițiile pentru recunoașterea calității de cult stabilite prin acest articol duc la violarea art.29 (Libertatea conștiinței), art.40 (Dreptul de asociere) și art.53 din

Constituție. Restrângerea exercițiului libertății de asociere din proiectul de lege nu respectă condițiile textului constituțional deoarece:

- Nu se întemeiază pe un temei legitim dintre cele arătate expres în art.53 din Constituție (considerate și în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului). Singura motivare adusă de inițiator a fost de ordin financiar. Aceasta singură însă nu justifică îngrădirea unor drepturi și libertăți.

- Este discriminatorie, venind în contradicție și cu art.16 din Constituție, întrucât aduce cu ea un întreg regim juridic distinct, mai favorabil pentru cultele recunoscute în comparație cu asociațiile religioase sau grupările religioase. În plus, așa cum reiese din datele de la Recensământul din 2002, cel puțin patru dintre cultele avute în vedere la acea dată (Biserica evanghelică de confesiune augustină – 8.716 de adepți, Biserica armeană – 687 de adepți, Biserica evanghelică – 18.178 de adepți, Cultul mozaic – 6.057 de adepți) nu îndeplineau condițiile care acum sunt impuse „noilor veniți”. Aceasta duce la aplicarea de standarde duble ce nu ar trebui permise într-o societate democratică.

Așa cum reiese și din Scrisoarea către Primul Ministru al României adresată la data de 7 februarie 2006 de către Comisia pentru Securitate și Cooperare în Europa atașată acestui memoriu, aceste condiții sunt cele mai excesive cel puțin din spațiul Uniunii Europene.

3. Articolul 27 alin.(2) și (3) din proiectul de lege

Aceste alineate desconsideră prevederile art.44 (Dreptul de proprietate privată), art 21 (Accesul liber la justiție) și art.16 (Egalitatea în drepturi) din Constituție.

Conform art.44 alin.(2) din Constituție, „Proprietatea privată este garantată și ocrotită în mod egal de lege, indiferent de titular.” Cu toate acestea, art.27 alin.(2) din proiectul de lege stabilește un regim diferit pentru anumite bunuri din proprietatea privată a cultelor recunoscute, față de proprietatea privată a unei persoane fizice sau juridice de pe teritoriul României. Acest regim este din anumite puncte de vedere similar regimului bunurilor publice: prin insesizabilitate și imprescriptibilitate.

Dobândind din momentul intrării în vigoare a acestui proiect de lege caracterul insesizabil, bunurile avute în vedere mai sus vor fi practic nerevendicabile în instanță, deși la un moment dat ar fi putut să aparțină unei alte persoane fizice sau juridice decât cultul respectiv, ceea ce intră în contradicție cu dreptul la liberul acces la justiție și dreptul de proprietate.

O astfel de reglementare atinge în mod special drepturile anumitor culte care în perioada comunistă au suferit inclusiv în ceea ce privește patrimoniul lor, ducând practic la blocarea unor procese care se află pe rol sau care ar putea fi inițiate pe viitor. Alineatul 3 al aceluiași articol, prin formularea neacoperitoare, nu rezolvă

problema acestor grupuri întrucât lasă în afara sa situații concrete (de ex. situațiile în care bunurile au fost preluate cu titlu; când bunurile au fost preluate de alte entități, ru de către stat). Existența istorică a acestor situații și nevoia clarificării lor din punct de vedere juridic a fost recunoscută cu privire la anumite bunuri prin Legea nr. 247/2005 privind reforma în domeniile proprietății și justiției, care vorbește de: „(1) Imobilele care au aparținut cultelor religioase din România și au fost preluate în mod abuziv, cu sau fără titlu, de statul român, de organizațiile cooperatiste sau de orice alte persoane juridice în perioada 6 martie 1945 - 22 decembrie 1989...”

(A se vedea de asemenea punctele 23-28 din Raportul Comisiei de la Veneția, punctul 2 din Raportul preliminar al Grupului de lucru privind libertatea religioasă și de credință al OSCE)

4. *Articolul 31 alin.(1) din proiectul de lege*

Acest alineat constituie de asemenea o situație în care proprietatea privată este garantată și ocrotită în mod diferit, discriminatoriu. Argumentația de la punctul de mai sus este valabilă în mod corespunzător (mai puțin exemplificarea din alineatul ultim).

5. *Articolul 40 din proiectul de lege*

Condiția numărului de 300 de membri pentru înregistrarea ca asociație religioasă este excesivă și discriminatorie în comparație cu condiția de 3 membri impusă pentru înființarea ca asociație obișnuită conform Legii asociațiilor și fundațiilor. Aceasta duce la violarea art.16 (Egalitatea în drepturi), art.29 (Libertatea conștiinței), art.40 (Dreptul de asociere) și art.53 din Constituție. Restrângerea exercițiului libertății de asociere din proiectul de lege nu respectă condițiile textului constituțional deoarece:

- Nu se întemeiază pe un temei legitim dintre cele arătate expres în art.53 din Constituție (considerate și în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului). Singura motivare adusă de inițiator a fost de ordin financiar. Aceasta singură însă nu justifică îngrădirea unor drepturi și libertăți.

B. Probleme de neconcordanță legislativă

Aspectele de neconcordanță legislativă au o importanță deosebită întrucât proiectul de lege în speță are caracterul de lege organică și cel de lege specială. Prin urmare, se aplică cu prioritate față de legea generală. Punerea sa în practică va fi cu atât mai greoaie pentru autorități și pentru judecători, în condițiile în care se introduc standarde duble, derogări de la legea generală, fără o justificare obiectivă.

1. *Cu privire la legislația în domeniul drepturilor copilului*

Prin includerea expresiei „exclusiv”, art.3 alin.(1) din proiectul de lege ignoră situațiile în care autoritatea tutelară sau instanța are competența de a hotărî cu privire la un minor (art. 99, 102 din Codul familiei).

Art.3 alin.(1) din proiectul de lege ignoră prevederile art.25 alin.(1), (2) din Legea 272/2004 privind drepturile copilului, anume dreptul copilului care nu a implinit 14 ani de a se ține seama de „opinia, vârsta și gradul de maturitate a acestuia, fără a-l putea obliga să adere la o anumită religie sau la un anumit cult religios.”

2. Cu privire la prevederile legale în legătură cu dobândirea statutului de „utilitate publică”

Acordarea automată, prin lege, a statutului de „utilitate publică” pentru o anumită categorie de persoane juridice de drept privat (cultele recunoscute) produce:

a. discriminare între culte și asociații religioase sau asociații și fundații laice; În legislația în vigoare (art.38-45 din OG 26/2000 privind asociațiile și fundațiile actualizată) există deja criterii, proceduri și standarde pentru dobândirea și menținerea acestui statut; acestea au un rol de prevenire a abuzului facilităților și beneficiilor create prin lege și de asigurare a satisfacerii nevoilor și interesului general. Cultele care doresc să beneficieze de aceste facilități trebuie să parcurgă același proces de acreditare.

b. obligarea unor culte de a se desfășura anumite activități aferente acestui statut (de ex: publicarea în Monitorul Oficial a raportului de activitate și a situației financiare anuale)

3. Cu privire la folosirea exclusivă a limbii române în relațiile cu autoritățile statului

Articolul 16 alin.(2) al proiectului de lege introduce obligativitatea folosirii limbii române în relațiile cu autoritățile statului. Aceasta vine în contradicție cu prevederile art.90 din Legea 215/2001 a administrației publice locale prin care s-a stabilit dreptul de a folosi limba maternă în relațiile cu autoritățile publice locale, „în unitățile administrativ-teritoriale în care cetățenii aparținând unei minorități naționale au o pondere de peste 20% din numărul locuitorilor”. Acest lucru este cu atât mai relevant în condițiile în care anumite minorități naționale au ca trăsătură definitorie apartenența la o anumită religie.

4. Cu privire la soluționarea amiabilă a disputelor patrimoniale dintre culte

Articolul 31 alin.(3) din proiectul de lege nu reușește să se coreleze cu prevederile legale recente în materie de înțelegere amiabilă. Adoptarea acestora din urmă a fost necesară ca urmare a practicii judiciare care interpreta și aplica în mod diferit textul legal în ceea ce privește trecerea de la calea amiabilă la dreptul comun. Or textul din proiectul de lege are efectul de regres în această privință.

5. Cu privire la studiul religiei în școlile de stat doar pentru cei care aparțin cultelor recunoscute

Articolul 9 din Legea 84/1995 a învățământului prevede posibilitatea studiului disciplinei Religia în școlile de stat, ca parte a trunchiului comun, la cererea elevului și a părinților acestuia, în funcție de „confesiunea” pe care o aleg. Art.32 alin.(1) din proiectul de lege prevede această posibilitate doar pentru „cultele recunoscute”, ceea ce este discriminatoriu și defectuos din punct de vedere al corelării unor texte de lege.

Documente la care se face trimitere în memoriu:

- Opinia nr. 354/2005 a Comisiei Europene pentru Democrație prin Lege (Comisia de la Veneția) – Disponibilă la adresa: www.crj.ro/files/RapVenRom.pdf
- Raportul preliminar al Grupului de lucru pe libertatea religioasă și credință al OSCE – Disponibilă la adresa: www.crj.ro/files/RaportPreliminarOSCE.pdf
- Scrisoarea CSCE adresată Primului ministru Călin Popescu Tariceanu în data de 17 februarie 2006 – Disponibilă la adresa: www.crj.ro/files/ScrisoareCSCEPrimMinRo.pdf

Raport pe 2007 privind libertatea religioasă: România

DEPARTAMENTUL DE STAT AL STATELOR UNITE

BIROUL PENTRU DEMOCRAȚIE, DREPTURILE OMULUI ȘI MUNCĂ

Constituția conține prevederi referitoare la libertatea de religie; în general, guvernul a respectat acest drept în practică, dar unele restricții au afectat drepturile a numeroase grupuri religioase. Unele grupuri religioase minoritare au continuat să susțină, în mod credibil, că autoritățile guvernamentale de rang inferior le împiedică eforturile de prozelitism și se amestecă în alte activități religioase.

În perioada inclusă în acest raport, nu au existat schimbări esențiale în ceea ce privește respectarea libertății de religie. Guvernul a făcut, în continuare, diferența dintre cultele recunoscute și cele nerecunoscute oficial, iar condițiile de înregistrare și recunoaștere au ridicat, în continuare, probleme religiilor minoritare. În decembrie 2006, Parlamentul a adoptat o nouă lege a cultelor, care a intrat în vigoare în ianuarie 2007. Numeroase organizații neguvernamentale (ONG-uri), organizații internaționale și grupuri religioase au criticat proiectul de lege, exprimându-și îngrijorarea că, dacă este adoptată, legea va instituționaliza discriminarea a numeroase minorități religioase și va crea obstacole pentru multe astfel de grupuri în obținerea recunoașterii ca religii oficiale.

Guvernul nu a retrocedat comunității greco-catolice proprietăți transferate de către comuniști Biserii Ortodoxe în 1948. Biserica Greco-Catolică a fost singura religie desființată sub regimul comunist și ale cărei biserici au fost confiscate și date altei religii, și anume Bisericii Ortodoxe. Acest lucru a condus la crearea unei situații discriminatorii pentru Biserica Greco-Catolică, care a continuat în perioada la care face referire prezentul raport.

Guvernul a continuat să înregistreze progrese cu privire la recunoașterea existenței Holocaustului în țară. Unele grupuri religioase minoritare au susținut, în continuare, că autoritățile locale au amânat emiterea autorizațiilor de construcții din motive religioase.

Au existat informații privind abuzurile și discriminarea societății din cauza credinței sau a practicii religioase. Au existat incidente în care Biserica Ortodoxă România a manifestat ostilitate față de bisericile non-ortodoxe și a criticat prozelitismul protestanților și al altor grupuri religioase. În general, Biserica Ortodoxă a refuzat, în continuare, să retrocedeze Bisericii Greco-Catolice bisericile pe care le-a primit în 1948. Biserica Ortodoxă și-a folosit, adeseori, influența pentru a pune presiune asupra grupurilor mici și a oficialilor guvernamentali spre propriul avantaj.

Guvernul Statelor Unite poartă discuții despre libertatea de religie împreună cu Guvernul României, inclusiv la cel mai înalt nivel politic, ca parte a politicii generale de promovare a drepturilor omului. Pe parcursul anului 2006, Ambasada Statelor Unite și-a exprimat, în mod continuu, îngrijorarea față de componentele discriminatorii ale proiectului de lege privind libertatea de religie, inclusiv consilierilor prezidențiali, parlamentarilor și Ministerului Culturii și Cultelor. De asemenea, ambasada a discutat, în continuare, cu diferiți oficiali despre eșecul Guvernului în ceea ce privește retrocedarea completă a proprietăților religioase, inclusiv ale bisericii greco-catolice. Ambasada a sponsorizat numeroase evenimente legate de libertatea de religie, printre care conferințe cu invitați din Statele Unite și un program de comunicare activă cu diferite grupuri religioase. De asemenea, Ambasada a sprijinit semnificativ eforturile Guvernului de a recunoaște adevărata istorie a Holocaustului din România, incluzând aici implementarea recomandărilor raportului Comisiei Wiesel din anul 2004, pregătirea profesorilor pentru a preda istoria Holocaustului din România, precum și comemorarea Zilei Naționale a Holocaustului.

Secțiunea I. Demografia religioasă

Țara are o suprafață totală de aproximativ 237.500 km² și o populație de aproximativ 21,7 milioane de locuitori.

Potrivit recensământului din 2002, Biserica Ortodoxă Română (inclusiv Episcopia Ortodoxă Sîrbă din Timișoara) reprezenta 86,8% din populație. Biserica Romano-Catolică a reprezentat 4,7 % din populație, iar Biserica Greco-Catolică mai puțin de 1%, deși, potrivit unei estimări recente a Bisericii Greco-Catolice, membrii săi reprezentau 3,6% din populație. Următoarele grupuri religioase reprezentau mai puțin de 2% din populație: Biserica Creștină de Rit Vechi (Ortodoxă), Biserica Protestantă Reformată, Biserica Creștin Evanghelică, Biserica Evanghelică Română, Biserica Evanghelică de Confesie Augustină, Biserica Evanghelică Luterană – Sinodul Prezbitarian, Biserica Unitariană din România, Biserica Baptistă, Biserica lui Dumnezeu Apostolică (Biserica Penticostală), Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea, Biserica Armeană, Comunitatea Evreiască, Comunitatea Musulmană, Martorii lui Iehova, Credința Baha’I, Familia (Copiii lui Dumnezeu), Biserica lui

Iisus Hristos a Sfinților din Zilele din Urmă (Mormoni), Biserica Unificării, Biserica Metodistă, Biserica Presbiteriană, Meditația Transcendentală, Hare Krishna și Budismul Zen. Potrivit recensământului din 2002, numărul ateilor era de 8.524, iar 12.825 de persoane nu aveau nicio afiliere religioasă.

Majoritatea religiilor au adepți în toată țara, dar unele comunități religioase sunt concentrate în anumite regiuni. Membrii Bisericii de Rit Vechi (lipovenii) se află în Moldova și Dobrogea. Majoritatea musulmanilor se află în partea de sud-est a țării. Majoritatea greco-catolicilor este în Transilvania, dar există greco-catolici și în București și în regiunile Banat și Crișana. Credincioșii protestanți și catolici sunt localizați în principal în Transilvania, dar mulți dintre aceștia se află și în județul Bacău. Etnicii ucraineni ortodocși sau greco-catolici se află, în mare parte, în zona de nord-vest a țării. Etnicii sârbi ortodocși se află, în principal, în Banat. Armenii sunt concentrați în Moldova și în sud. Membrii Bisericilor Reformate Protestante, Romano-Catolice și Unitariene din Transilvania sunt, aproape toți, de etnie maghiară.

Potrivit unui sondaj realizat în noiembrie 2006, aproximativ 40% din populație susținea că participă la slujbe religioase, în mod regulat, o dată sau de două ori pe lună.

Secțiunea II. Statutul libertății de religie

Cadrul legal/politic

Deși Constituția garantează libertatea de religie, guvernul exercită o influență considerabilă asupra vieții religioase, prin legi și decrete. Condițiile de înregistrare și recunoaștere impuse de guvern continuă să afecteze minoritățile religioase.

Numărul total al religiilor recunoscute oficial a fost, în continuare, scăzut. Până în decembrie 2006, au existat 18 religii recunoscute, iar Guvernul a înregistrat alte grupuri religioase ca asociații sau fundații, în baza unei legi a asociațiilor – statut care nu le-a garantat aceleași drepturi ca statutul de religie recunoscută. Din 1990, Guvernul a refuzat să acorde statut de religie câtorva grupuri religioase, inclusiv Organizației Credincioșilor Ortodocși de Rit Vechi, Credinței Baha’i și Mormonilor, în principal din cauza absentei legislației în acest sens.

În baza noii legi a cultelor adoptate pe 27 decembrie 2006, Guvernul a implementat un sistem de recunoaștere pe trei niveluri: grupuri religioase (care nu sunt entități legale), asociații religioase și religii. Grupurile religioase sunt grupuri de oameni care au aceeași credință, dar care nu primesc scutiri de impozite din partea statului. Asociațiile religioase sunt entități legale care nu primesc finanțare de la stat, care trebuie înregistrate ca atare într-un registru al asociațiilor religioase și care sunt scutite numai de impozitele pe lăcașele de cult. Grupurile nerecunoscute nu au voie să desfășoare activități generatoare de profit. Pentru a se înregistra, asociațiile religioase trebuie să aibă 300 de membri și să furnizeze datele personale

ale membrilor. În baza legii asociațiilor, numărul de membri pentru înregistrarea oricărui tip de asociație este de trei. Asociațiile religioase pot primi statut de religie dacă desfășoară activități religioase continue timp de 12 ani și dacă numărul de membri reprezintă 0,1% din populația României (aproximativ 22.000 de persoane).

Noua lege a cultelor recunoaște aceleași 18 religii: Biserica Ortodoxă Română, Episcopie Ortodoxă Sîrbă din Timișoara (care a făcut parte, inițial, din Biserica Ortodoxă), Biserica Romano-Catolică, Biserica Greco-Catolică, Biserica Creștin Ortodoxă de Rit Vechi, Biserica Reformată (Protestantă), Biserica Creștin Evanghelică, Biserica Evanghelică Română, Biserica Evanghelică de Confesie Augustină, Biserica Evanghelică Luterană – Sinodul Prezbiterian, Biserica Unitariană, Biserica Baptistă, Biserica Penticostală, Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea, Biserica Armeană, Iudaismul, Islamismul și Martorii lui Iehova. Religiiile recunoscute pot primi sprijin de la stat în funcție de reprezentarea acestora în cadrul recensământului; de asemenea, au dreptul de a înființa școli, de a preda religia în școlile publice în care au un număr mare de credincioși, de a primi fonduri guvernamentale pentru construcția de biserici, de a plăti salarii clerului din fonduri guvernamentale și de a subvenționa cheltuielile locative ale clerului, de a difuza programe religioase la televiziune și radio, de a solicita licențe pentru frecvențe de emisie și de a beneficia de scutiri de impozite. Cele 18 religii au la dispoziție un an de la implementarea noii legi a cultelor pentru a depune documentele necesare pentru ca statutul lor oficial să fie reconfirmat de către stat.

Legea permite comunităților religioase să își înmormînteze morții, fără restricții, în cimitirele altor religii, în localitățile în care acestea nu au propriul cimitir și în care nu există cimitire comunale.

ONG-urile, Consiliul National pentru Combaterea Discriminării (CNCD) și grupurile religioase și-au exprimat îngrijorarea că dispoziția prin care se interzice defăimarea și ura religioase, precum și ofensa publică adusă simbolurilor religioase, restricționează libertatea de expresie și religie. Legea interzice autorităților publice să ceară oamenilor să își specifice afilierea religioasă în relațiile acestora cu statul.

În baza legii cultelor, bugetul oferit de stat este stabilit în funcție de numărul de aderenți ai fiecărei religii recunoscute în cel mai recent recensământ și de „nevoile religiilor” (dispoziție destul de ambiguă). Guvernul nu a emis regulile și regulamentele de implementare a noii legi. Prin urmare, implementarea acesteia nu începuse pînă la finele perioadei de raportare. Unele grupuri minoritare, cum ar fi greco-catolicii, au susținut că recensământul indică un număr mai mic de membri ai comunității lor, întrucît apartenența etnică este percepută, în general, ca fiind un factor care determină religia unei persoane ca fiind ortodoxă.

În 2005, Guvernul a amendat legea retrocedărilor, inclusiv legea 501/2002 cu privire la retrocedarea proprietăților religioase. De asemenea, această lege se referă la retrocedarea terenurilor arabile și forestiere și a altor proprietăți imobiliare către

comunitățile etnice și grupurile religioase. Amendamentele menite să accelereze retrocedarea au clarificat și simplificat procedurile pentru retrocedarea proprietăților, au extins amploarea acestora pentru a include terenul clădirilor demolate și au prelungit termenele de solicitare cu șase luni.

De asemenea, legea a introdus amenzi pentru oficialii care blochează procesul de retrocedare și a creat un fond de proprietate pentru compensarea solicitanților cu acțiuni în schimbul proprietăților acestora (inclusiv terenuri arabile și forestiere) care nu puteau fi retrocedate în natură. Cu toate acestea, acționarii acestui fond de proprietate – cu o valoare potențială de 5 miliarde de dolari – nu-și puteau da acțiunile în schimbul banilor lichizi, întrucât fondul nu fusese listat la bursa de valori până la finele perioadei de raportare. La finele lunii iunie 2007, Guvernul a adoptat o ordonanță care ar trebui să permită fondului să fie evaluat și apoi listat la bursa de valori până la mijlocul anului 2008. De asemenea, ordonanța prevede plăți în bani lichizi în locul retrocedărilor, în valoare de aproximativ 215.000 USD (500.000 RON), plătibili în decursul unei perioade de doi ani. Solicitățile mai mari vor fi plătite, suplimentar, prin acțiuni la fondul de proprietate.

În baza legii 501/2002, modificată, clădirile folosite de instituțiile publice (cum ar fi muzee, școli și spitale) vor rămâne chiriașilor pe o perioadă de 3 până la 5 ani, în funcție de instituțiile publice; în această perioadă, aceștia vor plăti chirie bisericilor. Majoritatea proprietăților bisericesti se încadrează în această categorie. Totuși, această lege nu abordează chestiunea bisericilor greco-catolice, confiscate în timpul regimului comunist din 1948 și transferate Bisericii Ortodoxe; amendamentele din 2005 prevedeau că această chestiune va fi abordată într-o lege separată.

Un decret guvernamental din 1990 a cerut crearea unui comitet mixt ortodox și greco-catolic, la nivel național, pentru a rezolva situația fostelor biserici greco-catolice, dar acest comitet și-a încetat activitatea efectivă în 2004.

O lege din 2005 permite Bisericii Greco-Catolice să recurgă la instanțele judecătorești ori de câte ori eșuează dialogul bilateral cu Biserica Ortodoxă privind retrocedarea bisericilor. Înainte, instanțele judecătorești refuzaseră, adeseori, să emită hotărâri în cazurile referitoare la bisericile greco-catolice, din cauza decretului din 1990. Această lege permite începerea multor procese de retrocedare, dar legea în sine nu retrocedează proprietățile Bisericii Greco-Catolice.

O lege din 2004, amendată și ea de legea din 2005, prevede retrocedarea tuturor clădirilor care au aparținut comunităților etnice și au fost confiscate în perioada 6 septembrie 1940 – 22 decembrie 1989. Ca și în cazul proprietăților religioase, clădirile folosite „în interes public” vor fi în continuare utilizate de locatarii actuali, pe o perioadă de la 3 la 5 ani, în funcție de utilitatea actuală a structurii. La cererea comunității evreiești, legea a extins perioada de confiscare a proprietăților pentru a include perioada 1940-1945, atunci când guvernul pro-nazist confiscase un număr ridicat de proprietăți evreiești.

Legea nu interzice și nici nu pedepsește întrunirile pentru activități religioase pașnice. Nu există nicio lege împotriva prozelitismului, iar autoritățile nu au o definiție clară a activităților care reprezintă prozelitism.

Guvernul permite, dar nu stabilește ca obligatorie, educația religioasă în școlile publice. Participarea la aceste cursuri este opțională. Doar cele 18 religii recunoscute au dreptul de a ține cursuri religioase în școlile publice, dar numai dacă membrii acestora reprezintă o anumită proporție în raport cu clasele respective. Legea permite instruirea potrivit credinței părinților elevului. Constituția și noua lege a cultelor permit stabilirea de școli confesionale subvenționate de stat.

Regulamentele Ministerului Justiției prevăd accesul nerestricționat al religiilor recunoscute și al asociațiilor religioase la orice tip de centru de detenție, chiar dacă asistența acestora nu este solicitată în mod expres. Administrația Națională a Penitenciarelor (ANP) poate interzice accesul reprezentanților unui grup religios numai dacă poate furniza probe solide în sprijinul afirmației că prezența grupului religios respectiv pune în pericol securitatea centrului de detenție. De asemenea, regulamentele interzic orice amestec al conducerii penitenciarelor în programele religioase și interzic prezența reprezentanților conducerii la întâlnirile dintre deținuți și reprezentanții oricărui cult. Distribuirea de publicații religioase nu poate fi supusă niciunei restricții. Reprezentanții penitenciarelor responsabili cu asistența religioasă nu ar trebui să fie preoți sau reprezentanți ai vreunui cult.

Religiile recunoscute au dreptul prin lege să aibă cler militar pregătit pentru a oferi asistență religioasă recruților.

Legea privind drepturile străinilor, revizuită în 2003, a introdus o viză de ședere îndelungată pentru activități religioase. Pentru acest tip de viză, sunt necesare aprobarea Ministerului Culturii și Cultelor, dovada că solicitanții reprezintă o organizație religioasă recunoscută legal în țară, asigurări medicale și prezentarea cazierului judiciar. Legea prevede prelungirea vizei cu cel mult cinci ani. Există penalități pentru orice străin care stă fără viză, dar astfel de penalități nu par să aibă legătură cu activitățile religioase. Prin ridicarea pragului de calificare ca asociații religioase de la 3 la 300 de persoane, legea cultelor din 2006 poate împiedica numeroși străini să primească o viză de ședere îndelungată pentru activități religioase.

Pentru construcția de lăcașe de cult, sunt necesare autorizații de construcție locale, asemănătoare celor pentru orice tip de construcție.

Noua lege a cultelor a fost criticată de grupuri ale societății civile și de organizații internaționale precum Comisia Statelor Unite privind Securitatea și Cooperarea în Europa (Comisia Helsinki) și Comisia de la Veneția din cadrul Consiliului Europei. Guvernul nu s-a consultat cu religiile nerecunoscute în privința proiectului de lege. Din cele 18 religii recunoscute care au fost consultate de către Guvern, Biserica Greco-Catolică și Martorii lui Iehova au refuzat, încă de la început, să sprijine proiectul de lege, în timp ce Biserica Baptistă și-a retras sprijinul după

ce amendamentele propuse de aceasta au fost excluse din text. Proiectul de lege impune un prag numeric ridicat de 0,1% din populație – aproximativ 27.000 de persoane – pentru ca noile grupuri religioase să fie eligibile pentru statutul de religie oficială, un număr pe care nici chiar unele dintre religiile recunoscute nu îl au. Mai mult, religiile minoritare trebuie să aștepte timp de 12 ani pentru a fi eligibile pentru statutul preferențial de religie. În timpul dezbaterilor pe marginea proiectului de lege, organizațiile societății civile au recomandat eliminarea ambelor cerințe.

Crăciunul și Paștele ortodox sunt sărbători naționale. Membrii celorlalte religii recunoscute, care sărbătoresc Paștele la o dată diferită, au dreptul, prin lege, la o sărbătoare suplimentară.

O lege din 2006 pentru combaterea antisemitismului interzice organizațiile fasciste, rasiste și xenofobe și include, în definiția Holocaustului, persecutarea romilor alături de cea a evreilor.

Raportul Comisiei Internaționale pentru Studiarea Holocaustului din România (Comisia Wiesel), din 2004, a făcut recomandări menite să crească nivelul de conștientizare asupra existenței Holocaustului în România. Printre recomandările Comisiei Wiesel se numără: revenirea Guvernului asupra reabilitării anterioare a criminalilor de război naștiți; stabilirea unei Zile Naționale de Comemorare a Holocaustului; construirea unui memorial și a unui muzeu național al Holocaustului la București și aplicarea legislației prin care negarea Holocaustului constituie un delict. De asemenea, Comisia a recomandat, printre altele, includerea completă a istoriei exacte a Holocaustului în programa și manualele școlare.

Restricții ale libertății de religie

Din 1990, autoritățile refuză să acorde statut de religie Organizației Creștinilor Ortodocși de Rit Vechi, Miscării Adventiste pentru Reformă, Credinței Baha'I și Mormonilor, care sunt înregistrate ca asociații religioase. În perioada de raportare, niciun grup religios nu a încercat să obțină statut de religie, întrucât așteptau adoptarea noii legi a cultelor. După intrarea acesteia în vigoare, grupurilor religioase li s-a spus că procedurile de înregistrare nu erau încă finalizate.

Potrivit Secretariatului de Stat pentru Culte, în 2006, comunitățile religioase au primit aproximativ 16,5 milioane USD (46.005.000 RON), direct proporțional cu numărul de credincioși, conform recensământului din 2002, iar Biserica Ortodoxă a primit cea mai mare parte a acestei sume. Biserica Greco-Catolică s-a plîns că Guvernul a amînat acordarea fondurilor respective și că, pînă la finele anului calendaristic, Biserica nu a avut timp să cheltuiască fondurile în scopurile dorite. Toți banii necheltuiți se returnează statului la finele fiecărui an calendaristic.

Unele grupuri religioase minoritare au semnalat, în continuare, faptul că autoritățile locale s-au opus acordării de autorizații de construcție pentru lăcașe de cult din motive nejustificate.

De exemplu, Martorii lui Iehova au semnalat că, în unele localități, autoritățile au condiționat, în mod ilegal, acordarea autorizațiilor de construcție de acordul tuturor vecinilor din zonă (de exemplu, în Sighișoara, județul Mureș). Martorii lui Iehova s-au plîns că primarul din Călărași, județul Călărași, a refuzat, sub diverse pretexte, să pună în aplicare o hotărîre judecătorească din iunie 2006, prin care grupul religios putea construi un lăcaș de cult acolo. Biserica Greco-Catolică a semnalat cazuri similare la Săpînța (județul Maramureș) și Pesceana (județul Vâlcea).

Unele grupuri religioase minoritare s-au plîns de faptul că autoritățile locale și preoții ortodocși au împiedicat desfășurarea activităților religioase, chiar și atunci cînd grupurilor respective li se emisese autorizații în acest sens. Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea a semnalat dificultăți în obținerea de aprobări pentru folosirea sălilor publice în vederea activităților religioase, în urma presiunilor făcute de preoții ortodocși, în special în zonele rurale sau în localitățile mici. În numeroase cazuri, Biserica Adventistă a decis să nu folosească săli publice pentru activitățile sale. Cu toate acestea, în unele cazuri, autoritățile locale nu au cedat presiunii Bisericii Ortodoxe și au acționat în conformitate cu legea, dîndu-și acordul în acest sens.

Puțini politicieni susțin proiecte de lege sau măsuri care irită (sau nemulțumesc) Biserica Ortodoxă. În general, autoritățile locale tind să fie tolerante față de grupurile religioase minoritare, dar au existat incidente în care acestea au fost supuse presiunii sau intimidării de către clerul ortodox. În unele cazuri, poliția locală și autoritățile administrative au sprijinit în mod tacit campanii sociale (unele incluzînd și intimidare fizică) împotriva prozelitismului grupurilor religioase non-ortodoxe sau au avut o atitudine pasivă față de eliminarea hărțuirii (a se vedea Secțiunea III).

Martorii lui Iehova au semnalat cîteva cazuri în care au fost intimidați de autoritățile locale. Pe 17 martie 2007, la Târgoviște, județul Dâmbovița, doi polițiști, însoțiți de un preot ortodox, au întrerupt activitățile religioase desfășurate de trei membri ai Martorilor lui Iehova și i-au forțat să vină la secția de poliție, unde comandantul le-a spus că nu puteau vorbi cu persoane de pe stradă fără aprobări anterioare. Martorii lui Iehova nu au primit un răspuns la plîngerea înaintată de unul dintre cei trei membri implicați în incident.

Pe 13 ianuarie 2007, doi membri ai Martorilor lui Iehova au fost opriți de primarul din Brănișca, în timp ce desfășurau activități de misionarism religios. Primarul le-a cerut să părăsească localitatea și le-a spus că activitatea lor de misionariat este ilegală. Poliția a declarat că primarul va fi anchetat. Procurorul l-a anchetat pe primar, dar nu l-a pus sub acuzare.

Pe 21 septembrie 2006, poliția comunitară din Timișoara, județul Timiș, a amendat un membru al Martorilor lui Iehova pentru distribuirea de broșuri religioase. Ca reacție la plîngerea înaintată de Martorii lui Iehova, șeful poliției comunitare din Timișoara a susținut că amenda este justificată deoarece Martorii lui Iehova nu aveau un contract de publicitate cu primăria, încălcînd, astfel, o decizie a consiliului

local. De asemenea, poliția comunitară a acuzat Martorii lui Iehova de practicarea unui „prozelitism necorespunzător”. Martorii lui Iehova au făcut apel în instanță, care a declarat amenda ilegală.

Pe 27 august 2006, primarul din Baia de Fier, județul Gorj, a întrerupt doi Martori ai lui Iehova în timpul predicii. Primarul i-a agresat verbal și a instigat localnicii la acte de violență. Pe 6 august 2006, primarul din Baia de Fier, un consilier local și șeful poliției locale au cerut citorva membri ai Martorilor lui Iehova să părăsească Baia de Fier și i-a agresat verbal. Ca reacție la o plângere înaintată de Martorii lui Iehova, inspectoratul județean de poliție a pus incidentul pe seama Martorilor lui Iehova.

Martorii lui Iehova au semnalat faptul că, după mulți ani de hărțuire, în perioada de raportare, membrii lor nu s-au mai confruntat cu dificultăți din partea autorităților locale sau a Bisericii Ortodoxe din Mizil, județul Prahova.

În Pesceana, o comunitate greco-catolică stabilită în 2005 s-a confruntat cu discriminarea și hărțuirea, odată ce un grup de săteni – împreună cu preotul ortodox – au trecut la greco-catolicism. Tensiunile au continuat în perioada de raportare, din cauza refuzului Bisericii Ortodoxe de a respecta o hotărâre judecătorească prin care li se permitea greco-catolicilor accesul la cimitirul local și a refuzului autorităților de a emite o autorizație de construcție a unei biserici greco-catolice.

Autoritățile centrale nu au răspuns plîngerilor Bisericii Greco-Catolice referitoare la retrocedarea proprietăților sau la atitudinile discriminatorii ale oficialilor locali.

Martorii lui Iehova s-au plîns, în continuare, de faptul că misionarilor lor li s-au prelungit vizele cu numai doi ani sau chiar un an, fără nicio explicație. De asemenea, Biserica Baptistă a semnalat faptul că misionarii săi care nu aveau cetățenie americană sau europeană (UE) au primit numai viză cu durată de maximum un an. Biserica lui Iisus Hristos a Sfinților din Zilele din Urmă s-a plîns și ea de cerințele inconsistente și de taxele mari pentru obținerea sau reînnoirea vizelor.

Deși prozelitismul nu este restricționat prin lege, câteva grupuri religioase minoritare – atât religii recunoscute, cât și nerecunoscute – au înaintat plîngerii credibile potrivit cărora oficialii guvernamentali de rang inferior le-au împiedicat eforturile de prozelitism, s-au amestecat în activitățile lor religioase sau le-au supus discriminării și în alte moduri, pe perioada inclusă în acest raport.

Unele grupuri religioase minoritare recunoscute au susținut că școlile publice au refuzat să organizeze cursuri de religie pentru cultele respective. Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea, Biserica Greco-Catolică, Biserica Baptistă și Martorii lui Iehova au semnalat, în continuare, astfel de cazuri. Potrivit acestor grupuri religioase minoritare, inspectorii de religie locali sunt, în multe cazuri, preoți ortodocși, care neagă, în mod constant, acreditarea profesorilor de alte religii. Potrivit semnalărilor greco-catolice și baptiste, unele autorități școlare sau directori de școli au interzis accesul în școlile lor profesorilor acestor religii. Inspectoratul Școlar Județean Dolj a împiedicat, sub diferite pretexte, un preot baptist să predea

ore de religie în satul Carcea, în anul școlar 2006-2007, în ciuda unui număr de 19 elevi care au solicitat ore de religie baptistă. Grupurile religioase minoritare, inclusiv Biserica Greco-Catolică și Biserica Baptistă, au afirmat, în mod credibil, că autoritățile au făcut presiuni asupra copiilor de altă religie să participe la ore de religie ortodoxă. Se pare ca orele de religie ortodoxă au fost programate intenționat în jurul prînzului, în unele școli, pentru ca toți elevii să fie obligați să participe. De asemenea, Biserica Baptistă a semnalat faptul că unii directori de școli au refuzat să organizeze ore de religie baptistă chiar și în zonele în care există un număr mare de bapțiști. Biserica Baptistă a semnalat unele cazuri în care conducerea școlii a încercat să facă presiuni asupra elevilor bapțiști să-și schimbe religia. Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea s-a plîns, în continuare, de faptul că, din anul 2002, Inspectoratul Școlar Județean Cluj a eliminat din programa școlară două din cele trei ore de religie adventistă solicitate, deși existau suficienți elevi pentru trei ore.

Mai mult, Biserica Baptistă a semnalat, în continuare, faptul că, la unele festivități organizate de școli publice, toți elevii trebuiau să participe la slujbe religioase ortodoxe.

Aceiași lucru a fost semnalat și în cazul armatei.

Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea s-a plîns că autoritățile au invitat numai Biserica Ortodoxă la sărbătoririle cu ocazia Zilei Naționale. Mai mult, autoritățile au permis numai Bisericii Ortodoxe să aibă un rol activ în cadrul ceremoniilor de deschidere a școlilor, dar și cu alte ocazii.

În noiembrie 2006, ca reacție la o plîngere a unei organizații neguvernamentale cu sediul în Buzău, CNCD i-a cerut Ministerului Educației să elimine simbolurile religioase din școli, cu excepția sălilor în care se predau ore de religie. Decizia a generat reacții vehemente din partea Bisericii Ortodoxe. În decembrie 2006, Ministerul Educației a decis că părinții, comunitățile locale și conducerea școlilor sunt cei care trebuie să hotărască cu privire la prezența sau absența icoanelor din sălile de clasă. Dezbaterea a continuat, iar pînă la finele perioadei de raportare nu fusese luată nicio măsură în acest sens.

Cîteva ONG-uri și grupuri religioase minoritare s-au plîns cu privire la un manual de religie ortodoxă, publicat în iulie 2006 de Ministerul Educației, sub coordonarea Secretariatului de Stat pentru Culte. Manualul descria apariția Bisericii Greco-Catolice, în secolul al XVIII-lea, ca rezultat al „prozelitismului catolic”, iar Martorii lui Iehova, Credința Baha’I și Mormonii ca secte care „reprezintă o adevărată amenințare la adresa societății”. Un capitol din carte afirma că sectele practică prozelitismul prin mijloace cum ar fi spălarea creierelor, mită, șantaj și exploatarea săracilor.

Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea s-a plîns, în continuare, de faptul că unele universități au refuzat să schimbe data examenelor pentru studenții adventiști, atunci cînd acestea erau programate în zilele de sîmbătă. Elevii adventiști nu au

putut participa la olimpiadele școlare deoarece acestea erau organizate în zilele de sîmbătă.

Potrivit grupurilor religioase minoritare, clerul militar este alcătuit numai din preoți ortodocși, cu excepția unui reprezentant al Bisericii Catolice și a unui reprezentant al Alianței Evanghelice.

Presa a semnalat faptul că, în septembrie 2005, primăria București a aprobat, în mod ilegal, construcția unei clădiri lângă Catedrala Romano-Catolică Sf. Iosif, care poate pune în pericol fundația catedralei. În noiembrie 2006, o comisie senatorială de anchetă a îndemnat Guvernul să oprească construcția clădirii. În ciuda protestelor la nivel național și internațional – inclusiv manifestații de stradă și mesaje din partea Vaticanului, a Parlamentului European și a altor foruri – precum și a plîngerilor din partea Bisericii Romano-Catolice, construcția a continuat. Biserica Romano-Catolică s-a plîns că instanțele judecătorești au transferat de două ori, în mod deliberat, procesul deschis împotriva companiei de construcție, pentru a amîna luarea unei decizii în acest caz. Cazul era în derulare la finele perioadei de raportare.

Unele CNG-uri și grupuri religioase au semnalat faptul că, în unele județe, cum ar fi Suceava, Sălaj, Mureș, Maramureș și Hunedoara, cererile de emitere a cărții naționale de identitate au inclus, în continuare, o cerință potențial discriminatorie cu privire la afilierea religioasă, în ciuda unei decizii guvernamentale din 2006 care elimina această cerință. Credința Baha'i a indicat faptul că un membru al acestei religii a fost sfătuit de funcționarii de la serviciul de evidență a populației să scrie „ortodox” în spațiul rezervat afilierii religioase.

Unele grupuri religioase s-au plîns de faptul că CNA (Consiliul Național al Audiovizualului) a îngreunat achiziționarea licențelor de frecvență radio. Grupurile religioase minoritare s-au plîns de lipsa prevederilor pentru a garanta accesul liber al grupurilor religioase la mijloacele mass-media deținute de stat.

În numeroase cazuri, minoritățile religioase nu au reușit să reintre în posesia proprietăților confiscate în timpul regimului comunist. Numeroase proprietăți retrocedate cultelor au găzduit birouri guvernamentale, școli, spitale sau instituții culturale care trebuiau să se mute, iar procesele intentate și protestele posesorilor actuali au amînat retrocedarea proprietăților de drept. Deși s-au înregistrat unele progrese în timpul perioadei la care face referire prezentul raport, ritmul retrocedărilor a fost extrem de lent, iar majoritatea cazurilor de retrocedare a proprietăților religioase a rămas nesoțuționată. În numeroase cazuri, autoritățile locale au refuzat să predea proprietăți retrocedate de care erau interesate autoritățile județene sau cele locale și au atacat în instanță deciziile Comisiei Speciale pentru Retrocedări, secțiunea din cadrul Autorității Naționale pentru Retrocedarea Proprietăților care răspunde de retrocedarea proprietăților religioase și etnice. Au existat numeroase plîngerii conform cărora autoritățile locale au amînat încontinuu furnizarea de informații către Comisia Specială pentru Retrocedări privind proprietățile revcandicate,

obstrucționând astfel procesul de retrocedare, în ciuda amenziilor prevăzute de noua legislație din 2005 pentru astfel de întârzieri. Cu toate acestea, Autoritatea Națională pentru Retrocedarea Proprietăților a semnalat faptul că, după adoptarea legii din 2005, autoritățile locale au furnizat informații mai rapid.

Biserica Greco-Catolică s-a plîns că Comisia Specială pentru Retrocedări a amînat eliberarea deciziilor de restituire după aprobarea în principiu a acestora. Au existat numeroase plîngerii conform cărora Fondul Proprietatea – care ar trebui să ofere compensații în acțiuni – nu a fost încă listat la bursa de valori, iar acest lucru nu se va întîmpla înainte de 2008.

Comisia Specială pentru Retrocedări și-a început activitatea în 2003, iar pînă la finele perioadei de raportare retrocedase 1.105 de clădiri dintr-un total de 14.716 de solicitări. Alte 664 de cazuri au fost fie refuzate, fie soluționate pe alte căi, iar 76 de cazuri fuseseră aprobate pentru a primi compensații.

Din 2003, Comisia Specială pentru Retrocedări a retrocedat numai 103 din cele 6.723 de proprietăți – altele decît biserici – solicitate de Biserica Greco-Catolică în baza legii retrocedărilor și a decis să acorde compensații în alte op. cazuri. De asemenea, Biserica a primit 60-65 din 80 de proprietăți retrocedate prin decret guvernamental în 1992, dar majoritatea numai pe hîrtie. Un exemplu în acest sens îl reprezintă trei școli din Cluj. Biserica Greco-Catolică a acuzat primăria București de blocarea retrocedării uneia dintre cele 80 de proprietăți.

Guvernul a evitat, în continuare, adoptarea legislației referitoare la retrocedarea bisericilor greco-catolice de către Biserica Ortodoxă, permise de la statul comunist în 1948. Biserica Greco-Catolică a obținut de la Biserica Ortodoxă – fie prin negocieri, fie în instanță – mai puțin de 200 dintre cele 2.600 de biserici și mănăstiri deținute în 1948. Retrocedarea bisericilor existente a fost importantă, din punct de vedere financiar, pentru ambele culte, deoarece localnicii se duceau la biserică indiferent că aceasta era greco-catolică sau ortodoxă. Prin urmare, miza era reprezentată de numărul membrilor și de proporția corespunzătoare din bugetul de stat pentru grupurile religioase.

Instanțele judecătorești au amînat audierile în numeroase procese intentate de Biserica Greco-Catolică, iar procesele au fost adeseori blocate de recursurile constante ale Bisericii Ortodoxe. În unele procese referitoare la proprietățile bisericii, instanțele au cerut Bisericii Greco-Catolice să furnizeze numărul de credincioși din localitățile respective, deși nu există nicio prevedere legală în acest sens. Un astfel de exemplu este reprezentat de un caz din județul Arad, în care Bisericii Greco-Catolice i s-a cerut numărul de credincioși din localitatea Șimand, atunci cînd aceasta a solicitat o biserică.

Biserici istorice maghiare, atît romano-catolice, cît și protestante (reformate, evanghelice și unitariene) au primit un număr redus de proprietăți de la guvern. Aproximativ 80% din clădirile confiscate bisericilor maghiare sunt folosite în interes

public. Din cele aproximativ 3.000 de clădiri, doar 33 au fost retrocedate prin decrete guvernamentale. Bisericile maghiare nu au putut intra în posesia tuturor bisericilor confiscate, din cauza proceselor și a opoziției locatarilor actuali. În cazul Bibliotecii Batthyanaei, Biserica Romano-Catolică nu a reușit să obțină retrocedarea clădirii, în ciuda unei hotărâri judecătorești favorabile din 2003. Biserica a depus o plîngere la Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO) în 2003, iar la finele perioadei de raportare nu fusese luată nicio decizie în acest caz. Discuțiile dintre Biserica Romano-Catolică și Comisia Specială pentru Retrocedări – care au început în 2006 – nu au reușit să identifice potențiale soluții pentru retrocedarea clădirii. Retrocedarea completă a palatului episcopal romano-catolic din Oradea a fost, în continuare, blocată de transferul lent al bunurilor muzeului în noua locație, proces planificat să se încheie în 2008.

Din 2003, Comisia Specială pentru Retrocedări a retrocedat, în principiu, 599 din aproximativ 2.700 de clădiri solicitate.

Pînă la finele lunii iulie 2007, numărul total al cazurilor „soluționate”, începînd din 2003, a fost de 1.759, iar numărul cazurilor de retrocedare a fost 1.105. 76 de cazuri fuseseră aprobate pentru compensații în cazul bisericilor maghiare, 195 de clădiri fiind retrocedate în perioada la care face referire prezentul raport. Cu toate acestea, bisericile maghiare nu au intrat în posesia fizică a multora dintre aceste proprietăți.

Biserica Unitariană a cîștigat procese separate pentru trei clădiri și a intrat în posesia parțială a două dintre ele. Primarul municipiului Cluj a amînat semnarea documentelor pentru cea de-a treia clădire, sub diverse pretexte.

Biserica Reformată din Oradea a depus plîngeri la autoritățile locale cu privire la alocarea unui teren de sport unei parohii ortodoxe locale, din anul 2004. Terenul de joacă a fost închis imediat de către parohia ortodoxă. Biserica a susținut că acesta aparținea de drept unui liceu reformat local. În ciuda protestelor repetate ale Bisericii Reformate, cazul a rămas nesoluționat la finele perioadei la care face referire prezentul raport.

În anii 1990, Guvernul a decretat retrocedarea a 42 de clădiri comunității evreiești, dintre care 36 au intrat parțial sau total în posesia acesteia. În numeroase cazuri, retrocedarea a fost întîrziată de procesele de pe rol. Comunitatea a putut revendica terenuri doar în Iași, unde a primit 18 loturi de teren. Cu toate acestea, 18 solicitări de terenuri ale comunității evreiești au rămas nesoluționate la Iași, inclusiv un teren pe care prefectul l-a împărțit și distribuit altor persoane. În acest caz, comisia județeană pentru retrocedări a decis să acorde alte terenuri drept compensație pentru cel vîndut, dar decizia a fost atacată în instanță de către Agenția Națională a Domeniilor Publice. În perioada de raportare, Comisia Specială pentru Retrocedări a procesat 202 din cele 2.000 de cazuri și a aprobat 66 de cazuri pentru compensații. Utilizatorii unui număr de 10 clădiri au atacat deciziile de retrocedare în instanță, iar trei dintre acestea au fost anulate. Celelalte șapte procese se aflau în derulare.

O altă problemă legată de retrocedare o constituie, adeseori, refuzul locatarului de a retroceda proprietatea sau de a plăti chirie pentru ocuparea ei. În astfel de cazuri, proprietarul nominal poate fi, în continuare, răspunzător de plata impozitelor pe proprietate.

Biserica Greco-Catolică s-a plîns de faptul că, în numeroase regiuni în care solicitase retrocedarea unor terenuri arabile și forestiere, autoritățile locale – la cererea Bisericii Ortodoxe – s-au opus retrocedării direct sau au propus ca retrocedarea proprietăților pentru toate cultele să fie direct proporțională cu numărul de credincioși (Biserica Ortodoxă avînd cea mai mare parte a credincioșilor din țară). De asemenea, Biserica Greco-Catolică a indicat faptul că primăria București s-a opus retrocedării unui teren de 40.000 m² din București.

Pe 13 martie 2007, un tribunal din Suceava a decis în favoarea retrocedării a 166.813 ha din 192.000 ha de terenuri forestiere solicitate de Fondul Bisericii Ortodoxe din Bucovina. Reprezentantul statului – Compania Națională pentru Păduri – a făcut recurs, iar cazul se află în derulare.

În Certeze, județul Satu Mare, în urma presiunilor preoților ortodocși, autoritățile locale au refuzat, în continuare – sub diferite pretexte – să retrocedeze un teren Bisericii Greco-Catolice pentru construcția unei biserici. În aprilie 2007, Biserica Greco-Catolică a depus o plîngere la prefectură; la finele perioadei de raportare, se aștepta luarea unei decizii în acest caz. Cazuri similare au avut loc la Băișoara și Feleacu, județul Cluj.

Pe 27 martie 2007, în cazul unei plîngeri depuse de o organizație neguvernamentală din Târgu-Mureș, instanța a decis ca autoritățile locale din Chiheru de Jos, județul Mureș, au discriminat Biserica Greco-Catolică privind retrocedarea unui teren arabil. Biserica Ortodoxă a primit 90 ha de teren arabil care aparținuse Bisericii Greco-Catolice, iar autoritățile au oferit numai compensații acesteia din urmă. CNCD a mustrat autoritățile locale pentru această decizie. Cazuri similare în care Biserica Ortodoxă a primit terenuri care aparținuseră anterior Bisericii Greco-Catolice au mai fost la Boloșint, Gurba și Chereluș (județul Arad).

Potrivit comunității musulmane locale, după solicitări repetate, autoritățile municipale din București au aprobat, în anul 2006, alocarea unui teren – insuficient ca mărime – pentru crearea unui cimitir musulman. Comunitatea încă nu primise terenul în perioada de raportare și s-a confruntat, în continuare, cu probleme în ceea ce privește înmormîntarea membrilor săi.

Nu au existat informații referitoare la prizonieri sau deținuți religioși.

Convertirea religioasă forțată

Nu au existat informații privind convertirea religioasă forțată, inclusiv a unor cetățeni americani minori care să fi fost răpiți sau scoși ilegal din Statele Unite, sau privind refuzul de a permite unor astfel de cetățeni să se întoarcă în Statele Unite.

Antisemitismul

Actele antisemite, inclusiv vandalism împotriva lăcașurilor evreiești au existat, în continuare, în perioada la care se referă prezentul raport. Presa extremist-naționalistă a continuat să publice articole antisemite. Unele grupuri au organizat evenimente publice sau au făcut declarații pe teme antisemite. Potrivit MCA România, autoritățile au avut tendința să minimalizeze semnificația unor astfel de incidente, explicația fiind, de obicei, aceea că incidentele sunt acțiuni ale unor copii, bețiivi sau persoane cu probleme mintale.

În perioada la care face referire prezentul raport, a existat o serie de acte de vandalism împotriva proprietăților evreiești. Pe 11 februarie 2007, 4 minori au vandalizat 22 de morminte dintr-un cimitir evreiesc din București, cauzând pagube în valoare de aproximativ 3.700 USD (9.200 RON). Poliția a propus procuraturii să nu pună minorii sub acuzare. Un grup de minori a vandalizat un vechi cimitir evreiesc în Tulcea, pe 12 ianuarie 2007, iar procuratura a decis din nou să nu îi pună sub acuzare. Pe 1 ianuarie 2007, Centrul pentru Studiarea Istoriei Evreilor din România a fost vandalizat, iar Federația Comunităților Evreiești a depus o plângere la poliție. În septembrie 2006, o persoană în vîrstă de 19 ani a fost arestată în timp ce picta svastici pe cîteva clădiri din Buzău. Persoana respectivă mai fusese implicată în alte trei cazuri, care au inclus postarea de mesaje rasiste pe internet și pictarea de simboluri naziste pe o sinagogă. În decembrie 2006, procuratura din Suceava a început punerea sub acuzare a doi tineri acuzați de diseminarea de simboluri fasciste, rasiste și xenofobe, pictate pe două clădiri și cimitire în noiembrie 2005. În fiecare an, în perioadele de raportare respective, au fost semnalate aproximativ 12 incidente antisemite de distrugere și vandalism – de la pictarea de svastici pe clădiri pînă la profanarea mormintelor și cimitirelor, vandalizarea sinagogilor și, într-un caz, distrugerea unei Torah. În unele cazuri, poliția i-a identificat pe autori.

În ianuarie 2007, Federația Comunităților Evreiești și o organizație neguvernamentală evreiască au depus o plângere penală împotriva unui profesor care a negat, în mod constant, existența Holocaustului în România, prin mijloacele mass-media și prin cărțile sale. Legionarii (cunoscuți și sub numele de Garda de Fier – grup extremist naționalist, pro-nazist care a existat în România în perioada interbelică) a continuat republicarea cărților instigatoare din perioada interbelică. Din cînd în cînd, autoritățile au anchetat și pus sub acuzare infractorii, dar toate cazurile au fost finalizate prin achitare.

În perioada de raportare, au fost exprimate opinii și atitudini antisemite în timpul unor talk-show-uri difuzate de posturi de televiziune private, care nu au reacționat la plîngerile înaintate de organizațiile evreiești.

În perioada de raportare anterioară, poliția și procuratura au anchetat doi profesori pentru publicarea de articole antisemite sau care negau Holocaustul. Una dintre anchete a fost desființată, iar cealaltă se derula în instanță. De asemenea,

autoritățile au început urmărirea penală împotriva unui tânăr de 17 ani pentru crearea unui website antisemit care incita la violență împotriva a doi adolescenți membri ai comunității evreiești din acel oraș; se așteaptă încă o decizie în acest caz.

Organizațiile extremiste au organizat, din când în când, evenimente de amploare pe teme antisemite. În noiembrie 2006, Uniunea Vatra Românească – organizație neguvernamentală naționalistă – a sponsorizat un simpozion pentru a discuta, printre altele, despre „Holocaustul din România” ca expresie a „anti-românismului instituționalizat”. Organizația Noua Dreaptă a sponsorizat, în continuare, marșuri anuale, urmate de slujbe religioase în amintirea lui Corneliu Zelea Codreanu, fondatorul Mișcării Legionare. Noua Dreaptă a promovat, în continuare, idealurile Gărzii de Fier în mass-media și pe Internet. Partidul Noua Generație – care a crescut în mod semnificativ în sondaje – și-a păstrat sloganul din 2004, folosit de Mișcarea Legionară, antisemită, în anii 1930.

În perioada de raportare, liderul partidului extremist naționalist România Mare (PRM), Corneliu Vadim Tudor, a continuat să facă declarații și să scrie articole care conțineau atacuri antisemite grave. Într-un discurs din 23 martie 2007, Tudor a negat existența oricăror activități de Holocaust în România.

În martie 2007, Federația Comunităților Evreiești a emis o declarație prin care și-a exprimat tristețea și surprinderea cu privire la o decizie din decembrie 2006 a Curții de Apel București, care îl exonera parțial pe Mareșalul Antonescu și pe alții condamnați pentru crime de război. Antonescu a fost răspunzător de atrocitățile de amploare împotriva evreilor români în timpul celui de-al doilea război mondial.

În raportul său anual publicat în aprilie 2007, Centrul Simon Wiesenthal a inclus România în categoria statelor care acordă atenție insuficientă sau care nu au reușit în eforturile de anchetare a criminalilor de război naști.

Îmbunătățiri și evoluții în domeniul respectării libertății de religie

Majoritatea politicianilor a continuat să critice antisemitismul, rasismul și xenofobia în mod public și a criticat încercările de negare a existenței Holocaustului în România. Guvernul a înregistrat, în continuare, progrese semnificative în ceea ce privește recunoașterea și predarea adevăratei istorii a Holocaustului din România.

Guvernul a continuat să înregistreze progrese în eforturile de a extinde educația din școliile publice cu privire la adevărata istorie a Holocaustului din România. Printre acestea s-au numărat includerea Holocaustului în orele obligatorii de istorie pentru clasa a 7-a ca dimensiune a celui de-al doilea război mondial, ca un capitol separat în cursul de istorie pentru clasa a 9-a, ca parte legată de cel de-al doilea război mondial pentru clasa a 10-a, ca temă specifică pentru clasa a 11-a și în cadrul capitolului despre minoritățile naționale în programa pentru clasa a 12-a. De asemenea, există un curs opțional pe tema „Istoriei Evreilor și Holocaustului” pentru clasa a 12-a. Guvernul a pregătit, în continuare, profesori din Bacău, Cluj, București,

Iași și Craiova pentru a preda despre Holocaust. Mai mult, profesorii au fost pregătiți prin programe oferite în comun de Ministerul Educației și Institutul Yad Vashem, iar alții s-au deplasat la Paris și la Muzeul Memorial al Holocaustului din Washington, D.C. Ministerul Educației a elaborat un website care a inclus un ghid pentru a ajuta profesorii din întreaga țară care predau cursuri despre Holocaust. De asemenea, Ministerul a publicat și a distribuit în școli 15.000 de exemplare ale ghidului, a distribuit cărți și materiale suplimentare pentru a ajuta la predarea Holocaustului și a continuat să sponsorizeze seminarii naționale și internaționale pe tema Holocaustului și a predării istoriei acestuia, precum și concursuri naționale cu privire la Holocaust.

În ianuarie 2007, oficiali guvernamentali și parlamentari au participat la comemorarea pogromului din 1941 de la București. În conformitate cu recomandările Comisiei Wiesel, Guvernul a continuat să marcheze Ziua Națională de Comemorare a Holocaustului, în octombrie 2006, prin evenimente organizate în mai multe orașe. La aceste evenimente – organizate în special în școlile locale – au participat oficiali și demnitari cheie, inclusiv Președintele, Primul Ministru și Ministrul Afacerilor Externe. Președintele a așezat piatra de temelie a unui memorial al Holocaustului ce urmează a fi construit în București. În discursul său, Președintele a declarat că românii încă nu au remușcări pentru rolul avut de România în exterminarea a 380.000 de evrei în timpul celui de-al doilea război mondial.

Pe 6 iunie 2007, Guvernul a alocat aproximativ 170.000 USD (400.000 RON) pentru reabilitarea a 14 sinagogi până la finele anului.

Pe 24 mai 2007, Președintele a semnat un decret prin care a retras medalia Steaua României liderului PRM Corneliu Vadim Tudor, cunoscut pentru numeroasele sale comentarii xenofobe și antisemite.

Secretariatul de Stat pentru Culte s-a întâlnit, în mod regulat, cu reprezentanți ai grupurilor religioase și a participat la întâlniri ale organismelor de conducere ale unor grupuri religioase. Potrivit Secretariatului de Stat pentru Culte, Guvernul și-a continuat eforturile de mediere și eliminare a tensiunilor dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Greco-Catolică, în unele localități. După adoptarea noii legi a cultelor, Secretariatul de Stat a inițiat întâlniri la nivel central și local cu religiile recunoscute și cu asociațiile religioase pentru a discuta despre implementarea legii.

De asemenea, Secretariatul a organizat simpozioane naționale și internaționale, precum și întâlniri interconfesionale în București, Iași, Timișoara și Constanța, în perioada septembrie – decembrie 2006.

Noua lege a cultelor permite cultelor să înmormânteze – fără nicio restricție – credincioșii acestora în cimitire ale altor religii, în localități în care acestea nu au propriul cimitir sau în care nu există cimitire comunale.

Unele grupuri religioase, printre care Martorii lui Iehova și Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea, au semnalat faptul că, după adoptarea noilor regulamente

referitoare la activitatea religioasă în penitenciare, accesul grupurilor religioase la centrele de detenție s-a îmbunătățit în mod semnificativ.

În perioada de raportare, Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea a indicat faptul că un număr mare de universități și Ministerul Justiției au avut reacții pozitive la cererea studenților adventiști de a nu programa examene în zilele de sîmbătă, iar instituțiile de stat și autoritățile locale au devenit din ce în ce mai cooperante cu grupurile religioase minoritare recunoscute cu privire la proiectele sociale ale acestora.

Martorii lui Iehova au observat îmbunătățiri la nivelul comportamentului poliției și al instanțelor judecătorești.

De asemenea, Biserica Baptistă a menționat toleranța din ce în ce mai mare a autorităților cu privire la grupurile religioase minoritare.

Sectiunea III. Abuzurile și discriminarea societății

În perioada la care se referă prezentul raport, au existat informații cu privire la abuzurile și discriminarea societății din cauza credinței sau practicii religioase.

Biserica Ortodoxă exercită o influență substanțială, prin rolul său dominant în rîndul unei mari părți a populației și a guvernanților, iar la evenimentele de stat participă, aproape în exclusivitate, lideri religioși ortodocși. Numeroși lideri ortodocși au avut apariții publice alături de personalități politice proeminente, iar mesajele religioase conțineau, adeseori, promisiuni sau scopuri politice, precum și sprijin pentru anumite poziții politice.

Adeseori, autoritățile Bisericii Ortodoxe au fost intolerante față de alte grupuri religioase și au criticat, în mod repetat, „prozelitismul agresiv” al protestanților, neo-protestanților și al altor grupuri religioase, pe care Biserica le-a descris în mod repetat drept „secte”. În unele cazuri, acest lucru a condus la conflicte fizice și verbale.

Grupurile religioase minoritare au susținut că unii membri ai clerului ortodox au provocat incidente izolate de intimidare organizată, le-au împiedicat eforturile de prozelitism și s-au amestecat în activitățile lor religioase. De asemenea, presa a semnalat cîteva cazuri în care membrii cultelor minoritare au fost împiedicați să își practice religia, iar autoritățile polițienesci locale nu i-au protejat.

CNCD – stabilit pentru a combate discriminarea sub orice formă (inclusiv pe motive religioase) – a primit șase plîngerі de discriminare din motive religioase, în perioada 1 iulie 2006 – 30 iunie 2007.

Martorii lui Iehova au continuat să susțină că au existat abuzuri verbale și fizice, mai ales din partea unor preoți ortodocși, și indiferență din partea unor reprezentanți ai poliției. În unele cazuri, au existat informații conform cărora preoții au avut sprijinul autorităților locale și al poliției.

Numeroase plîngerі de agresiune fizică au rămas nesoluționate, iar, de cele mai multe ori, agresorii nu au fost pedepsiți.

Pe 14 aprilie 2007, în Bârlad, județul Vaslui, un preot ortodox și dascălul său au agresat fizic și verbal două femei Martori ai lui Iehova, în prezența unui minor; agresorii le-au băgat pe cele două femei și pe minor în mașină, le-au lovit și le-au amenințat cu moartea. În cele din urmă, preotul și dascălul le-au dus pe cele două femei Martori ai lui Iehova la poliție. Martorii lui Iehova s-au plîns că astfel de cazuri s-au repetat succesiv în Valea Mare, județul Argeș, în lunile iulie și august 2006, unde un preot ortodox, însoțit de un grup de săteni, a agresat fizic și verbal un grup de Martori ai lui Iehova. Martorii lui Iehova au depus o plîngere la poliție, iar răspunsul a fost că acest caz face obiectul unei anchete. De asemenea, primarul și alte persoane de la primărie au amenințat și agresat verbal Martori ai lui Iehova. În iulie 2006, un preot ortodox i-a oprit pe Martorii lui Iehova din activitatea de misionariat și i-a insultat.

Biserica lui Iisus Hristos a Sfinților din Zilele din Urmă s-a plîns de hărțuire și discriminare repetate, inclusiv la locul de muncă. Printre acestea s-au numărat și incidente în care membrii au fost amenințați cu pierderea locului de muncă sau au fost hărțuiți de către colegi din cauza afilierii lor religioase. De asemenea, au existat incidente în care copiii au fost forțați de profesori, la școală, să-și declare credința, fiind hărțuiți. Potrivit bisericii, misionarii ei au fost, în mod repetat și constant, victimele hărțuirii și ale violenței din partea actorilor sociali, în special preoți ortodocși, dar și alții. Uneori, poliția a arestat agresorii și i-a acuzat de aceste abuzuri, iar în unele cazuri instanțele judecătorești i-au amendat.

În perioada la care face referire prezentul raport, Biserica Baptistă a semnalat faptul că două persoane agresive au întrerupt, în mod repetat, activitatea religioasă a comunității baptiste în Botiz, județul Satu Mare, și că poliția a declarat că nu poate face nimic.

Au existat câteva cazuri în care preoții au confiscat publicații religioase ale Martorilor lui Iehova. Pe 8 noiembrie 2006, la Ulmeni, județul Călărași, preoți ortodocși au confiscat materiale, iar pe 4 noiembrie 2006, la Căpâlnița, județul Harghita, un preot romano-catolic a făcut același lucru. Pe 29 iulie 2006, Martorii lui Iehova care predicau în satul Nămăești au fost insultați de un preot ortodox. Pe 13 iulie 2006, un preot ortodox a confiscat broșuri religioase de la un grup de Martori ai lui Iehova din Tecuci, județul Galați. Se pare că preotul i-a agresat fizic și verbal. După ce Martorii lui Iehova au depus o plîngere, una dintre persoanele implicate în incident a fost chemată la secție, unde un agent i-a spus că unii săteni – aparent deranjați de activitățile religioase ale Martorilor lui Iehova – se plînseseră în acest sens. Poliția nu a răspuns la plîngerile depuse de Martorii lui Iehova în aceste cazuri.

Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea a semnalat incidente similare cu preoți ortodocși din câteva localități. În Pitești, județul Argeș, Biserica lui Iisus Hristos a Sfinților din Zilele din Urmă avea probleme de câțiva ani cu un preot ortodox care a

distrus, în mod repetat, ecusoanele cu nume și broșurile religioase ale misionarilor. În Vișeu, județul Maramureș, Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea a închiriat o sală publică pentru activități religioase în perioada 3-17 martie 2007. Un preot ortodox a scris o scrisoare primarului, în care își exprima indignarea că acesta și-a dat acordul pentru închirierea sălii de către adventiști, pentru „prozelitism religios”. Atât primarul, cât și directorul sălii respective au răspuns că acțiunea Bisericii Adventiste respectă Constituția și noua lege a cultelor, care garantează libertatea de religie.

Religiile minoritare s-au plîns, în mod credibil, de atitudinea intolerantă a unor profesori de religie ortodoxă care, în unele cazuri, au descris bisericile non-ortodoxe ca fiind „secte”, reprezentînd un pericol pentru cei care ar fi tentați să li se alăture; în unele cazuri, elevii au fost incitați să batjocorească simbolurile religioase.

Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea, Biserica Greco-Catolică, Biserica Baptistă și Credința Baha’i s-au plîns de faptul că preoții ortodocși au permis înmormîntarea credincioșilor non-ortodocși în cimitirele confesionale sau chiar publice (considerate, adeseori, drept confesionale de către preoții ortodocși din zonele rurale) numai dacă erau îndeplinite anumite condiții; aceștia au permis înmormîntarea numai în părți izolate ale cimitirului sau dacă nu se organizau slujbe religioase non-ortodoxe. În perioada la care face referire prezentul raport, Biserica Adventistă a semnalat astfel de incidente la Filipeștii de Pădure și Stejaru, județul Neamț, și Scobinți, județul Iași. În Scobinți, un credincios adventist a fost înmormîntat, în cele din urmă, în conformitate cu ritul ortodox, după repetate încercări ale Bisericii Adventiste de a-l înmormînta prin slujbe adventiste. Aceste incidente au avut loc în anul 2007, după adoptarea noii legi a cultelor, care permite grupurilor religioase să aibă acces la cimitirele altor biserici. Pentru a evita astfel de conflicte, Biserica Adventistă a decis să își reînnoiască cererile depuse la primărie pentru alocarea de terenuri, în numeroase localități în care existau congregații semnificative.

De asemenea, Biserica Baptistă a indicat faptul că încercările de a primi terenuri pentru cimitire în unele localități au eșuat. De asemenea, preoții ortodocși au refuzat accesul Greco-catolicilor la numeroase cimitire din peste 20 de localități, printre care Pecica, județul Arad, Desești, județul Maramureș, Ungheni, județul Mureș, Salva, județul Bistrița-Năsăud. Potrivit rapoartelor Bisericii Baptiste, în decembrie 2006, persoane neidentificate au profanat patru morminte neo-protestante din Târgu-Neamț, județul Neamț.

Relațiile dintre Biserica Greco-Catolică și Episcopia Ortodoxă a Timișoarei au fost, în continuare, amiabile și cooperante. De asemenea, Episcopia Ortodoxă a Caransebeșului a avut, în continuare, dialoguri pozitive similare cu Biserica Greco-Catolică.

Cu toate acestea, în majoritatea cazurilor, liderii ortodocși s-au opus și au amînat retrocedarea proprietăților Bisericii Greco-Catolice. Biserica Greco-Catolică a eparhiei din Lugoj s-a plîns că Episcopia Ortodoxă a Aradului, Ienopole și Hălmagiu – care

folosea peste 90 de biserici greco-catolice, a refuzat retrocedarea acestora, precum și organizarea de slujbe religioase alternative. La finele perioadei la care se face referire în prezentul raport, Episcopia Ortodoxă nu retrocedase greco-catolicilor nicio biserică.

În ciuda promisiunii Patriarhului Ortodox de a retroceda o catedrală importantă din Gherla, județul Cluj, Biserica Greco-Catolică nu o primise până la finele perioadei de raportare. O biserică greco-catolică din București – subiectul unui caz care aștepta organizarea de audieri la CEDO – a fost retrocedată, în cele din urmă, de către Biserica Ortodoxă, în decembrie 2006. Biserica ar fi trebuit să fie retrocedată Bisericii Greco-Catolice în urmă cu 16 ani, dar Biserica Ortodoxă a făcut recurs încontinuu la decizia judecătorească, amânând astfel procesul de retrocedare.

În ciuda dorinței declarate de dialog, Biserica Ortodoxă a demolat biserici greco-catolice – unele dintre acestea fiind declarate monumente istorice – din cel puțin 10 localități, dintre care jumătate se aflau în județul Cluj. Autoritățile nu au reacționat la plîngerile Bisericii Greco-Catolice referitoare la demolarea ilegală a unei biserici greco-catolice din Țaga, județul Cluj, în luna mai 2006. O altă biserică, din Ungheni, județul Mureș, a fost demolată ilegal, acolo unde Biserica Ortodoxă a continuat construcția unei noi biserici în jurul celei greco-catolice. La fel, folosind o tactică adeseori repetată a construcției de ziduri noi în jurul zidurilor exterioare ale vechii biserici, Biserica Ortodoxă a demolat o biserică greco-catolică din secolul al XVIII-lea din Bădon, județul Sălaj, pe 5 aprilie 2007.

La Nicula, județul Cluj, Biserica Ortodoxă a continuat construcția în apropierea celebrei Mănăstiri Greco-Catolice de la Nicula, în ciuda unei hotărâri judecătorești prin care se oprea construcția. Nu fusese încă luată nicio decizie în cazul unui proces foarte lent referitor la proprietatea bisericii. Cazuri asemănătoare au avut loc la Orăștie, județul Hunedoara, și Iara, județul Cluj, unde Biserica Ortodoxă a început construcția de clădiri în apropierea bisericilor greco-catolice, aparent cu intenția de a o demola pe aceasta din urmă ulterior. De-a lungul anilor, Biserica Ortodoxă a respins, în mod repetat, cererile greco-catolice de alternare a slujbelor religioase în peste 230 de localități.

Tensiunile îndelungate dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Greco-Catolică au persistat în numeroase localități în care numeroase congregații ortodoxe au trecut la greco-catolicism. Un exemplu în acest sens este cel din Ștei, județul Hunedoara, unde Biserica Ortodoxă a negat, în continuare, accesul greco-catolicilor la fosta lor biserică. De asemenea, Biserica Greco-Catolică nu a putut intra în posesia casei parohiale retrocedate în anul 2004, din cauza faptului că Biserica Ortodoxă a făcut recurs la hotărârea judecătorească care era în favoarea greco-catolicilor. Alte astfel de exemple au avut loc la Valea de Jos, județul Bihor, și la Cheț, județul Bihor. Biserica Greco-Catolică i-a cerut Secretariatului de Stat pentru Culte, în numeroase cazuri, să intermedieze dialogul cu Biserica Ortodoxă cu privire la organizarea de slujbe religioase alternative în biserici, dar Secretariatul de Stat nu a făcut acest lucru.

Reprezentanți ai grupurilor religioase minoritare s-au plîns, în mod credibil, de faptul că preoții ortodocși sunt cei care acordă cea mai mare parte a asistenței religioase în țară, în mare parte deoarece Biserica Ortodoxă interzice grupurilor religioase minoritare să acorde asistență umanitară și religioasă în spitale, orfeline și cămine pentru bătrîni. Activitățile de caritate ale altor culte în orfeline și cămine au fost, adeseori, interpretate greșit ca fiind prozelitism. În numeroase cazuri, grupurile religioase minoritare s-au văzut obligate să înființeze asociații non-religioase pentru a avea acces la instituțiile publice pentru desfășurarea de activități caritabile.

Dat fiind că dialogul dintre Biserica Greco-Catolică și Biserica Ortodoxă s-a întrerupt în 2004, disputele dintre credincioșii celor două biserici cu privire la dreptul de proprietate al bisericilor au crescut în intensitate. În numeroase cazuri, comunitățile greco-catolice au decis să construiască noi biserici din cauza lipsei de progres în ceea ce privește retrocedarea proprietăților acestora, fie prin dialog cu Biserica Ortodoxă, fie prin justiție; cu toate acestea, eforturile lor au fost împiedicate de Biserica Ortodoxă, uneori cu sprijinul autorităților locale. Tensiunile au continuat să existe și în localități unde Biserica Ortodoxă a refuzat să pună în aplicare hotărîri judecătorești privind retrocedarea bisericilor greco-catolicilor, cum ar fi la Bogdan Vodă, județul Maramureș, Vălenii de Munte, județul Bihor, Lupșa, județul Alba și în localități în care Biserica Greco-Catolică a inițiat procese de retrocedare, cum ar fi la Pruniș, județul Cluj, Șimand, județul Arad, Cămărzana, județul Satu Mare, și Viile Satu Mare, județul Satu Mare. Pe 28 mai 2007, la Vălenii de Munte, județul Bihor, aproximativ 30 de preoți ortodocși și 80 de credincioși au împiedicat punerea în aplicare a hotărîrii judecătorești finale privind retrocedarea unei biserici greco-catolice.

În această perioadă de raportare, Biserica Ortodoxă și-a intensificat presiunea asupra parlamentarilor pentru a sprijini un proiect de lege care prevede retrocedarea terenurilor și a altor proprietăți direct proporțional cu numărul de credincioși, care, de fapt, ar legitima — într-o mare măsură — decizia comuniștilor de a transfera proprietățile greco-catolicilor către Biserica Ortodoxă.

În majoritatea localităților unde existau două biserici (din care una aparținuse Bisericii Greco-Catolice) și numai un singur preot ortodox, preoții fac, adeseori, unul din următoarele trei lucruri: organizează slujbe alternativ între cele două locații, țin închisă biserica ortodoxă și organizează slujbe religioase în fostele biserici greco-catolice sau stabilesc o a doua parohie ortodoxă în localitate. Mai mult, peste 20 de foste biserici greco-catolice au rămas închise.

În Dumbrăveni, județul Sibiu, Biserica Ortodoxă a refuzat, în continuare, să pună în aplicare o hotărîre judecătorească anterioară care prevedea utilizarea în comun a unei biserici locale, împreună cu Biserica Greco-Catolică. Deși Biserica Ortodoxă a promis să returneze biserica greco-catolică după încheierea lucrărilor de construcție a unei noi biserici ortodoxe, odată lucrările încheiate a refuzat să facă acest lucru.

O comunitate de ceangăi romano-catolici – grup etnic care vorbește un dialect unguresc – s-a plîns, în continuare, de faptul că nu a putut ține slujbe religioase în limba maternă din cauza opoziției exprimate de Episcopia Romano-Catolică a Iașiului, care cooperează îndeaproape cu Biserica Ortodoxă, în ciuda unei hotărîri a CNCD din 2005, prin care interzicerea slujbelor religioase în limba maternă este o încălcare a libertății de religie.

Secțiunea IV. Politica Guvernului Statelor Unite

Guvernul Statelor Unite a discutat pe marginea libertății de religie cu Guvernul României, inclusiv la niveluri superioare. De asemenea, Guvernul Statelor Unite a promovat, în mod activ, libertatea religioasă. Ambasada menține, de asemenea, un contact strîns cu un număr semnificativ de grupuri religioase din țară, inclusiv cu credința islamică și numeroase religii minoritare. Ambasadorul și alți reprezentanți ai ambasadei s-au întîlnit, în mod constant, cu lideri religioși și oficiali guvernamentali care lucrează în domeniu, atât în București, cît și în alte orașe.

În perioada de referință, reprezentanții ambasadei și alți oficiali guvernamentali americani au discutat cu oficialii români de diferite ranguri despre importanța recunoașterii oficiale complete a existenței Holocaustului în România, a îmbunătățirii educației despre Holocaust în cadrul programei școlare și a implementării recomandărilor Comisiei Wiesel. Ambasada a sprijinit vizita unor delegații care s-au concentrat pe probleme referitoare la Holocaust, realizate de membri ai Comisiei Wiesel și ai Comisiei Statelor Unite pentru Fundația de Conservare a Patrimoniului American în Străinătate. Personalul Ambasadei și oficialii americani care au vizitat România au discutat, în mod repetat, despre Holocaustul din România împreună cu membrii naționali și internaționali ai Comisiei Wiesel și au sprijinit activitatea comisiei. Printre alte manifestări, ambasadorul și alți oficiali guvernamentali au participat la comemorarea Zilei Naționale a Holocaustului din România, în octombrie 2006.

De asemenea, Ambasada a sprijinit activitățile Muzeului Memorial al Holocaustului din Statele Unite. În mai 2007, Ambasada a co-sponsorizat o conferință de patru zile pe tema rasismului, antisemitismului și xenofobiei organizată la Bačău cu diferite organizații nonguvernamentale și o masă rotundă pe tema chestiunilor nesoluționate legate de Holocaust, împreună cu Institutul Elie Wiesel pentru Studiarea Holocaustului din România.

În mai multe ocazii, ambasadorul și alți oficiali ai Ambasadei Statelor Unite și-au exprimat, în cadrul unor discuții cu oficiali guvernamentali, inclusiv Președintele, Primul Ministru și Ministrul Culturii și Cultelor, îngrijorarea față de ritmul lent al procesului de restituire a proprietăților bisericești, în special a bisericilor greco-catolice. Membrii Biroului din Cluj al Ambasadei s-au întîlnit cu reprezentanți ai bisericilor Reformată, Evanghelică, Greco-Catolică, ai Comunității Evreiești și cu reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe din Cluj și Oradea și au discutat despre

retrocedarea proprietăților religioase. Oficiali americani au continuat să facă lobby în cercurile guvernamentale pentru rezolvarea corectă a problemelor de retrocedare a proprietăților, inclusiv proprietăți religioase și comunitare, precum și pentru un tratament nediscriminatoriu pentru toate grupurile religioase.

În 2006, oficiali ai Ambasadei și alți oficiali guvernamentali americani și-au exprimat, în continuare, îngrijorarea și au încurajat revizuirea proiectului de lege susținut de către guvern referitor la culte, care includea numeroase elemente care restrâng libertatea de religie. Ambasada a discutat cu privire la această chestiune cu oficiali guvernamentali de diferite ranguri, inclusiv parlamentari, consilieri prezidențiali și Ministrul Culturii și Cultelor.

Text preluat de pe site-ul www.usembassy.ro

Rezoluția 1580(2007)¹

Pericolul creaționismului în educație

EDIȚIE PROVIZORIE

1. Scopul prezentului raport nu este acela de a pune sub semnul întrebării sau de a se confrunta cu o credință – dreptul la libertatea de credință nu permite acest lucru. Scopul este acela de a avertiza împotriva anumitor tendințe care intenționează să prezinte credința ca fiind o știință. Credința și știința trebuie separate. Nu este vorba de antagonism. Știința și credința trebuie să poată coexista. Nu este vorba de a situa pe poziții opuse credința și știința, dar este necesar să împiedicăm credința de la a ajunge să fie opusă științei.

2. Pentru unele persoane, Creația, ca obiect al credinței religioase, dă un sens vieții. Cu toate acestea, Adunarea Parlamentară este îngrijorată vis-a-vis de posibilele efecte negative ale răspândirii ideilor creaționiste în cadrul sistemelor noastre de educație și de posibilele consecințe asupra democrației. Dacă nu sîntem atenți creaționismul ar putea deveni o amenințare la adresa drepturilor omului, care drepturi reprezintă preocuparea principală a Consiliului Europei.

3. Creaționismul, născut din negarea evoluției speciilor pe calea selecției naturale, a fost timp îndelungat un fenomen aproape exclusiv american. În prezent ideile creaționiste au tendința de a intra în Europa, iar răspîndirea lor afectează destule state membre ale Consiliului Europei.

4. Obiectivul țintă al creaționiștilor din prezent, dintre care cei mai mulți sînt Creștini sau Musulmani, este educația. Creaționiștii vor să se asigure că ideile lor sînt incluse în programele școlare. În orice caz, creaționismul nu se poate pretinde a fi o disciplină științifică.

5. Creaționiștii pun sub semnul întrebării caracterul științific al anumitor obiecte ale cunoașterii și susțin că teoria evoluționistă nu este decît o interpretare între multe altele. Ei îi acuză pe oamenii de știință că nu aduc suficiente dovezi pentru a impune teoria evoluționistă ca fiind valabilă din punct de vedere științific. Din contră, ei susțin că propriile teorii sînt științifice. Nici una dintre ele nu rămîne în picioare la o analiză obiectivă.

6. Sîntem martorii unor moduri de a gîndi care contestă cunoștințele despre natură, evoluție, originile noastre și locul nostru în univers.

7. Există un real risc de a-i dezorienta pe copiii noștri, ei putînd astfel să ajungă în situația confuză de a nu mai înțelege cum să trateze convingerile, credințele, idealurile de orice fel și cum să trateze știința. O atitudine de tipul „toate lucrurile sînt egale” poate părea atractivă și tolerantă, dar de fapt este un pericolosă.

8. Creaționismul are multe aspecte contradictorii. Ideea de „creație inteligentă”, care este o versiune mai rafinată, ea fiind și cea mai recentă, a creaționismului nu neagă existența evoluționismului în anumite limite. În orice caz, creația inteligentă, care beneficiază de mai multă subtilitate, încearcă să își prezinte abordarea ca fiind una științifică, pericolul aflîndu-se tocmai aici.

9. Adunarea a insistat în mod constant asupra importanței fundamentale a științei. Știința, la rîndul ei, a făcut posibilă îmbunătățirea considerabilă a condițiilor de trai și de muncă, ea avînd o contribuție semnificativă și în dezvoltarea economică, tehnologică și socială. Teoria evoluției nu are nimic de a face cu revelația divină, ci se bazează pe fapte.

10. Creaționismul susține că se bazează pe rigoarea științifică. De fapt, metodele aplicate de către creaționiști sînt de trei feluri: aserțiuni pur dogmatice; utilizarea deformată a citatelor științifice, uneori ilustrate cu fotografii deosebite; și susținere din partea unor oameni de știință mai mult sau mai puțin cunoscuți, dintre care cei mai mulți nu sînt specialiști în astfel

de probleme. În aceste feluri creaționiștii încearcă să îi convingă pe nespecialiști, semănînd îndoiala și confuzia în mintea lor.

11. Evoluția nu presupune doar evoluția oamenilor și a populațiilor. Negarea sa ar putea avea consecințe serioase asupra dezvoltării societăților noastre. Pașii înainte din cercetarea medicală orientată înspre combaterea cu eficiență a bolilor infecțioase precum SIDA sînt imposibil de făcut dacă este negat fiecare dintre principiile evoluției. Fenomene precum scăderea biodiversității sau schimbările climatice devin greu de asimilat în toată complexitatea lor, dacă nu sînt înțelese mecanismele evoluției.

12. Lumea modernă în care trăim are în spatele ei o lungă istorie, din care o parte importantă este reprezentată de dezvoltarea diverselor forme de știință și tehnologie. În orice caz, abordarea științifică nu este încă bine înțeleasă și poate astfel să încurajeze dezvoltarea multor forme de fundamentalism și extremism. Respingerea totală a științei este în mod clar una din cele mai mari amenințări la adresa drepturilor omului și a drepturilor cetățenești.

13. Războiul declarat teoriei evoluționiste și susținătorilor săi își are de cele mai multe ori originea în formele de extremism religios, care se află în strînsă legătură cu mișcările politice de extremă dreaptă. Ideea de bază, care a fost expusă în diverse ocazii, este aceea că unii dintre susținătorii creaționismului strict au ca scop înlocuirea democrației cu teocrația.

14. Toți reprezentanții importanți ai principalelor religii monoteiste au adoptat o atitudine mult mai moderată. Papa Benedict al XVI-lea, de exemplu, la fel ca și

predecesorul său, Papa Ioan Paul al II-lea, laudă rolul științelor în evoluția umanității și recunoaște faptul că teoria evoluționistă este „mai mult decât o ipoteză”.

15. Predarea tuturor fenomenelor referitoare la evoluție sub forma unor teorii științifice fundamentale este prin urmare crucială pentru viitorul societăților și democrațiilor noastre. Din acest motiv, ea trebuie să ocupe un loc central în planul de învățământ și mai ales în programa de la științe, atât timp cât, la fel ca și oricare altă teorie, ea poate face față unor cercetări științifice amănunțite. Evoluția este prezentă peste tot, începând cu prescrierea exagerată de antibiotice, care încurajează apariția de bacterii rezistente la utilizarea excesivă de pesticide în agricultură, cauzând mutații la insecte, asupra cărora pesticidele nu mai au nici un efect.

16. Consiliul Europei a subliniat importanța predării culturii și religiei. În numele libertății de expresie și a credințelor individuale, ideile creaționiste, la fel ca și alte teorii religioase, pot fi prezentate ca fiind complementare educației culturale și religioase, dar ele nu pot avea pretenția de a obține respectabilitate științifică.

17. Știința oferă o antrenare de neînlocuit a rigorii intelectuale. Ea nu încearcă să explice „de ce există lucrurile”, ci să înțeleagă felul în care acestea funcționează.

18. Cercetarea influenței crescînde a creaioniștilor indică faptul că disputele dintre creaționism și evoluție depășesc granițele unor dezbateri intelectuale. Dacă nu avem grijă, valorile care reprezintă însăși esența Consiliului Europei vor fi amenințate direct de către fundamentalismul creaționist. E parte din rolul parla-

mentarilor din Consiliu să reacționeze înainte de a fi prea târziu.

19. Adunarea Parlamentară îndeamnă așadar statele membre, și mai ales autoritățile din educație ale acestor state:

19.1. să apere și să promoveze cunoștințele științifice;

19.2. să consolideze predarea fundamentelor științei, a istoriei sale, a epistemologiei și metodelor sale, pe lângă predarea cunoștințelor științifice obiective;

19.3. să facă știința mai ușor de înțeles, mai atractivă și mai apropiată de realitățile lumii contemporane;

19.4. să se opună cu fermitate predării creaționismului ca disciplină științifică, pe pîcior de egalitate cu teoria evoluției, și în general să opună rezistență prezentării ideilor creaționiste în cadrul oricărei alte discipline în afară de religie;

19.5. să promoveze predarea evoluției ca teorie științifică fundamentală, în cadrul planului de învățământ.

20. Adunarea Parlamentară salută faptul că 27 de Academii de Știință din statele membre ale Consiliului Europei au semnat în luna iunie 2006 o declarație referitoare la predarea evoluției și le îndeamnă pe academiile de știință care încă nu au făcut acest lucru să semneze declarația.

Notă:

1. Dezbateri a Adunării din data de 04 octombrie 2007 (cea de a 35-a ședință) (a se vedea Doc. 11375, raportul Comitetului pentru Cultură, Știință și Educație, raportor: Dna Brasseur). Text adoptat de către Adunare în data de 04 octombrie 2007 (cea de a 35-a ședință)

Traducerea: Mircea Sorin Rusu

altera 32

Contents

Editorial	3
-----------	---

José Manuel Durão Barroso

Reconciled Diversity in a Unified Europe	5
--	---

In his address to the third European Ecumenical Assembly, held in Sibiu (Transylvania, Romania) between 4-9 September 2007, the President of the European Commission praised the role of the churches in the European construction.

RELIGION IN THE PUBLIC SPHERE

John M. Hull

Practical Theology and Religious Education in a Pluralist Europe	11
---	----

The relation between Christian practical theology and religious education is discussed from a contextual perspective, commencing with a number of distinctions between various teaching processes which are then applied to the teaching of religion. The implications for a Christian philosophy of education are considered, and it is suggested that the argument would also apply to relations between other religions and education in a pluralist Europe.

Blandine Chélini-Pont

Religion in the Public Sphere: Challenges and Opportunities	25
---	----

Paradoxically, because of the historical relationship between the state and religion, and the subsequent reaction against it, separation between church and state was reached. In Europe, separation between church and state connotes the State's regulation of the public sphere and religious freedom in the private sphere. Consequently, this separation has resulted in the fading of religion from the European public sphere. Separation between church and state was established in Europe for the benefit of the confessional neutrality of the State vis-à-vis religion, which neutrality in theory works to guarantee freedoms for citizens and

to ensure a governmental system based on liberal, universal, and reasonable values, rather than religious values.

Lavinia Stan, Lucian Turcescu

Religious Education in Romania

39

The authors provide an overview of the Romanian post-communist legislation on religious education in public schools, examined against the background of the 1991 Constitution and international provisions protecting freedom of conscience, critically assesses the pre-university textbooks used in Orthodox and Roman Catholic religion courses, and discusses the churches attempts to ban evolutionary theory from schools and the efforts of the Orthodox Church to introduce religious symbols in public universities.

ANALYSIS

Liviu Andreescu

Some Models of Religious Education in the World

63

The religious education system cannot be analyzed without taking into consideration other factors influencing the dynamics of the religious life. If the religious life is dominated by a single dominant religion, as it is the case in Romania with the Orthodox Church, obviously introducing compulsory religious education in the public schools leads to abuses and restriction of the freedom of religion for other categories. The author lists several models of religious education in the world.

CASE STUDY

Laura Ardelean

Religious Education in Romania's Public Schools

77

The author provides the evaluation of over 3000 questionnaires distributed in Romania's public school, assessing the role of religious education as viewed by students and teachers. The conclusion reveals the fact that religious education as it is implemented today in Romania, as a compulsory and confessional subject, leads to discrimination.

TRANSYLVANIAN CONVERGENCIES

Paul Philippi

History of Transylvania – a European Experiment?

91

Transylvania with her variety of cultures, religions and languages, but also its old federal structure, has been able to guarantee the coexistence of several nations and preserve her diversity against all threats. Therefore this region deserves more attention and research when speaking about Europe's roots.

DOCUMENT

Law No. 489/2006 on the Freedom of Religion
and the General Status of Denominations

100

The Romanian Law on Religion has been largely criticized by NGOs and International bodies. However, it was adopted by the Parliament without significant changes.

The Venice Commission

Opinion on the Draft Law regarding Freedom of Religion
and the General Regime of Religions in Romania

111

The Opinion lists a series of limitations and ambiguities of the Romanian Draft Law on Freedom of Religion and makes several recommendations.

OSCE

Themes of Concern regarding the Draft Law on Freedom
of Religion and the General Status of Denominations in Romania

120

The Consultative Council for the Freedom of Religion and Belief of the ODHIR analyses the Romanian Draft Law on Religious Freedom and makes several recommendations.

Center for Legal Resources

Memoir regarding the Draft Law on Freedom of Religion
and the General Regime of Religions in Romania

124

A well known Romanian NGO, along with other Romanian NGOs, criticize the Draft Law on Freedom of Religion and proposes various amendments.

US Department of State -

Bureau of Democracy, Human Rights and Labour

2007 International Religious Freedom Report: Romania

130

In 2006 U.S. government officials continuously expressed concern to officials and encouraged revision of the government-sponsored draft law on religion, which included numerous elements that would inhibit the freedom of religion. The Embassy approached the Government at all levels on this issue, including Parliamentarians, presidential advisors, and the Minister of Culture and Religious Affairs.

Council of Europe

Resolution 1580 (2007) - The Dangers of Creationism in Education 154

The aim of this report is not to question or to fight a belief – the right to freedom of belief does not permit that. The aim is to warn against certain tendencies to pass off a belief as science. It is necessary to separate belief from science. It is not a matter of antagonism. Science and belief must be able to coexist. It is not a matter of opposing belief and science, but it is necessary to prevent belief from opposing science.

- *Acest număr a fost realizat cu sprijinul Open Society Institute și Ambasadei Regatului Olandei în cadrul Programului MATRA-KAP, Small Projects, cărora editorii le adresează mulțumiri.*
- *Opțiunile exprimate în articolele publicate aparțin autorilor.*
 - *Articolele nepublicate nu se restituie.*
 - *Drepturile de publicare sînt rezervate.*

Responsabil de număr: Elek Szokoly

Grafica: Mana Bucur

Tehnoredactare: Judit-Andrea Kacsó

Tipărit la S.C. MEDIAPRINT S.R.L. Tg.-Mureș

ISSN 1224-0338

